एव १ २ ३ ४ ५ स्कंधावारो राजगृहाकारं लोके समूहस्थानं वा स्कंधः स्यात्समुदायेऽसेसांपराय समूहयोरिति मेदिनी ६ नज्ञातिरे न ज्ञातवंतः ७ ८ अनानम्यं नमयितुमशक्यं
९ वैहायसं अंतरिक्षगतं यंत्रं तीव्रवेगवत् यान्भ्रमतो नलस्य मार्गसंकोचकं छिद्रयुक्तं समितं यंत्रच्छिद्रद्वारा उपलक्षितं लक्ष्यं भ्रमयि वैहायसमिति सर्पः अत्र छिद्रं भ्रांत्या एकेनाऽनुनैनेव बलं

ए ३

वैशंपायन उवाच एवमुक्ताः प्रयातास्ते पांडवा जनमेजय राज्ञा दक्षिणपांचालान्द्रुपदेनाभिरक्षितान् १ ततस्ते तु महात्मानं शुद्धात्मानमकल्मषं ददृशुः पांडवा वीरा मुनिं द्वैपायनं तदा २ तस्मै यथावत्सत्कारं कृत्वा तेन च सत्कृताः कथांते चाभ्यनुज्ञाताः प्रययुर्द्रुपदक्षयं ३ पश्यंतो रमणीयानि वनानि च सरांसि च तत्र तत्र वसंतश्च शनैर्जग्मुर्महारथाः ४ स्वाध्यायवंतः शुचयो मधुराः प्रियवादिनः आनुपूर्व्येण संप्राप्ताः पांचालान्पांडुनंदनाः ५ ते तु दृष्ट्वा पुरं तच्च स्कंधावारं च पांडवाः कुंभकारस्य शालायां निवासं चक्रिरे तदा ६ तत्र भैक्ष्यं समाजह्रुर्ब्राह्मीं वृत्तिं समाश्रिताः तान्संप्राप्तांस्तथा वीरांज्ञातिरे न नराः क्वचित् ७ यज्ञसेनस्य कामस्तु पांडवाय किरीटिने कृष्णां दद्यामिति सदा न चैतद्विवृणोति सः ८ सोऽन्वेषमाणः कौंतेयान्पांचाल्यो जनमेजय दृढं धनुरनानम्यं कारयामास भारत ९ यंत्रं वैहायसं चापि कारयामास कृत्रिमं तेन यंत्रेण सहितं राजा लक्ष्यं चकार सः १० ॥ ॥ ॥

लक्ष्यपातनं कृतः अतः सत्रवस्तु लयं यंत्रद्वारा लक्ष्यं भेत्स्यतीति नास्य इति तदन्वेषणाय यायंप्र लोदुपदेन कृतः यद्यपि कर्णस्याप्येतत्सुकरं तथापि हीनकुलत्वात्तत्परिहार इति भावः १०

आ० ३०९

सज्यंधनुःकृत्वाइदंयंत्रमतीत्यलक्ष्यंयोवेद्धावेद्धुंसमर्थः ११ १४ उपोपविष्टाःपार्श्ववर्तिनोपेसम्यावृत्तिःप्रसमुपोहूर्ध्वाइति १५ शिशुमारोजलजंतुःतदाकारोतारगणमहाकोविस्म

द्रुपदउवाच इदंसज्यंधनुःकृत्वासज्येनेभिश्चसायकैः अतीत्यलक्ष्यंयोवेद्धासलब्धामत्सुतामिति ११ वैशंपायनउवाच इतिसद्रुपदोराजास्वयंवरमघोषयत् तच्छ्रुत्वापार्थिवाःसर्वेसमीयुस्तत्रभारत १२ ऋषयश्चमहात्मानःस्वयंवरदिदृक्षवः दुर्योधनपुरोगाश्चसकर्णाःकुरवोनृपः १३ ब्राह्मणाश्चमहाभागादेशेभ्यःसमुपागमन् तेर्चिताराजगणाद्रुपदेनमहात्मना १४ उपोपविष्टामंचेषुद्रष्टुकामाःस्वयंवरं ततःपौरजनाःसर्वेसागरोद्धूतनिःस्वनाः १५ शिशुमारशिरःप्राप्यन्यविशंस्तेस्मपार्थिवाः प्रागुत्तरेणनगराद्भूमिभागेसमेशुभे समाजवाटःशुशुभेभवनैःसर्वतोवृतः १६ प्राकारपरिखोपेतोद्वारतोरणमंडितः वितानेनविचित्रेणसर्वतःसमलंकृतः १७ तूर्यौघशतसंकीर्णःपरार्घ्यागुरुधूपितः चंदनोदकसिक्तश्चमाल्यदामोपशोभितः १८ कैलासशिखरप्रख्यैर्नभस्तलविलेखिभिः सर्वतःसंवृतैःशुभ्रैःप्रासादैःसुकृतोच्छ्रयैः १९ सुवर्णजालसंवीतैर्मणिकुट्टिमभूषितैः सुखारोहणसोपानैर्महासन

संवत्‌ १ स्वो ३ परिच्छेदः २०

तस्यशिरःप्रदेशेदेशान्याशिशिरस्तत्रएवमाश्चपराजितानाहिकनोदिशंप्राप्यन्यविशन् तामेवदिशन् तामेवदिशमाहुःप्रागिति प्रागुत्तरेणप्राचीदीच्योरंतरालेनगरात्समीपे एतत्समानत्वा
मह्यादेःपंचम्यैसेनवंतमिदं १६ १७ १८ १९ २०

आ० ३०९

२१ २२ विमानेषुसप्तभूमिगृहेषुविमानोऽस्त्रीदेवयानेचसप्तभौमगृहेऽपिचेति मेदिनी २३ परिस्तीर्यदर्भैःपरितस्तीर्त्वा २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

स्रग्दामसमवछन्नैरागुरुसमवासितैः हंसांशुवर्णैर्वहुभिरायोजनसुगंधिभिः २१ असंवाधशतद्वारैः शयनासनशोभितैः
वहुधातुपिनद्धांगैर्हिमवछिखरैरिव २२ तत्रनानाप्रकारेषुविमानेषुस्वलंकृताः स्पर्द्धमानास्तदान्योन्यंनिषेदुःसर्वपार्थि
वाः २३ तत्रोपविष्टान्ददृशुर्महासत्वपराक्रमान राजसिंहान्महाभागान्कृष्णागुरुविभूषितान २४ महाप्रसादान्ब्रह्म
ण्यान्स्वराष्ट्रपरिरक्षिणः प्रियान्सर्वस्यलोकस्यसुकृतैःकर्मभिःशुभैः २५ मंचेषुचपरार्द्धेषुपौरजानपदाजनाः कृष्णादर्श
नसिध्यर्थंसर्वतःसमुपाविशन २६ ब्राह्मणैस्तेचसहिताःपांडवाःसमुपाविशन ऋद्धिंपांचालराजस्यपश्यंतस्तामनुत्तमां
२७ ततःसमाजोववृधेसराजन्दिवसान्वहून रत्नप्रदानवहुलःशोभितोनटनर्तकैः २८ वर्तमानेसमाजेतुरमणीये
ह्निषोडशे आप्लुतांगीसुवसनासर्वाभरणभूषिता २९ मालांचसमुपादायकांचनींसमलंकृता अवतीर्णाततोरंगंद्रौ
पदीभरतर्षभ ३० पुरोहितःसोमकानांमंत्रविद्ब्राह्मणःशुचिः परिस्तीर्यजुहावाग्निमाज्येनविधिवत्तदा ३१ संतर्पयि
त्वाज्वलनंब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच वारयामाससर्वाणिवादित्राणिसमंततः ३२

३३ इदं धनुः इदं च लक्ष्यं इमे च बाणाः चलयन्त्रच्छिद्रद्वारेण गगनगतं पंच बाणान् लक्ष्ये यः समर्पयति तस्याद्य भार्या भगिनी ममेयमिति द्विधा संबंधः व्योमचरैः बाणैः ३४ ३५ तानुक्त्वा पश्चात् इति ३६

निःशेषतः कीर्तितमस्मि धृष्टद्युम्नो विशांपते । रंगमध्यगतस्तत्र मेघगंभीरया गिरा । वाक्यमुच्चैर्जगादेदं श्लक्ष्णमर्थवदुत्तमं ३३ इदं धनु
र्लक्ष्यमिमे च बाणाः शृण्वंतु मे भूपतयः समेताः । छिद्रेण यंत्रस्य समर्पयध्वं शरैः शितैर्व्योमचरैर्दशार्द्धैः ३४ एतन्महत्कर्म करोति यो वै
कुलेन रूपेण बलेन युक्तः । तस्याद्य भार्या भगिनी ममेयं कृष्णा भवित्री न मृषा ब्रवीमि ३५ तानेवमुक्त्वा द्रुपदस्य पुत्रः पश्चादि
दं तां भगिनीमुवाच । नाम्ना च गोत्रेण च कर्मणा च संकीर्तयन्भूमिपतीन्समेतान् ३६ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे धृष्टद्युम्न
उवाच । दुर्योधनो दुर्विषहो दुर्मुखो दुःप्रधर्षणः । विविंशतिर्विकर्णश्च सहो दुःशासनस्तथा १ युयुत्सुर्वायुवेगश्च भीमवेगर
वस्तथा । उग्रायुधो बलाकी च करकायुर्विरोचनः २ कुंडकश्चित्रसेनश्च सुवर्चाः कनकध्वजः । नंदको बाहुशाली च तुंडो विक
टस्तथा ३ एते चान्ये च बहवो धार्तराष्ट्रा महाबलाः । कर्णेन सहितावीर त्वदर्थं समुपागताः ४ असंख्याता महात्मानः
पार्थिवाः क्षत्रियर्षभाः । शकुनिः सौबलश्चैव वृषकोथ बृहद्बलः ५ एते गांधारराजस्य सुताः सर्वे समागताः । अश्वत्थामा च भो
जश्च सर्वशस्त्रभृतां वरौ ६

अध्यायः दुर्योधनो दुरित्यादि सपार्थोग्रंथः १ २ ३ ४ ५ ६ ॥

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

समवेतोमहात्मानोत्वदर्थेसमलंकृता श्रुतंतोमत्परिमांश्चैवरंडधारश्चपार्थिवः ७ सहदेवजयत्सेनोमेघसंधिश्चपार्थिवः विराटः
सहपुत्राभ्यांशंखेनैवोत्तरेणच ८ वार्द्धक्षेमिःसुशर्मीचसेनाबिंदुश्चपार्थिवः सुकेतुःसहपुत्रेणसुनाम्नाचसुवर्चसा ९ सुचित्रः
सुकुमारश्चवृकःसत्यधृतिस्तथा सूर्यध्वजोरोचमानोनीलश्चित्रायुधस्तथा १० अंशुमांश्चेकितानश्चश्रेणिमांश्चमहाबलः
समुद्रसेनपुत्रश्चचंद्रसेनःप्रतापवान ११ जलसंधःपितापुत्रौविदंडोदंडएवच पौंड्रकोवासुदेवश्चभगदत्तश्चवीर्यवान १२
कलिंगस्ताम्रलिप्तश्चपत्तनाधिपतिस्तथा मद्रराजस्तथाशल्यःसहपुत्रोमहारथः १३ रुक्मांगदेनवीरेणतथारुक्मरथेनच
कौरव्यःसोमदत्तश्चपुत्रश्चास्यमहारथः १४ समवेतास्त्रयःशूराभूरिर्भूरिश्रवाःशलः सुदक्षिणश्चकांबोजोदृढधन्वाचपौरवः
१५ बृहद्बलःसुषेणश्चशिविरौशीनरस्तथा पटच्चरनिहंताचकारूषाधिपतिस्तथा १७ संकर्षणोवासुदेवोरौक्मिणेयश्चवी
र्यवान सांबश्चचारुदेष्णश्चप्राद्युम्निःसगदस्तथा अक्रूरःसात्यकिश्चैवउद्धवश्चमहामतिः कृतवर्माचहार्दिक्यःपृथुर्विपृथु
रेवच १८ विदूरथश्चकंकश्चशंकुश्चशावेषणाः श्वाशावहोनिहदुश्चसमीकःसारिमेजयः १९ ॥ ॥

वीरोवानपतिश्चैवमल्लोपिंगाक्षकस्तथा उशीनरश्चविक्रांतोलक्ष्मयस्तेप्रकीर्तिताः २० भगीरथोबृहत्क्षत्रःसैंधवश्चजयद्रथः बृ
हद्रथोवाह्लिकश्चश्रुतायुश्चमहारथः २१ उलूकःकैतवोराजाविद्यांगदश्चभंगदो वत्सराजश्चमतिमान्कोसलाधिपतिस्तथा २२
शिशुपालश्चविक्रांतोजरासंधस्तथैवच एतेचान्येचबहवोनानाजनपदेश्वराः २३ त्वदर्थमागताभद्रेक्षत्रियाःप्रथिताभुवि
एतेभेत्स्यंतिविक्रांता त्वदर्थेलक्ष्यमुत्तमम् २४ विध्येतपरंलक्ष्यंवरयेथाःशुभेयतं इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे वैशंपा
यनउवाच तेलंकृताःकुंडलिनोयुवानःपरस्परंस्पर्द्धमानानरेंद्राः अस्त्रंबलंचात्मनिमन्यमानाःसर्वेसमुत्पेतुरहंप्रधानाः १
रूपेणवीर्येणकुलेनचैवशीलेनवित्तेनचयौवनेन समिद्धदर्पामदवेगभिन्नामत्तायथाहैमवतागजेंद्राः २ परस्परंस्पर्द्धयाप्रेक्ष
माणाःसंकल्पजेनाभिपरिप्लुतांगाः कृष्णाममैवेत्यभिभाषमाणानृपासनेभ्यःसहसोदतिष्ठन् ३ तेक्षत्रियारंगगताःसमेताजि
गीषमाणाद्रुपदात्मजातां चकाशिरेपर्वतराजकन्यामुमांयथादेवगणाःसमेताः ४ कंदर्पबाणाभिनिपीडितांगाःकृष्णागतैस्ते
हृदयैर्नरेंद्राः रंगावतीर्णाद्रुपदात्मजार्थेद्वेषंप्रचक्रुःसुहृदोपितत्र ५

९८ २ अभिनः पद्मालक्ष्म्यो येषां तान् सर्वांगतहृष्टान्नितिमर्थः अतिपाद्मानिति पाठेऽपि स एवार्थः अतिमत्तानिति पाठः ९ १० आयच्छमानाः आददानाः चक्षुः प्रसार्य कृष्णामेव ददृशुर्न तां

हा ४

अथायपुर्देवगणा विमानै रुद्रादित्या वसवोऽथाश्विनौ च साध्याश्च सर्वे मरुतस्तथैव यमं पुरस्कृत्य धनेश्वरं च ६ दैत्याः सुपर्णाश्च महोरगाश्च देवर्षयो गुह्यकाश्चारणाश्च विश्वावसुर्नारदपर्वतौ च गन्धर्वमुख्याः सह साप्सरोभिः ७ हलायुधस्तत्र जनार्दनश्च वृष्ण्यन्धकाश्चैव यथाप्रधानं प्रेक्षां स्म चक्रुर्यदुपुंगवास्ते स्थिताश्च कृष्णस्य मते महान्तः ८ दृष्ट्वा तु तान्मत्तगजेन्द्ररूपान्पञ्चाभिपद्मानिव वारणेन्द्रान् भस्मावृताङ्गानिव हव्यवाहान्कृष्णः प्रदध्यौ यदुवीरमुख्यः ९ शशंस रामाय युधिष्ठिरं स भीमं सजिष्णुं च यमौ च वीरौ शनैः शनैस्तांश्च समीक्ष्य रामो जनार्दनं प्रीतमना ददर्श १० अन्ये तु वीरा नृपपुत्रपौत्राः कृष्णागतैर्नेत्रमनःस्वभावैः आयच्छमाना ददृशुर्न तान्वै संदष्टदन्तच्छदताम्रनेत्राः ११ तथैव पार्थाः पृथुबाहवस्ते वीरौ यमौ चैव महानुभावौ तां द्रौपदीं प्रेक्ष्य तदा स्म सर्वे कन्दर्पबाणाभिहता बभूवुः १२ देवर्षिगन्धर्वसमाकुलं तत्सुपर्णनागासुरसिद्धजुष्टं दिव्येन गन्धेन समाकुलं च दिव्यैश्च पुष्पैरवकीर्यमाणं १३ महास्वनैर्दुन्दुभिनादितैश्च बभूव तत्संकुलमन्तरिक्षं विमानसंबाधमभूत्समन्तात्सवेणुवीणापणवानुनादं १४ १४

स १

उवाच ११ तथैव पार्था इति कामाभिभूतत्वात्मकस्मादीन्न ददृशुरिति भावः १२ १३ विमानसंबाधं विमानसंकीर्णं १४

आ० प०
३१२

१५ १६ १७ संहननेनोपपन्नं संसंते काठिन्येनयुक्तं स्फुरता नामपितः अवनामयितुमशक्यत्वात्कठिनः सा क्लेशितया अवतएव विक्षिप्यमाणाः दृढेन वीरा इधनुषा धनुं कोधाशमयां बभूवुरिति

ततस्ते राजगणाः क्रमेण कृतसानिमितं कृतविक्रमाश्च सकर्णदुर्योधनशाल्वशल्यद्रोणायनिक्राथसुनीथवक्राः १५ कालिंगवंगाधिपपांड्यपौंड्रा विदेहराजो यवनाधिपश्च अन्येच नानानृपपुत्रपौत्राः राष्ट्राधिपाः पंकजपत्रनेत्राः १६ किरीटहारांगदचक्रवालैर्विभूषितांगाः पृथुबाहवस्ते अनुक्रमं विक्रमसत्वयुक्ता बलेन वीर्येण च वर्द्धमानाः १७ तत्कार्मुकं संहननोपपन्नं सज्यं न शेकुर्मनसापि कर्तुं ते विक्रमंतः स्फुरता दृढेन विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेंद्राः १८ विचेष्टमाना धरणीतलस्था यथाबलं शैक्ष्यगुणक्रमाश्च गतौजसः स्रस्तकिरीटहारा विनिःश्वसंतः शमयां बभूवुः १९ हाहाकृतं तद्धनुषा दृढेन विस्रस्तहारांगदचक्रवालं कृतसानिमित्तं विनिवृत्तकामं राजन्यमंडलमार्तमासीत् २० सर्वान्नृपांस्तान्समवीक्ष्य कर्णो धनुर्द्धराणां प्रवरो जगाम उद्धृत्य तूर्णं धनुरुद्यतं तत्सज्यं चकाराशु युयोज बाणान् २१ दृष्ट्वा सूतं मेनिरे पांडुपुत्रा भित्वा नीतं लक्ष्यवरं धरायां धनुर्धराणां कृतमति लक्ष्यमसग्निसोमार्कमथार्कपुत्रं २२ दृष्ट्वा तु तं द्रौपदी वाक्यमुच्चैर्जगाद नाहं वरयामि सूतं सामर्षहासं प्रसमीक्ष्य सूर्यं तत्याज कर्णः स्फुरितं धनुस्तत् २३

यो: संबंधः १८ १९ चक्रवालं मंडलं २० २१ २२ सामर्षहासं नीचकुलयोगात्सामर्षः सर्वोपायवजयत्वात्सहासः २१ २२ २३

राम०
३१२

२४ धनुरारोप्यमाणः परीक्षमाणाः देहशोधनेस्वरूपं २५ आस्थायतं समीपं २६ धनुषा आकृष्यमाणेन २७ आरोप्यमाणाः सज्जीकर्तुमिच्छन् २८

एवंतेषुनिवृत्तेषुक्षत्रियेषुसमंततः चेदीनामधिपोवीरोबलवानंतकोपमः २४ दमघोषसुतोवीरः शिशुपालोमहामतिः धनु
रादायमानस्तुजानुभ्यामगमन्महीं २५ ततोराजामहावीर्योजरासंधोमहाबलः धनुषोभ्याशमागत्यतस्थौगिरिरिवाचलः २६
धनुषापीड्यमानस्तुजानुभ्यामगमन्महीं ततउत्थायराजासस्वराष्ट्राण्यभिजग्मिवान् २७ ततःशल्योमहावीर्योमद्रराजोम
हाबलः तदप्यारोप्यमाणस्तुजानुभ्यामगमन्महीं २८ तस्मिंस्तुसंभ्रांतजनेसमाजेनिक्षिप्तवादेषुजनाधिपेषु कुंतीसुतोजि
ष्णुरियेषकर्तुंसज्यंधनुस्तत्सशरंप्रवीरः २९ इत्यादिपर्वणिस्वयंवरे वैशंपायनउ च यदानिवृत्ताराजानोधनुषःसज्यकर्म
णः अथोदतिष्ठद्विप्राणांमध्याज्जिष्णुरुदारधीः १ उदक्रोशन्विप्रमुख्याविधुन्वंतोजिनानिच दृष्ट्वासंप्रस्थितंपार्थमि
न्द्रकेतुसमप्रभं २ केचिदासन्विमनसः केचिदासन्मुदान्विताः आहुःपरस्परंकेचिन्निपुणाबुद्धिजीविनः ३ यत्कर्ण
शल्यप्रमुखैःक्षत्रियैर्लोकविश्रुतैः नानतंबलवद्भिर्हिधनुर्वेदपरायणैः ४ तत्कथंत्वकृतास्त्रेणप्राणतोदुर्बलीयसावटु
मात्रेणशक्यंहिसज्यंकर्तुंधनुर्द्विजाः ५ ॥

निक्षिप्तवादेषुत्यक्तवत्सुउद्यमनकथेषु २९ अध्यायः यदाजिष्णुरर्जुनः १ प्राणतःशक्तितः [illegible] २ ३ ४ ५ ॥ ॥ ॥ ॥॥

६ दर्पितगर्वितः हर्षितः औत्सुक्यात् चापलात् अनवस्थितत्वात् ७ ८ ९ १० लोकेषु ब्रह्मलोकांतेषु नष्टपुरुषे (बु) संस्थानचारिषु देवासुरा

अवहास्याभविष्यंति ब्राह्मणाः सर्वराजसु कर्मणा यस्मिन्न संसिद्धे चापलाद्दर्परोक्षिते ६ पचेषदर्पाद्दुर्योप्यय ब्राह्मणा वाप लात् प्रस्थितो धनुरायत्ते वा यीतं साधु मा गमत् ७ ब्राह्मणा ऊचुः नावहास्या भविष्यामो न च लाघवमास्थिताः न च विद्विषन्तो लोकेषु गमिष्यामो महीक्षितां ८ केचिद्वाहुरुवा श्रीमान्नागराजकरोपमः पीनस्कंधोरुबाहुश्च धैर्येण हिमवानि व ९ सिंहखेलगतिः श्रीमान्मत्तनागेंद्रविक्रमः संभाव्यमस्मिन्कर्मेदमुत्साहश्चानुमीयते १० शक्तिरस्य महोत्सा हानह्यशक्तः स्वयं व्रजेत् न च तद्विद्यते किंचित्कर्म लोकेषु यद्भवेत् ब्राह्मणानामसाध्यं च त्रषु संस्थानचारिषु ११ अब्भक्षा वायुभक्षाश्च फलाहारा दृढव्रताः दुर्वला अपि विप्रा हि बलीयांसः स्वतेजसा १२ ब्राह्मणो नावमंतव्यः सदसद्वा समाचरन् सुखं दुःखं महद्दुःखं कर्म यत्समुपागतं १३ जामदग्न्येन रामेण निर्जिताः क्षत्रियायुधि पी तं समुद्रेण हस्त्येन अगाधो ब्रह्मतेजसा १४ तस्माद्भवंतु सर्वे त्ववद्गुरेषधनुर्महान् आरोपयतु शीघ्रं वै तत्पेस्त
चुर्द्विजर्षभाः १५

व्याकर्तुं ऋद्धास्तु तत्कर्म न विद्यते यद्ब्राह्मणानामसाध्यं ११ १२ महत्दुःखं महदपि दुःखं भवति यत्र तत्कर्म १३ तदेवोदाहरति जामदग्न्येने ति १४ ब्राह्मणा वचसा रुद्रेणाम अपि महत्कर्म किं नु शक्यमित्यभिप्रेत्य सर्वे ध्येकमत्य माहुस्तस्मादिति १५ ॥

१६ १७ १८ राधेयः कर्णः १९ २२ विव्यधुः विजयध्वजवदुत्थितवंतः विलक्षिताः विषमं त्यक्तं तं दृष्ट्वा येषां तेन प्राप्ताः शत्रुबलच्छेदेन विनाकृता वा २३ शतं

एवं तेषां विलपतां विप्राणां विविधा गिरः अर्जुनो धनुषोभ्याशे तस्थौ गिरिरिवाचलः १६ स तद्धनुः परिक्रम्य प्रदक्षिणमथाकरोत्
प्रणम्य शिरसा देवमीशानं वरदं प्रभुं १७ कृष्णं च मनसा कृत्वा जगृहे चार्जुनो धनुः यत्पार्थिवै रुक्मसुनीथवक्रैः राधेयदुर्यो
धनशल्यशाल्वैः तदा धनुर्वेदपरैर्नृसिंहैः कृतं न सज्यं महतोपि यत्नात् १८ तदर्जुनो वीर्यवतां सदर्पस्तदैन्द्रिरिन्द्रावरजप्रभा
वः सज्यं च चक्रे निमिषांतरेण शरांश्च जग्राह दशार्द्धसंख्यान् २० विव्याध लक्ष्यं निपपात तच्छिद्रेण भूमौ सहसातिविद्धं त
तोंतरिक्षे च बभूव नादः समाजमध्ये च महान्निनादः २१ पुष्पाणि दिव्यानि ववर्ष देवः पार्थस्य मूर्द्धि द्विषतां निहंतुः चेलानि
विव्यधुस्तत्र ब्राह्मणाश्च सहस्रशः विलक्षितास्ततश्चक्रुर्हाहाकारांश्च सर्वशः न्यपतंश्चात्र नभसः समंतात्पुष्पवृष्टयः २३ शतां
गानि च तूर्याणि वादकाः समवादयन् सूतमागधसंघा[illegible]श्चाप्यस्तुवंस्तत्र सुस्वराः २४ तं दृष्ट्वा द्रुपदः प्रीतो बभूवारिनिषूदनः स
ह सैन्यैश्च पार्थस्य साहाय्यार्थमियेष सः २५ ॥ ॥

अंगानि अंगानि [illegible] नखांगुलिदंडधनुर्ग्रीवाक्रादीनि वाद्यानोपायायेषां तानि अंगानि त्रांतिकोपायप्रतीके शितिविस्तृ: २४ साहाय्यार्थी द्रौपदीलाभा
नंतरं [illegible] नृपांतरैर्युद्धप्रसक्तौ सत्यां २५ ॥

आ०
३१४

५१

२६ उत्स्मयंतीडन्तम यतित्यामाद्स्तंतं गवंकुर्वती २७ = अध्यायः तस्मै १ २ अवरोप्येत्यस्य व्याख्या अयं हि तिवहितश्लोकेन ३ ४ ५ ६ ७ ८

तस्मिंस्तु शाद्वमद्धतिमव्वद्धे युधिष्ठिरो धर्मपितांवरिष्ठः आवासमेवोपजगाम शीघ्रं सार्द्धं यमाभ्यां पुरुषोत्तमाभ्यां २६ विद्धं तु लक्ष्यं प्र
समीक्ष्य कृष्णा पार्थं च शक्रप्रतिमं निरीक्ष्य आदाय शुक्लां वरमाल्यदाम जगाम कुंतीसुतमुत्स्मयंती २७ स तामुपादाय विजि
त्यरंगे द्विजातिभिस्तैरभिपूज्यमानः रंगान्निरक्रामदचिंत्यकर्मा पत्न्यातया चाप्यनुगम्यमानः २८ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंव
रे वेशं तस्मै दित्सति कन्यां तु ब्राह्मणाय तदा नृपे कोपआसीन्महीपानामालोक्यान्योन्यमंतिकात् १ अस्मानयमतिक्रम्य तृ
णीकृत्य च संगतान् दातुमिच्छति विप्राय द्रौपदीं योषितां वरां २ अवरोप्येह वृक्षं तु फलकाले निपात्यते निहन्मैनं दुरात्मानं योऽयम
स्मान्नमन्यते ३ नह्यर्हत्येष सन्मानं नापि वृद्धक्रमं गुणैः हन्मैनं सह पुत्रेण दुराचारं नृपद्विषं ४ अयं हि सर्वानाहूय सत्कृत्य च न
राधिपान् गुणवद्भोजयित्वान्नं ततः पश्चान्न मन्यते ५ अस्मिन्राजसमावाये देवानामिव संनये किमयं सदृशं किंचिन्नृप
तिं नैव दृष्टवान् ६ न च विप्रेष्वधीकारो विद्यते वरणं प्रति स्वयंवरः क्षत्रियाणामितीयं प्रथिता श्रुतिः ७ अथवा यदि कन्ये
यं न च किंचिद्बुभूषति अग्नावेनां परिक्षिप्य याम राष्ट्राणि पार्थिवाः ८ ॥ ॥

३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥

रा० म०
३१४

७ १२ संत्रासात्ब्राह्मणकोपेनसर्वेद्रुत्रंतस्येदिशिशंकोत्पातभयात् १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ब्राह्मणोपरिचापल्याद्ब्रोभाद्वाकृतवा[illegible]निदं विप्रियंपार्थिवेंद्राणांनैषवध्यःकथंचन ९ ब्राह्मणार्थेहिनोराज्यंजीवितंहिव
सूनिचपुत्रपौत्रंचयच्चान्यदस्माकंविद्यतेधनं १० अवमानभयाच्चैवस्वधर्मस्य चरक्षणात् स्वयंवराणामन्येषांमाभूदेवं
विधागतिः ११ इत्युक्त्वाराजशार्दूला हृष्टाःपरिघबाहवः द्रुपदंतुजिघांसंतःसायुधाःसमुपाद्रवन् १२ तान्गृहीतशरावापान्
क्रुद्धानापततोवहून् द्रुपदोवीक्ष्यसंत्रासाद्ब्राह्मणांशरणंगतः १३ वेगेनापततस्तांस्तुप्रभिन्नानिववारणान् पांडुपुत्रौ
महेष्वासौप्रतियातावरिंदमौ १४ ततःसमुत्पेतुरुदायुधास्तेमहीक्षितोबद्धगोधांगुलित्राः जिघांसमानाःकुरुरा
जपुत्रावमर्षयंतोऽर्जुनभीमसेनौ १५ ततस्तुभीमोद्भुतभीमकर्मामहाबलोवज्रसमानसारः उत्पाट्यदोर्भ्यांद्रुममेकवीरोनिःपत्र
यामासयथागजेंद्रः १६ तंवृक्षमादायरिपुप्रमाथीदंडीवदंडंपितृराजउग्रं तस्थौसमीपेपुरुषर्षभस्यपार्थस्यभीमः पृथु
दीर्घबाहुः १७ तत्प्रेक्ष्यकर्मातिमनुष्यबुद्धिर्जि[illegible]सहभ्रातुरचिंत्यकर्मा विसिस्मियेचापिभयंविहायतस्थौधनुर्गृह्यमहें
द्रकर्मा १८ तत्प्रेक्ष्यकर्मातिमनुष्यबुद्धिर्जिष्णुःसहभ्रातुरचिंत्यकर्मा दामोदरोभ्रातरमुग्रवीर्यंहलायुधंवाक्यमिदंवभाषे १९

ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ श्री ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥

लु

२० २१ २२ घोराणनाम्ना २३ कार्त्तिकेयाविततभृतोपमा २४ अध्यायः अजिनानि १ २ ३ उत्कावामंपर्णांत्रं ४ ५ ॥ ॥ ॥

यएषसिंहर्षभखेलगामीमहद्धनुःकर्षतितालमात्रं एषोऽर्जुनोनात्रविचार्यमस्ति यद्यस्मिसंकर्षणवासुदेवः २० यस्त्वेषवृक्षंतरसावभज्यपाणिर्निकारेसहसाप्रवृत्तः वृकोदरोनाम्नासइहैतदेकः कर्तुंसमर्थःसमरेपृथिव्यां २१ योसौपुरस्तात्कमलायताक्षस्तनुर्महासिंहगतिर्विनीतः गौरःप्रलंबोज्वलचारुघोणोविनिःसृतःसोच्युतधर्मपुत्रः २२ यौतौकुमाराविवकार्त्तिकेयौद्वावश्विनेयाविति मे वितर्कः मुक्ताहितौ जतुवेश्मदाहान्मयाश्रुतायौचसुतापृथायाः २३ तमब्रवीत्त्रिजलतापद्माभोहलायुधोजनार्दनंप्रतीतः प्रीतोस्मिदृष्ट्वाहिपितृष्वसारंपृथांविमुक्तांसहकौरवाग्र्यैः २४ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे वैशं अजिनानिविधुन्वंतः करकांश्चद्विजर्षभाः ऊचुस्तेभीर्नकर्तव्यावयंयोत्स्यामहेपरान् १ तानेवंवदतोविप्रानर्जुनःप्रहसन्निव उवाचप्रेक्षकाभूत्वायूयंतिष्ठतपार्श्वतः २ अहमेनानजिह्माग्रैः शतशोविकिरन्शरैः वारयिष्यामिसंक्रुद्धान्मंत्रैराशीविषानिव ३ इतितद्धनुरानम्यशुल्कावाप्तंमहाबलः भ्रात्राभीमेनसहितस्तस्थौगिरिवाचलः ४ ततःकर्णमुखान्दृष्ट्वाक्षत्रियान्युद्धदुर्मदान् संपेततुरभीतौतौगजौप्रतिगजानिव ५ ॥ ॥

स्मा

६ ७ ८ ९ १० ११ विजिगीषिणौ विजिगीषावन्तौ १२ अरातीनां अपर्यवद्भिर्वचनैः अरार्यवचनैः १३ १४ प्रतिहन्य प्रतिहत्य वा अस्यपीतिपक्षे तु

पु ५ पु १

ऊचुश्चैवाचः परुषाल्ले राजानो युयुत्सवः आहवेऽद्य द्विजस्यापि वधो दृष्टो युयुत्सतः ६ इत्येवमुक्त्वा राजानः सहसा द्रुद्रुवुर्द्विजान् त
तं कर्णो महाद्युतिर्नाजौ संप्रतिपयौ रणे ७ युद्धार्थिनौ वासिताहेतोर्गजः प्रतिगजं यथा भीमसेनं ययौ शल्यो मद्राणामीश्वरो बली ८ दुर्यो
धनादयः सर्वे ब्राह्मणैः सह संगताः मृदुपूर्वमयत्नेन प्रत्ययुध्यंस्तदाहवे ९ ततोऽर्जुनः प्रत्यविध्यदापतंतं शितैः शरैः कर्णं वैकर्तनं श्रीमान्वि
कृष्य बलवद्धनुः १० तेषां शराणां वेगेन शितानां तिग्मतेजसां विह्वमानो राधेयो यत्नात्तमनुधावति ११ तावुभावप्यनिर्देश्यौ लाघवाज्जय
तां वरौ अयुध्येतां सुसंरब्धावन्योन्यविजिगीषिणौ १२ कृते प्रतिकृतं पश्य पश्य बाहुबलं च मे इति शूराणां वचनैरभाषेतां परस्परं १३
ततोऽर्जुनस्य भुजयोर्वीर्यमप्रतिमं भुवि ज्ञात्वा वैकर्तनः कर्णः संरब्धः समयोधयत् १४ अर्जुनेन प्रयुक्तांस्तान्बाणान्वेगवतस्तदा प्र
तिहत्य ननादोच्चैः सैन्यानि तदपूजयन् १५ कर्णउ च तुष्यामि ते विप्रमुख्य भुजवीर्यस्य संयुगे अविषादस्य चैवास्य
शस्त्रास्त्रविजयस्य च १६ किं त्वं साक्षाद्धनुर्वेदो रामो वा विप्रसत्तम अथ साक्षाद्धरिहयः साक्षाद्वा विष्णुरच्युतः १७ ॥

नासिकलोपाभावात्तत्रतकृन्तत प्रतिहननं १५ १६ १७ ॥ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥

मन्येत्वांयस्मात्त्वंमांप्रतियुध्यसे १८ २२ वनोद्देशेरंगद्दुंशांनिवासस्थानोवनंनपुंसकंनीरेनिवासायपकानने शत्तिमेदिनी २३ ४ प्रकर्षणांद्दरेनोदनं। आकर्षणं आवीकर्षणं अभिमुखमास्फालनं। विकर्षणं तिर्यक्यातनं २५ २६ समुत्क्षिप्यहस्तांडफलवद्भ्रामितपत् २७ २८ ॥ ॥

हि १

आत्मप्रच्छादनार्थंवाहुवीर्यसमाश्रितः विप्ररूपंविधायेदंमन्येमांप्रतियुध्यसे १८ नहिमामाहवेक्रुद्धमन्यःसाक्षाच्छचीपतेः पुमान्योधयितुंशक्तःपांडवाद्वाकिरीटिनः १९ तमेवंवादिनंतत्रफाल्गुनःप्रत्यभाषत नास्मिकर्णोधनुर्वेदोनास्मिरामःप्रतापवान् २० ब्राह्मणोस्मियुधांश्रेष्ठःसर्वशस्त्रभृतांवरः ब्राह्मेपौरंदरेवास्त्रेनिष्ठितोगुरुशासनात् २१ स्थितोस्म्यद्यरणेजेतुंत्वांवैवीरस्थिरोभवे वैशं०एवमुक्तस्तुराधेयोयुद्धात्कर्णोन्यवर्तत ब्राह्मंतेजस्तदाजय्यंमन्यमानोमहारथः अपरस्मिन्वनोद्देशेवीरौशल्यवृकोदरौ वलिनौयुद्धसंपन्नौविद्ययाचवलेनच २३ अन्योन्यमाह्वयंतौतुमत्ताविवमहागजौ मुष्टिभिर्जानुभिश्चैवनिघ्नंतावितरेतरं २४ प्रकर्षणाकर्षणाभ्याकर्षविकर्षणैः आचकर्षतुरन्योन्यंमुष्टिभिश्चापिजघ्नतुः २५ ततश्चटचटाशब्दःसुघोरोह्यभवत्तयोः पाषाणसंपातनिभैःप्रहारैरभिजघ्नतुः २६ मुहूर्त्तंतौतदान्योन्यंसमरेपर्यकर्षतां ततोभीमःसमुत्क्षिप्यवाहुभ्यांशल्यमाहवे अपातयत्कुरुश्रेष्ठोब्राह्मणाजहसुस्तदा २७ तत्राश्चर्यंभीमसेनश्चकारपुरुषर्षभः यच्छल्यंपातितंभूमौनावधीद्बलिनंवली २८ ॥

॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ह ॥ ॥

२९ ३० ३३ अवहारेयुद्धाविवर्जनं ३४ सापराधाअपीतिसंधिरार्थः अथवाकालांतरेउपलभ्य ३५ सेयुगेनत्कर्मकृत्वानंत्समीभूतावितिशेषः ३६ ३७

ग्रन्थः ४

पातितेभीमसेनेनशल्येकर्णेचशंकिते शंकिताःसर्वराजानःपरिवव्रुर्वृकोदरं २९ उद्युक्तसहितास्तत्रसाध्विमौब्राह्मणर्षभौ वि
शायेतांकजन्मानौक्वनिवासौतथैवच ३० कोहिराधासुतंकर्णंशक्तोयोधयितुंरणे अन्यत्रगमाद्द्रोणाद्वापांडवाद्वाकिरीटिनः ३१
कृष्णाद्वादेवकीपुत्रात्कृपाद्वापिशरद्वतः कोवादुर्योधनंशक्तःप्रतियोधयितुंरणे ३२ तथैवमद्राधिपतिंशल्यंबलवतांवरं बल
देवाद्दतेवीरःपांडवाद्वावृकोदरात् ३३ वीरदुर्योधनंवापिशक्तः पातयितुंरणे क्रियतामवहारोस्माद्युद्धाद्ब्राह्मणसंरतात् ३४ ब्राह्मणा
हिसदारक्ष्याःसापराधापिनित्यदा अथैवानुपलभ्येहयुनर्योत्स्यामहष्टवत् ३५ तांस्तथावादिनःसर्वान्समीक्ष्याहितोभ्यरान् अ
थान्यान्कुरुषांश्चापिकृत्वातत्कर्मसंयुगे ३६ वेशं तत्कर्मभीमस्यसमीक्ष्यकृष्णः कुंतीसुतौतौपरिशंकमानः निवारयामासमहीपतींस्
तान्धर्मेणलब्धेत्यनुनीयसर्वान् ३७ एवंतेविनिवृत्तास्तुयुद्धायुद्धविशारदाः यथावासंययुःसर्वेविस्मितााराजसत्तमाः ३८ इत्तोव्र
ह्मोत्तरोरंगःपंचालीब्राह्मणैर्वृता इतिब्रुवंतःप्रययुर्येतत्रासन्समागताः ३९

३८ ब्रह्मब्राह्मणजातिःउत्तरंउत्कृष्टंयस्मिन्सब्रह्मोत्तरः ३९ ॥ श्रीः ॥ ० ॥ ॥ ७ ॥

आ० ३१८

४९ अभिगच्छतितुपश्चिमेसति ५० ५२ भार्गववेश्मकुलालगृहं ५३ अध्यायःगत्वातु १ २ अधर्मोबहुभर्तॄणांरूपस्तस्माद्भीता ३ ३

मतं४ न्वि४

ब्राह्मणैस्तुप्रविष्टाभ्यांरौरवाजिनवासिभिः कृच्छ्रेणजग्मतुस्तौतुभीमसेनधनंजयौ ५० विमुक्तौजनसंबाधाच्छत्रुभिःपरिविह्वलौ
हृस्मयानुगतौतत्रनृवीरौतौविरेजतुः ५१ पौर्णमास्यांघनैर्मुक्तौचंद्रसूर्याविवोदितौ तेषांमातावहुविधंविनाशंपर्यचिंतयत ५२
अनागच्छत्सुपुत्रेषुभैक्ष्यकालेभिगच्छति धार्त्तराष्ट्रैर्हतान्मत्वासुविज्ञायकुरुपुंगवाः ५३ मायान्वितैर्वारक्षोभिः सुघोरैर्दृढवैरि
भिः विपरीतंमतंजातंव्यासस्यापिमहात्मनः ५४ इत्येवंचिंतयामाससुतस्नेहावृतापृथा ततःसुप्तजनप्रायेदुर्दिनेमेघसंप्लुते ५५
[illegible] महत्यपराह्णेतुघनैःसूर्यइवावृतः ब्राह्मणैःप्राविशत्तत्रजिष्णुर्भार्गववेश्मतत ५६ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे
वैशंपायनउवाच गत्वातुतांभार्गवकर्मशालांपार्थौपृथांप्राप्यमहानुभावौ तांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतौभिक्षेत्यथावेदयतांनराग्र्यौ
१ कुटीगतासात्वनवेक्ष्यपुत्रौप्रोवाचभुंक्तेतिसमेत्यसर्वे पश्चाच्चकुंतीप्रसमीक्ष्यकृष्णांकष्टंमयाभाषितमित्युवाच २ साधर्म
भीतापरिचिंतयंतीतांयाज्ञसेनींपरमप्रतीतां पाणौगृहीत्वोपजगामकुंतीयुधिष्ठिरंवाक्यमुवाचचेदं ३ ॥ ॥

रा० ३१८

॥ममममममममममममममम॥ ॥ ० ॥ ७

पुनः १

अधर्मोबहुमतस्तेनारूपः विप्रमेघ्वतेनाधर्मेणातिर्यग्योनौपुनर्विशेषेणाभ्रमेव ५ ६ ७ नधर्मोयंदृष्टः अपकः पुमांमवान् अशिष्टसासितवा

कुंत्युवाच इयंतुकन्याद्रुपदस्यराजंस्तवानुज्ञाम्यामपिसंनिसृष्टा यथोचितंपुत्रमयापिचोक्तेसमेससंयुक्तेतिनृपप्रमादात् ४ म
कैयोथेनान्नतमु[illegible]क्रमघमवेत्कुरूणाममृषमब्रवीहि पंचालराजस्यसुतामधर्मोनचोपपत्रेननविप्रमेच्छ ५ वैशं स
सवमुक्तोमतिमात्रवीरोमात्रामुहूर्तंत्वचचिंत्यराजा कुंतीसमाश्वास्यकुरुप्रवीरोधनंजयंवाक्यमिदंबभाषे ६ त्वयाजिताफाल्गुन
याज्ञसेनीत्वयैवशोभिष्यतिराजपुत्री प्रज्वाल्यतामग्निरमित्रसाहृगृहाणपाणिंविधिवत्वमस्याः ७ अर्जुनउवाच मामांनरेंद्र
त्वमधर्मभाजंकृथानधर्मोयमशिष्टदृष्टः भवान्निवेश्यः प्रथमंततोयंभीमोमहाबाहुरचिंत्यकर्मा ८ चहंततोनकुलेनंतरामेप
श्चादयंसहदेवस्तरस्वी वृकोदरोहंचयमौचराजन्निंयंचकन्याभवतोनियोज्या ९ एवंगतेयत्करणीयमत्रधर्म्यंयशस्यंकुरुतद्विचिं
त्य पंचालराजस्यहि[illegible]तंचयत्स्यात्प्रशाधिसर्वे[illegible]स्मवशेस्थितास्ते १० वैशं जिष्णोर्वचनमाज्ञायभक्तिस्नेहसम
न्वितं दृष्टिंनिवेशयामासुः पांचाल्यांपांडुनंदनाः ११ दृष्ट्वातेतत्रपश्यंतीसर्वेकृष्णांयशस्विनीं संप्रेक्ष्यान्योन्यमासीनाहृदयेस्ता
मधारयन् ॥ १२ ॥ ०॥

निवेश्यः विवाह्यः १२ ॥ममममममममममममममममममम ममन्नाम ॥ ॥

१३ १५ भेदभयेयस्यद्रौपदीतस्मिन्नरेशत्रवःस्युरितिभेदः १६ १७ रौहिणीयोबलदेवः १८ १९ २० २१ २२ ॥ छ ॥

तेषांतुद्रौपदींदृष्ट्वासर्वेषाममितौजसां संप्रमथ्येंद्रियग्रामंप्रादुरासीन्मनोभवः काम्यंहिरूपंपांचाल्याविधात्राविहितंस्वयं
वभूवाधिकमन्याभ्यःसर्व भूतमनोहरं २४ तेषां [illegible] माकारधर्मज्ञः कुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः द्वैपायनवचः कृत्स्नं
सस्मारमनुजर्षभः २५ अब्रवीत्सहितान्भ्रातॄन्मिथोभेदभयान्नृपः सर्वेषांद्रौपदीभार्याभविष्यतिहिनःशुभा २६ वैशं॰
भ्रातुर्वचस्तत्सुसमीक्ष्यसर्वेज्येष्ठस्यपांडोस्तनयास्तदानीं तमेवार्थंध्यायमानामनोभिसर्वेचतेतस्थुरदीनसत्वाः २७ वृ
ष्णिप्रवीरस्तुकुरुप्रवीरानाशंसमानः सहरौहिणेयः जगामतांभार्गवकर्मशालांयत्रासतेतेपुरुषप्रवीराः २८ तत्रोप
विष्टंपृथुदीर्घबाहुंददर्शकृष्णःसहरौहिणेयः अजातशत्रुंपरिवार्यतांश्चाप्युपोपविष्टान्ज्वलनप्रकाशान् २९ ततोब्र
वीद्वासुदेवोभिगम्यकुंतीसुतंधर्मभृतांवरिष्ठं कृष्णोहमस्मीतिनिपीड्यपादौयुधिष्ठिरस्याजमीढस्यराजन् ३० तथै
वतस्याप्यनुरौहिणेयस्तौचापिहृष्टाःकुरवोभ्यनंदन् पितृष्वसुश्चापियदुप्रवीरावगृह्णतांभारतमुख्यपादौ ३१ अजा
तशत्रुश्चकुरुप्रवीरःपप्रच्छकृष्णंकुशलंविलोक्य कथंवयंवासुदेवत्वयेहगूढावसंतोविदिताश्चसर्वे २२ ॥

शत्रुसाहाः शत्रुवेगस्य सोढारः २४ यत्र भद्रं गुहायां वृद्धेवो निहितं तद्वोस्तु अध्यायः २५ धृष्ट० १ अज्ञायमानः पांडवैरितरैश्च आरात्समीपे २

तमब्रवीद्वासुदेवः प्रहस्य गूढोप्यग्निर्ज्ञायत एव राजन् तं विक्रमं पांडवेयानतीत्य कोन्यः कर्त्ता विद्यते मानुषेषु २३ दिष्ट्या सर्वे पावकाद्विप्रमुक्ता दिष्ट्या घोरात्तांडवाः शत्रुसाहाः दिष्ट्या पापो धृतराष्ट्रस्य पु[illegible]त्रः सहामात्यो न सकामो भविष्यत् २४ भद्रं वोस्तु निहितं यद्गुहायां निवर्द्धध्वं ज्वलना इवेधमानाः मा वो विदुः पार्थिवाः केचिदेव यास्यावहे शिबिरायेत्यवोचत् २५ सोनुज्ञातः पांडवेनाव्ययः श्रीः प्रयाच्छीघ्रं बलदेवेन सार्द्धं इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरे वैशंपायन उवाच धृष्टद्युम्नस्तु पांचाल्यः पृष्ठतः कुरुनंदनौ अन्वगच्छत्तदा यांतौ भार्गवस्य निवेशने १ सोज्ञायमानः पुरुषानवधाय समंततः स्वयमारान्निलीनोभूद्भार्गवस्य निवेशने २ सायं च भीमस्तु रिपुप्रमाथी जिष्णुर्यमौ चापि महानुभावौ भैक्ष्यं चरित्वा तु युधिष्ठिराय निवेदयांचक्रुरदीनसत्वाः ३ ततस्तु कुंती द्रुपदात्मजां तामुवाच काले वचनं वदान्या त्वमग्रमादाय कुरुष्व भद्रे बलिं च विप्राय च देहि भिक्षां ४ ये चान्नमिच्छंति ददस्व तेभ्यः परिश्रिता ये परितो मनुष्याः ततश्च शेषं प्रविभज्य शीघ्रमर्द्धं चतुर्णां मम चात्मनश्च ५ ॥०॥

३ अग्रे प्रथमम् आदाय बलिं कुरुष्व भिक्षां च देहि ४ परिश्रिताः अन्नेनोपजीविनः चतुर्णां मम चात्मनश्चेत्यर्द्धं [illegible]योगाद्भीमायेत्यर्थः ५ ॥

संहननोपपन्नः दृढः पुरुषश्च ६ साधुविशोकमाना स्वस्य श्रेयस्तर्कयन्ती शंकात्रासे वितर्के चेतिमेदिनी ७ ८ अगस्त्येन शास्ता शिष्टिना नादृङ्गिरणो
अभितः सर्वे दिङ्गिरणाशिरसः पुरस्तान् शिरोदेशस्येव पादांतरे पादसमीपप्रदेशे ९ पादोपधानीव सर्वेषां पादस्पर्शं लभमाना कुशेषु कुशासने १० सुतः नाधिकाराः सेवा

अर्द्धं तु भीमाय च दे हिमं द्वेयस्य घनागर्वभ मनुष्यरूपः गौरो युवा संहननोपपन्न एषो हि वीरो बहुभुक् सदैव ६ सा तत्स्वरूपेव तु राजपुत्री तस्या
वचः साधुविशंकमाना यथावदुक्तं प्रचकार साध्वी ते चापि सर्वे बुभुजुस्तदन्नं ७ कुशैस्तु भूमौ शयनं चकार माद्रीपुत्रः सहदेवस्तरस्वी य
यास्त्वकीयान्यजिनानि सर्वे संस्तीर्य वीराः सुषुपुर्धरायां ८ अगस्त्यशास्तामभितो दिशं तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानां कुंती पुरस्तात्तु बभूव
तेषां पादांतरे वाथ बभूव [illegible] कृष्णा ९ अशेत भूमौ सह पांडुपुत्रैः पादोपधानीव कृता कुशेषु न तत्र दुःखं मनसापि तस्या न वा व्यमेते कु
रुपुंगवास्तान् १० ते तत्र शूराः कथयां बभूवुः कथा विचित्राः पृतनाधिकाराः अस्त्राणि दिव्यानि रथांश्च नागान् खड्गान् गदांश्चापि परश्वधांश्च
११ तेषां कथास्ताः परिकीर्त्यमानाः पंचालराजस्य सुतस्तदानीं शुश्राव कृष्णां च तदा निषण्णां ते चापि सर्वे ददृशुर्मनुष्याः १२ धृष्टद्युम्नो राज
पुत्रस्तु सर्वं वृत्तं तेषां कथितं चैव रात्रौ सर्वं राज्ञे द्रुपदायाखिलेन निवेदयिष्यंस्त्वरितो जगाम १३ पांचालराजस्तु विषण्णरूपस्तान् पांडवान् प्र
तिविंदमानः धृष्टद्युम्नं पर्यपृच्छन्महात्मा क्व सा गता केन नीता च कृष्णा १४ ९२

नाधीशयोग्या ॥ ११ १२ १३ अप्रतिविंदमानः अजानन् ॥ १४ १४ ॥ १४ ॥ ० ॥

मूर्द्धिपदे हीनवर्णायोगात् वैश्यपक्षे तु तत्पातित्वं शूद्रपक्षे तु यद्युवार्णन तत्स्मशाने पश्चाद् इति प्रहस्य पादयुक्तस्मशानत्वश्रुतेः तत्र मालावत्सुकुमारीवा म्लानपतितेति स्पष्टमुक्तं २५ सवर्णप्रवरः क्षत्रियश्रेष्ठः उद्रिक्तवर्णो ब्राह्मणः मूर्द्धिपादस्तु वेषमात्रेण ब्राह्मणत्वात् निम्नपातशौर्यस्य च करोत्क

द्वि

कच्चिन्न शूद्रेण न हीनजेन वैश्येन वा कर्दितो पपन्ना कच्चित्सदं मूर्द्धिनं पकरिष्यं कच्चिन्न माल्लायतिना श्मशाने २५ कच्चित्सवर्ण प्रवरो मनुष्य उद्रिक्तवर्णो प्युत एव कश्चित् कच्चिन्न वामो मम मूर्द्धिपादः कस्माभिमर्षेण कृतो घपुत्र २६ कच्चिन्न तस्येपरमंप्र नीतः संयुग्यपार्थेन नरर्षभेण वद स्वतत्त्वेन महानुभाव कोसौ विजेता दुहितुर्ममाघ २७ विचित्रवीर्यस्य सुतस्य कच्चित्कुरुप्रवीर स्याधियं तिपुत्राः कच्चित्तु पार्थेन यवीयसा घधनुर्गृहीतेन निहंतबलस्य २८ इत्यादि पर्वणि गोग्रहे पदीस्वयंवरे वेशं ततस्तयोक्तः प रितुष्टरूपः त्रिदशशंसाघसराजपुत्रः धृष्टद्युम्नः सोमकानां प्रवर्हो वृत्तं यथा येन तदा च कृष्णा १ धृष्टद्युम्न उवाच योसौ युवा स्वायतलोहिताक्षः कृष्णाजिनी देवसमानरूपः यः कार्मुकाग्र्यं कृतवानधिज्यं लक्ष्यं च यः पातितवान्पृथिव्यां २ ॥०॥

धु२

लक्ष्ययोः सत्तमस्वयोरपि दृष्टत्वात संभावितः २६ कच्चिदिति कामप्रवेदने पार्थेन संयुग्य परमप्रतीतो संतदृष्टो सिताह शशोर्यस्यामत्रासंभवात् २७ धियं पतिजीवेति २८ अध्यायः ततः प्रवर्हउत्तमः १ २ २ २ २

श्रा· ३२०

३ ४ महीप्ररोहं ५ ६ ७ उत्क्रान्ताभ्यामिति शेषः ८ ब्राह्मणसात् ब्राह्मणाधीनं ९ दर्भाणामग्राणि ताग्रे उपर्यग्राणि च तदास्तरणं चेति

आमृश्यमानश्च ततस्तरस्वी हतो द्विजाग्र्यैरभिपूज्यमानः चक्राम वन्यो यदि ने सुतेषु सर्वैश्च देवैर्ऋषिभिश्च जुष्टः ३ कस्माप्रगल्भा
जिनमन्वयात्तेन गेयथा नागवक्षः प्रलब्धाः अमृष्यमाणोऽपुनरधिपेषु कुद्धेषु वैनत्रसमापनस्तु ४ ततोपरः पार्थिवसंघम
ध्येप्रवृद्धमारुत्यमहीप्ररोहं प्रकालयन्नेव सपार्थिवौघान् क्रुद्धोन्तकः प्राणभृतो यथैव ५ तौ पार्थिवानामिषतां नरेन्द्रः कस्मात्सु
याहाययतौ नराग्र्यौ विभ्राजमानाविव चंद्रसूर्यौ वात्योपुरस्तागवकर्मशाल्यां ६ ततोपविश्याग्निरिवानलस्य तेषां जनित्रीतिमम
प्रतर्कः तथाविधैरेव नरप्रवीरैरुपोपविष्टैस्त्रिभिरग्निकल्पैः ७ तस्मात्ततस्तावभिवाद्य पादौ उक्ताच कस्मात्त्वमिवादयेति
स्थितौ च तत्रैव निवेश्य कस्मोभिहा प्रवीराय गतानराग्र्याः ८ तेषां तु मेस्प्रतिगृह्य कस्मादत्त्वा बलिं ब्राह्मणसाच्च कृत्वा तौ चै
वदृद्धोपरिवेष्यतांश्च नरप्रवीरायन्त्रयमप्यमुंक्त ९ सुप्तास्तु ते पार्थिवसत्तमेवं कस्माचरणोपधाने आसीत्स्थिताशयनं
च तेषां दर्भाजिनाग्र्यास्तरणोपपन्नं १० तेन ईमानाश्वकालमेघाः कथाविचित्राः कथयांबभूवुः नैवेशपश्चाद्गोपयिकीः क
थास्तान च द्विजानां कथयन्ति वीराः ११ तेषां च २

एम· ३२०

समासः ॥ ॥ ॥ ॥

वे१

१२ १३ विद्यामेवविदितुमिच्छाम १४ १६ १५ १६ आख्यातकथयत १७ १८ १९ २० २० २० २०

भाष्य२

निःसंशयंयत्कुत्रियपुंगवास्तेयथाहियुद्धेकथयंतिराजन् आशाहिनोव्यक्तमियंसमृद्धामुक्ताहियाधौम्यगुरुसोग्निरिहाहाग १२ यथा
हिलक्ष्यंनिहतंधनुश्चसज्यंकृतंतेनेनतथाप्रसह्य यथाचभाषंतिपरस्परंतेछन्नंवनेपञ्चचरंतिपार्थाः १३ ततःसराजाद्रुपदः
प्रहृष्टःपुरोहितंप्रेषयामासतेषां विद्यामयुष्मानितिभाषमाणोमहात्मानःपांडुसुतास्तुकच्चित् १४ गृहीतवाक्योनृपतेःपुरोधाग
त्वाप्रशंसामभिधायतेषां वाक्यंसमग्रंनृपतेर्यथावदुवाचचानुक्रमविक्रमेण १५ विज्ञातुमिच्छत्यवनीश्वरोवःपांचालराजोवरदोवरा
र्हाः लक्ष्यस्यवेद्धारमिमंहिदृष्ट्वाहर्षस्यनांतंप्रतिपद्यतेसः १६ आख्यातचज्ञातिकुलानुपूर्वींपदंशिरःसुद्विषतांकुरुध्वं प्रल्हादयध्वं
हृदयंममेदंपंचालराजस्यसहानुगस्य १७ पांडुर्हिराजाद्रुपदस्यराज्ञःप्रियःसखाचात्मसमोबभूव नस्यैषकामोदुहितामयेयंस्नुषामहा
स्यामिहिकौरवाय १८ अयंहिकामोद्रुपदस्यराज्ञोहृदिस्थितोनित्यमनिंदितांगाः यदर्जुनोवैपृथुदीर्घबाहुर्धर्मेणविंदेतसुतांममेतां
१९ कृतंहितत्स्यात्सुकृतंममेदंयशश्चपुण्यंचहितंतदेतत् अथोक्तवाक्यंहिपुरोहितंस्थितंततोविनीतंसमुदीक्ष्यराजा २० ॥

तं१

२० २० २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ २०

आ०
३२१

२१ २२ शुल्कंमन्यपरा तेनैवअनुसृताअनुसृता २३ नदेवाहकृतेनेति २४ सोमकिर्द्रुपदः २५ संप्राप्तरूपा अस्माकंयोगरूपा २६ २८ ॥

समीपतो भीममिदं शशास परीयतो पाण्डवमर्जुनं च यथा स मान्यः पुरोधा द्रुपदस्य राज्ञस्तस्मै प्रयोज्याप्यधिका हि पूजा २१ भीमस्ततस्तत्कृतवा
न्नरेंद्र तां चैव पूजां प्रतिगृह्य हर्षात् सुखोपविष्टं तु पुरोहितं तं ततो युधिष्ठिरो ब्राह्मणमित्युवाच २२ पांचालराजेन सुता निसृष्टा स्वधर्म
दृष्टेन यथा न कामात् प्रदिष्टशुल्का द्रुपदेन राज्ञा सा तेन वीरेण तथानुवृत्ता २३ न तत्र वर्णेषु कृता विवक्षा न चापि शीलेन कुलेन गोत्रे
कृतेन सज्ज्येन हि कार्मुकेन विद्धेन लक्ष्येण हि सा विसृष्टा २४ सेयं तथानेन महात्मनेह कृष्णा जिता पार्थिवसंघमध्ये नैवं गते सोम
किराद्य राजा संतापमर्हत्यसुखापकर्तुं २५ कामश्च यो सौ द्रुपदस्य राज्ञः स चापि संपत्स्यति पार्थिवस्य संप्राप्यरूपा हि नरेंद्रकन्या मिमा
(हं) महं ब्राह्मण साधु मन्ये २६ न तद्धनुर्मंदबलेन शक्यं मौर्व्या समायोजयितुं तथापि न चाकृतास्त्रेण न हीनजेन लक्ष्यं तथा पातयितुं हि श
क्यं २७ तस्मान्न तापं दुहितुर्निमित्तं पंचालराजो ऽर्हति कर्तुमद्य न चापि तत्पातनमन्यथेह कर्तुं हि [illegible] शक्यं भुवि मानवेन २८
एवं ब्रुवत्येव [illegible] युधिष्ठिरे तु पंचालराजस्य समीपतो ऽन्यः तत्राजगामाशु नरो द्वितीयो निवेदयिष्यन्निह सिद्धमन्नं २९ इत्यादिपर्वणि श्रीप
रीस्वयंवरे ॥ ६९ ॥ ० ॥

एम०
३२१

४॥४॥ ॥ ॥ श्री॥

जन्मार्थं । वरपक्षीयजनार्थं । कस्मात्वनंतरेवाशुवर्धयाशिग्रहणविधिना कस्मात्वेतिपाठे आशीर्वादत्वं नेष्टमवदीयत्वात्तमवद्भिः संदेहेवेतिभावः १ २ परियाप्य
३ पुनः कुत्रियतेवधीश्रितु इत्याशयुपसंजहारराकवचकृत्वादर्शितवान् ४ फल[illegible]मगल्यादीनिकमाङ्गवर्णिकयोग्यानि ५ कसानिक[illegible]नी[illegible]छेदनेस्मात्

हंस उवाच जन्मार्थमवंतुपदहेनराज्ञाविवाहहेतोरुपसंस्कृतंच नदानुवर्धं कृतसर्वकार्यौ कस्मांच नत्रैव विवरं न कार्ये १ इमे
रथाः कांचनपद्मचित्राः सदश्वयुक्तावसुधाधिपार्हाः सतान्समारुह्य परेण सर्वे पांचालराजस्य निवेशनंनन्तु २ वेशं ततः प्र
याताः कुरुपुंगवास्ते पुरोहितं तं परिपाप्य सर्वे आस्थापयानानि महांति तानि कुंती च कस्माच सहैकयाने ३ श्रुत्वानृपवाक्यानि पुरो
हितस्य पार्थस्तु कृत्वान्भारत धर्मराजः जिज्ञासयैवाथ कुरून्तमानां द्रव्याण्यनेकान्युपसंजहार ४ फलानि माल्यानि च संस्कृता
नि वर्माणि चर्माणि तथासनानि गावश्च राजन्त्रथ चैव रज्जु बीजानि चान्यानि कृषीनिमित्तं . ५ अन्येषु शिल्पेषु च यान्यपि स्युः स
र्वाणि कृत्स्नान्यखिलेन तत्र क्रीडानिमित्तान्यपि यानि तत्र सर्वाणि तत्रोपजहार राजा ६ ॥ ० ॥ ॥ ० ॥ ॥

कवचशिल्पितां प्रहरणानि वासांसि । क्रीडानिमित्तानि । पुत्रके सहितं रंजनादिसत्यावासरणा क्षत्रियादीनां क्रीडाः तासां साधनानि च अन्यानि यज्ञपात्राणि
क त्रिमा[illegible]दीनि संरंगपद्धानि च तत्र देशे तत्र काले । तत्र परीक्षणनिमित्ते ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ० ॥ ॥ ॥

उत्तमवस्त्रनिरलरवचितंतोरणधानीप्रश्नीनितंद्वति मत्तोमेस्पवर्त्तत्त्व्यार्थं ८ ९ गृहोत्तरांसानगूढजत्रुत १० ११ १२ सुमृष्टश्च्यभ्यंजनवासोल

वल्गु२

वर्माणिचर्माणिचभानुमंतिखड्गामहांतोश्वरथाश्चचित्राः धनूंषिचाग्र्याणिशराश्चचित्राः शक्त्यृष्टयःकांचनभूषणाश्च ८ प्रासाभुशुंडय श्चपरश्वधाश्चसांग्रामिकंचैवतथेहसर्वं शय्यासनान्युत्तमसंस्कृतानि तथैववासोविविधंचतत्र ९ कुंतीतुकृष्णांपरिगृह्यसाध्वीमंतःपुरंद्रुप दस्याविवेश स्त्रियश्चतांकौरवराजपत्नींप्रत्यर्चयामासुरदीनसत्वाः ९ तान्सिंहविक्रांतगतीन्निरीक्ष्यमहर्षभाक्षानजिनोत्तरीयान् गूढो त्तरांसान्भुजगेंद्रभोगप्रलंबबाहून्पुरुषप्रवीरान् १० राजाचराज्ञःसचिवाश्चसर्वेपुत्राश्चराज्ञःसुहृदस्तथैव प्रेष्याश्चसर्वेनिखिलेनचरा जन्हर्षंसमापेतुरतीवतत्र ११ तेतत्रवीराःपरमासनेषुसपादपीठेष्वविशंकमानाः यथानुपूर्वंविविशुर्नराग्र्यास्तथामहार्हेषुनवि स्मयेनः १२ उच्चावचंपार्थिवभोजनीयंपात्रीषुजांबूनदराजतीषु दासाश्चदास्यश्चसुमृष्टवेषाः संभोजकाश्चाप्युपजह्रुरन्नं १३ तेतत्र भुक्त्वापुरुषप्रवीरायथात्मकामंसुभृशंप्रतीताः उत्क्रम्यसर्वाणिवसूनितत्रसांग्रामिकंतेविविशुर्नृवीराः १४ तल्लक्षयित्वाद्रुपदस्यपु त्रोराजाचसर्वैःसहमंत्रिमुख्यैः समर्थयामासुरुपेत्यहृष्टाः कुंतीसुतान्पार्थिवराजपुत्रान् १५ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे ॥ ॥

करणादिभिःसम्यक्परिष्कृतः पाण्डवानांवेषोयेषांते सुमृष्टवेषाः तेचसंभोजकाश्चयथायोग्यंपनोरलान्धिकमरपार्श्वकेचान्नमदनीयंउपाजह्रुः

१३ १४ १५ अध्यायः ॥ ७॥

ब्रा १

ततःब्राह्मणोब्राह्मणाधर्मयुक्तेनतेनसमुत्थानादिनाप्रतिग्रहेणआतिथ्येन १५ इदंपाणिग्रहणपूर्वंवाप्यादितनवधमहितसंनशेषघसर्गंयाहत्सर्पः १२ ॥

घ १

वैशं ततआहूयपांचाल्योराजपुत्रंयुधिष्ठिरं परिग्रहेणब्राह्मेणपरिगृह्यमहाद्युतिः १ पर्यपृच्छददीनात्माकुंतीपुत्रंसुवर्चसं कथंजानी
मभवतःक्षत्रियान्ब्राह्मणानुत २ वैश्यान्वागुणसंपन्नानथवाशूद्रयोनिजान् मायामास्थायवाविप्राश्चरतःसर्वतोदिशं ३ कृ
ष्णाहेतोरनुप्राप्तान्देवाःसंदर्शनार्थिनः ब्रवीतुनोभवान्सत्यंसंदेहोह्यत्रनोमहान् ४ अपिनःसंशयस्यांतेमनःसंतुष्टिमावहेत् अपि
नोभागधेयानिशुभानिःस्युपरंतप ५ इच्छयाब्रूहितत्सत्यंसत्यंराजसुशोभते इष्टापूर्तेनचतथावक्तव्यमनृतंनतु ६ श्रुत्वाह्यमरसंका
शतववाक्यमरिंदम ध्रुवंविवाहकरणमास्थास्यामिविधानतः ७ युधिष्ठिरउवाच माराजन्विमनाभूस्त्वंपांचाल्यप्रीतिरस्तुते ईप्सित
स्तेध्रुवःकामःसंवृत्तोयमसंशयं ८ वयंहिक्षत्रियाराजन्पांडोःपुत्रामहात्मनः ज्येष्ठंमांविद्धिकौंतेयंभीमसेनार्जुनाविमौ ९ आ
भ्यांतवसुताराजन्निर्जिताराजसंसदि यमौचतत्रकुंतीचयत्रकृष्णाव्यवस्थिता १० व्येतुतेमानसंदुःखंक्षत्रियाःस्मोनरर्षभ पद्मिनी
वसुतेयंतेह्रदादन्यंह्रदंगता ११ इतितथ्यंमहाराजसर्वमेतद्ब्रवीमिते भवान्हिगुरुरस्माकंपरमंचपरायणं १२ ॥ ॥

॥ ॥ ॥ ॥

धृ १

॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ क्षणं देवपूजादिपर्वोत्सवं विवाहात्प्राक्कालीनं कुलधर्मोक्षणाः पूर्वोत्सवे यस्मात्त्वं पाणिं नेष्यते हसइतिमेदिनी २० २१

वैशं० ततः सद्रुपदो राजा हर्षव्याकुललोचनः प्रतिवक्तुं मुदा युक्तो नाशकत्तं युधिष्ठिरं १३ यत्नेन तु स तं हर्षं संनिगृह्य परंतपः अनुरूपं तदा वाचा प्रत्युवाच युधिष्ठिरं १४ पप्रच्छ चैनं धर्मात्मा यथा ते प्रद्रुताः पुरात् स तस्मै सर्वमाचख्यावानुपूर्व्येण पांडवः १५ तच्छ्रुत्वा द्रुपदो राजा कुंतीपुत्रस्य भाषितं विगर्हयामास तदा धृतराष्ट्रं नरेश्वरं १६ आश्वासयामास च तं कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं प्रतिजज्ञे च राज्याय द्रुपदो वदतां वरः १७ ततः कुंती च कृष्णा च भीमसेनार्जुनावपि यमौ च राज्ञा संदिष्टं विविशुर्भवनं महत् १८ तत्र ते न्यवसन्राजन्यज्ञसेनेन पूजिताः प्रत्याश्वस्तांस्ततो राजा सह पुत्रैरुवाच तं १९ गृह्णातु विधिवत्पाणिमद्यायं कुरुनंदनः पुण्येऽहनि महाबाहुरर्जुनः कुरुतां क्षणं २० वैशं० तमब्रवीत्ततो राजा धर्मात्मा च युधिष्ठिरः ममापि दारसंबंधः कार्यस्तावद्विशांपते २१ द्रुपद उवाच ॥ भवान्वा विधिवत्पाणिं गृह्णातु दुहितुर्मम यस्य वा मन्यसे वीर तस्य कृष्णामुपादिश २२ युधिष्ठिर उवाच सर्वेषां महिषी राजन्द्रौपदी नो भविष्यति एवं प्रव्याहृतं पूर्वं मम मात्रा विशांपते २३ अहं चाप्यनिविष्टो वै भीमसेनश्च पांडवः पार्थेन विजिता चैषा रत्नभूता सुता तव २४

२२ २३ अनिविष्टः अकृतविवाहः २४ ॥ ० ॥ ० ॥ ॥

समयोनियमः २५ ज्वलनेज्वलनसमीपेकरान्गृह्णातु पंचपाणिग्रहणानिकरोतु २६ पुंसःपुमांसः यद्वापुंसःवेदकर्तुः परमात्मनः सकाशात्त्रयं

ने। तस्मान्नैकाद्रौपदीविंदतइतिवेदविरुद्धंच अविहितंनिषिद्धंचेनदर्शितोर्थः २७ २८ सूक्ष्मः नैकस्यैवबहवः सहपत्नयइतिश्रुत्वासहैतिसुगपद्दृप

नम १

एषनः समयोराजन्नलस्यसहभोजने नचतेहातुमिच्छामसमयंराजसत्तम २५ सर्वेषांधर्मतःकृष्णामहिषीनोभविष्यति आनुपू

र्व्येणसर्वेषांगृह्णातुज्वलनेकरान् २६ द्रुपदउवाच एकस्यबह्व्योविहितामहिष्यःकुरुनंदन नैकस्याबहवःपुंसःश्रूयंतेपतयः

क्वचित् २७ लोकवेदविरुद्धंत्वंनाधर्मंधर्मविच्छुचिः कर्तुमर्हसिकौंतेयकस्मात्तेबुद्धिरीदृशी २८ युधिष्ठिरउवाच सूक्ष्मोधर्मोमहा

राजनास्यवि[illegible]वयंगतिं पूर्वेषामानुपूर्व्येणयातंवर्त्मानुयामहे २९ नमेवागनृतंप्राहनाधर्मेधीयतेमति एवंचैववदत्येवामममंचैव

तन्मनोगतं ३० एषधर्मोध्रुवोराजंश्चरैनमविचारयन् माचशंकातत्रतेस्यात्कथंचिदपिपार्थिव ३१ द्रुपदउवाच त्वंचकुंतीच

कौंतेयधृष्टद्युम्नश्चमेसुतः कथयंत्वितिकर्तव्यंश्वःकालेकरवामहे ३२ वैशं तेसमेत्यततःसर्वेकथयंतिस्मभारत अथद्वै

द्भौ पायनोराजन्नभ्यागच्छद्यदृच्छया ३३ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे ॥

तिसुगपद्दृपतित्वनिषेधोविहितः नतुसमयभंगेनततश्चानिषिद्धंमात्रासमेत्यभुंक्तेतिश्रात्तशंचनलंघनीयं पित्रोराज्ञयानिषिद्धमपिकर्तव्यंपरशुरा

मकृतमातृवधवत्किंतुत्वानिषिद्धमितिभावः पूर्वेषांप्रचेतःप्रभृतीनांतैर्यातंवर्त्मबहूनामेकपत्नीत्वंअनुयामहे तच्चानुपूर्व्येणैवनत्वक्रमेण २९

अध्यायः ॥ ॥

ततस्तेकृष्णव्यासे १ २ ३ ४ ५ विप्रलब्धेप्यतिगहनतयाशास्त्रीयेनकार्यहेमहते अतएवलोकवेदविरोधके ६ ७ ८ क्रियांप्रतिव्यवसायंनिश्चयं

महा२

वैशं ततस्तेपांडवाः सर्वेपांचाल्यश्चमहायशाः प्रत्युत्थायमहात्मानंकृष्णंवैवाभ्यवादयन् १ प्रतिनंद्यसतांस्तान्पृष्ट्वाकुशलमंततः आसने कांचनेशुभ्रेनिषसादमहामनाः २ अनुज्ञातास्तुतेसर्वेकृष्णेनामिततेजसा आसनेषुमहार्हेषुनिषेदुर्द्विपदांवराः ३ ततोमुहूर्तान्मधुरांवाणीमुच्चार्यपार्षतः पप्रच्छतंमहात्मानंद्रौपद्यर्थंविशांपते ४ कथमेकाबहूनांस्यान्नचस्यात्संकरः एतन्मेभगवान्सर्वंप्रब्रवीतुयथातथं ५ व्या सउवाच अस्मिन्धर्मेविप्रलब्धेलोकवेदविरोधके यस्ययस्यमतंयच्छ्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ६ द्रुपदउवाच अधर्मोयंममभतोविरुद्धोलोक वेदयोः नह्येकाविद्यतेपत्नीबहूनांद्विजसत्तम ७ नचाप्याचरितःपूर्वैरयंधर्मोमहात्मभिः नचाप्यधर्मोविद्वद्भिश्चरितव्यःकथंचन ८ न तोहंनकरोम्येनंव्यवसायंक्रियांप्रति धर्मःसंदेहसंदिग्धःप्रतिभातिहिमेत्वयं ९ धृष्टद्युम्नउवाच यवीयसःकथंभार्यांज्येष्ठोभ्राताद्विजर्षभ ब्रह्मन्समभिवर्तेतसद्वृत्तःसंस्तपोधन १० नतुधर्मस्यसूक्ष्मत्वाद्गतिंविद्मःकथंचन अधर्मोधर्मइतिवाव्यवसायोनशक्यते ११ कर्तुमस्म द्विधैर्ब्रह्मंस्ततो[illegible]नव्यवसाम्यहं पंचानांमहिषीकृष्णाभवत्विनिकथंचन १२

ते १० ११ ११ ११ ११ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥

नमेऽस्तिवत्कृत्येवाचएवधर्मोनपुरुषस्यनिर्वेदस्यअतउक्तमेवागिनि एवंमतिमनसोरपिज्ञेयं वागादीनांवत्कृत्यादिघमेवनोअसंगेनपुंसासंबंधस्तुनवास्तवः संभवति अतएवोक्तंनिः संगस्यसंगेगेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मानोनात्मनायोगोवास्तवोनोपपद्यतेइतिअत्रपंचानामेकपत्नीत्वे १३ १४ १५

युधिष्ठिरउवाच नमेवागनृतंप्राहनाधर्मेधीपतेमतिः वर्ततेहिमनोमेत्रनैषधर्मःकथंचन १३ श्रूयतेहिपुराणेपिजटिलानामगौतमी अर्षीनध्यासितवतीसर्वधर्मभृतांवरा १४ तथैवमुनिजावार्क्षीतपोभिर्भावितात्मनः संगताभूद्दशभ्रातॄनेकनाम्नःप्रचेतसः १५ गुरोर्हिवचनंप्राहुर्धर्म्यंधर्मज्ञसत्तम गुरूणांचैवसर्वेषांमातापरमकोगुरुः १६ साचाप्युक्तवतीवाचंभैक्ष्यवद्भुज्यतामिति तस्मादेतदहं मन्येपरंधर्मंद्विजोत्तम १७ कुंत्युवाच एवमेतद्यथाप्राहधर्मचारीयुधिष्ठिरः अनृतान्मेभयंतीव्रंमुच्येहमनृतात्कथं १८ व्यासउवाच अनृतान्मोक्ष्यसेभद्रेधर्मश्चैषसनातनः नतुवक्ष्यामिसर्वेषांपांचालशृणुमेस्वयं १९ यथायंविहितोधर्मोयतश्चायंसनातनः यथाचप्राहकौंतेयस्तथाधर्मोनसंशयः २० वैशं ततउत्थायभगवान्व्यासोद्वैपायनःप्रभुः करेगृहीत्वाराजानंराजवेश्मसमाविशत् २१ पांडवाश्चापिकुंतीचधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः विविशुर्यत्रतंत्रैवप्रतीक्षंतेस्मतावुभौ २२ २२ २२ २२ २२ ॥

१६ १७ १८ १९ २० राजानंद्रुपदं २१ उभौव्यासद्रुपदौ २२ २२ २२ २२ २२ २२

आ०
३२५

अत्रयतदेवाहृदुरिसाद्भिनात्रियथमोनदीमिलमनोनागुयरायुपाख्यानसंघोध्यायहृयात्मकः कचित्पुस्तकेपथ्यते १३ अध्यायः पुरा शमितायज्ञेपशुवर्धकर्त्ता
नस्यकर्मेशामित्रे २ यमोदीक्षितः सत्रेहियेयजमानास्तऋत्विजः सर्वेयांतेयोदीक्षितियजमानत्वात् फालानिपाजात मरणकालातिक्रमात् १ पत्रप्रजा

ततोद्वैपायनस्तेस्मनरेंद्रायमहात्मने आचख्योतद्यथाधर्मोबहूनामेकपाणिनां २३ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीस्वयंवरे व्यासउवाच पुरावैनै
मिषारण्येदेवाःसत्रमुपासते तत्रवैवस्वतोराजन् शामित्रमकरोत्तदा १ ततोयमोदीक्षितस्तत्रराजन्नामारयत्कंचिदपिप्रजाभ्योततः प्रजास्तावहु
लावभूवुःकालातिपातान्मरणप्रहीणाः २ ततस्तुशक्रोवरुणःकुबेरः साध्यारुद्रावसवोयाश्विनौच प्रणेतारंभुवनस्यप्रजापतिंसमाजग्मुस्त
त्रदेवास्तथान्ये ३ ततोब्रुवँल्लोकगुरुंसमेतामयान्नोव्रान्मानुषाणांविवृद्ध्या तस्माद्भयादुद्विजंतः सुखेप्सवःप्रयामसर्वेशरणंभवंतं ४ पितामह
हउवाच किंवोभयंमानुषेभ्योरयंसर्वेयदामराः मावोमर्त्यसकाशाद्वैभयंविभेतुमर्हति ५ देवाऊचुः मर्त्याअमर्त्याः संवृत्तानविशेषोस्तिकश्चन
अविशेषादुद्विजंतोविशेषार्थमिहागताः ६ भगवानुवाच वैवस्वतोव्यापृतःसत्रहेतोस्तेनत्विमेनम्रियंतेमनुष्याः तस्मिन्नेकाग्रेकृतसर्व
कार्येततएषांभवितैवांतकालः ७ । ७ ०॥

पतिस्तत्रसोमादयःसमाजग्मुः ३ ६ तस्मिन्कृतसर्वेकार्येसमापितयज्ञेसतिएषांलोकानांसंतकालोभविता ७ ७ ॥०

स्क०
३२५

अत: वैवस्वतस्यैवतनु: प्रहृष्टायोगबलेनविपुलाहृषाभावंगतासती साएषा अंतेविनाशेभविताचीर्येदेवतासाम्यं ८ ९ १० ~ तस्याः अश्रुबिंदुः संधिरार्षः ११

वैवस्वतस्यैवतनुर्विभूषितावीर्येणापुष्प्राकमुतप्रहृष्टा: सैषामंतेभविनास्वंतकालेनतन्वीर्यभविनानेरषु ८ व्यासउवाच ततस्तुते पूर्व
जेदेववाक्यंश्रुत्वाजग्मुर्यत्रदेवाययजंते समासीनास्तेसमंतामहाबलाभागीरथ्यांददृशु: पुंडरीकं ९ दृष्ट्वाचतद्विस्मितास्तेबभूवुस्ते
षामिंद्रस्तत्रशूरोजगाम सापश्यद्योषामथपावकप्रभांयत्रदेवीगंगासततंप्रसूता १० सातत्रयोषारुदतीजलार्थिनीगांगांदेवीं
व्यवगाह्यव्यतिष्ठत् तस्याश्रुबिंदु: पतितोजलेयस्तत्पद्ममासीदथतत्रकांचनं ११ तदद्भुतंप्रेक्ष्यवज्रीतदानीमपृच्छत्तांयोषितमंति
काद्वैकात्वंभद्रेरोदिषिकस्माद्धेतो वाक्यंतथ्यंकामयेहंब्रवीहि १२ स्त्र्युवाच त्वंवेत्स्यसेमामिहयास्मिशक्रयदर्थंचाहंरोदिमि
मंदभाग्या आगच्छराजन्पुरतोगमिष्येद्रष्टासितद्रोदिमियत्कृतेहं १३ व्यासउवाच तांगच्छंतीमन्वगच्छत्तदानींसोपश्यदारात्तरुणंद
र्शनीयं सिद्धासनस्थंयुवतीसहायंक्रीडंतमक्षैर्गिरिराजमूर्ध्नि १४ तमब्रवीद्देवराजोममेदंत्वंविद्धिविश्वंभुवनंवशेस्थितं ईशो
ऽहमस्मीतिसमन्युरब्रवीद्दृष्ट्वातमक्षै: सुभृशंप्रमत्तं १५ क्रुद्धंतुशक्रंप्रसमीक्ष्यदेवोजहासशक्रंचशनैरुदैक्षत संस्तंभितोऽभूद
थदेवराजस्तेनेक्षित: स्थाणुरिवावतस्थे १६ ॥

कामयेश्रोतुं १२ १३ युवतीसहायंकृत्वा १४ अक्षै: हेतुभि: प्रमत्तं असावधानं १५ संस्तंभित: वज्रंमोक्तुं उद्यत: सन्नाशक्त एव स्थाणुरिव १६ ॥

क्रीडयापर्यागंक्रीडासमाप्ता १७ १८ सतंविलद्वाररोधिनंश्रीहूरांजनिवर्त्तयकुरुहरी। यथावलादिकंतवाप्रमेयंतथानिवर्त्तय १९ २० ततः शीघ्रंसुप्रवेशार्थंहेतोः

ब्र०

यदानुपर्यागमिहास्यक्रीडयातदादेवीरुदतींतामुवाच श्रानीयतामेषपुत्रोहमारोत्रेवंद[illegible]पेः पुन[illegible]रप्याविशत १७ ततः
शक्रः स्पृष्टमात्रस्तपातुसैन्तैरंगैः पतितोभूद्धरण्यां तम[illegible]वीद्भगवानुपेतोजामैवंपुनः शक्रस्तथाः कथंचित १८ निवर्त्तयै
नंचमहाद्रिराजं[illegible]वलंचवीर्यंचतथाप्रमेयं छिद्रस्यचैवाविवमध्यमस्यपत्रासनेत्वद्विधाः सूर्यभासः १९ सतद्धिहस्तविवरंमहागिरे
स्तुल्यप्रमाणांश्चतुरोमान्ददर्शसतानभिप्रेक्ष्यवभूव[illegible]दुःखितः कथिन्नाहंभविताचैवयथेमे २० ततोदेवोगिरिशोवज्रपाणिंविदस्मा
नेत्रेकुपितोभ्युवाच दरीमेतांप्रविशत्वंशतक्रतोपश्चाद्वाल्यादयमस्याः पुरस्तात् २१ उक्तस्त्वेवंविभुनादेवराजः प्राविपत्तात्री
स्तशमेवाभिषंगात् सैन्तैरंगैरनिलेनानुन्नमश्वत्थपत्रंगिरिराजमूर्द्धि २२ सप्रांजलिर्वैवृषवाहनेनप्रवेपमानः सहसैवमुक्तः उ
वाचदेवंवहुरूपमुग्रद्रष्टाशेषस्यभुवनस्यत्वंभवाद्य २३ तमब्रवीदुग्रवर्चाः प्रहस्यनैवंशीलाः शेषमिहानुवंति एतेप्येवंभविता
रः पुरस्तात्तस्माद्दरींतांदरीमाविशस्वशेष २४ तत्रत्वेवंभवितारोनसंशयोयोनिं[illegible]सर्वैमानुषीमाविशध्वं तत्रदृप्यंकर्मकृत्वाविषह्यं
वहूनन्यान्निधनंप्रापयित्वा २२ ॥ २२ ॥२२ ॥२२ ॥२२

२१ २२ एवंदरींप्रविशेत्युक्तः उवाचदेभवत्स्वघतंस्वशेषस्यमुवलस्यत्वघपतिरसि। स्वघेत्यनेनमांजित्वेवनत्वन्यथेतिसूचितं २३ शेषंप्रसादं शेषः संकर्षणोवेध श्रन्नेनेनाप्रसा
देचेतिमेदिनी २५ २५

२६ दुराधरो दुःप्रापः २७ वीर्येणास्मत्कद्वारापुरुषं अंशभूतं रघोस्त्वयं तु स्वाधिकारिकत्वादिहैव निष्ठेयमिति भावः २८ तेजस्वी रुद्राख्यः २९ सन्निसर्गात सुखभा

क्रं १

मेष्यागंतारः पुनरेवेंद्रलोकं स्वर्मेरगा पूर्वविजितं महार्हं सर्वमयाभाषितमेतदेवं कर्त्तव्यमन्यद्धि विधार्यथयुक्तं २६ एवं देवा ऊचु
गमिष्यामो मानुषं देवलोका दुराधर्षो विहितो यत्र मोक्षः देवास्तस्मानारथीरं जनन्या धर्मो वायुर्मघवानश्विनौ च २७ त्र्य
स्त्रैर्दिव्यैर्मानुषान्योधयित्वा आगंतारः पुनरेवेंद्रलोकं व्यासउच एतच्छ्रुत्वा वज्रपाणिर्वचस्तु देवश्रेष्ठं पुनरेवेदमाह वीर्येणा
हं पुरुषं कार्यहेतोर्दद्यामेषां पंचमं मत्प्रसूतं २८ विश्वभुग्भूतधामा च शिबिरिंद्रः प्रतापवान् शांतिश्चतुर्थस्तेषां वै तेजस्वी पंचमः
स्मृतः २९ तेषां कामं भगवानुग्रधन्वा प्रादादिष्टं सन्निसर्गाद्यथोक्तं तां चाप्येषां योषितं लोककांतां श्रियं भार्यां व्यदधन्मानुषे
षु ३० तैरेव सार्द्धं तु ततः स देवो जगाम नारायणमप्रमेयं अनंतमव्यक्तमजं पुराणं सनातनं विश्वमनंतरूपं ३१ स चापि
तद्व्यदधात्सर्वमेव ततः सर्वे संबभूवुर्धरण्यां स चापि केशौ हरिरुद्वबर्ह शुक्लमेकमपरं चापि कृष्णं ३२ ॥ ॥ ॥

वाताश्रियमिति द्रौपदी स्वर्गश्रीः तां ३० तैः विश्वभुगादिभिः सहैव देवो महादेवः ३१ व्यवधात विहितवान् आज्ञप्तवानित्यर्थः। उद्वबर्ह। उद्धृतवान् ३२ ३२

अत्रकेशावेवरेतोरूपौ पांडवानामिवरामकृष्णयोरपिप्रकरणासंगत्यर्थेसाक्षाद्देवरेतसउत्पन्नेरवधप्यवक्तव्यत्वात् अतएवदेवक्योरोहिण्यांचसाक्षात्केशप्रवेशउ
क्तेननतुवसुदेवे तथासतितुदेवानांरेतोवंशवर्धस्यरेतश्चोदधयइत्यादिश्रोतप्रजाप्रास्यदादिवन्नयोरपिस्वधानेनदेवप्रभवत्वस्यात् तथाच एतन्नानावताराणामिधा
नंबीजमव्ययमितिभगवतःसाक्षान्मत्स्याद्यवतारबीजत्वमुच्यमानंविरुध्येत अपिचकेशरेतसोर्देहजत्वेसमानेपिरेतःप्रभवत्वेद्योकुत्सोनतत्त्वेनमनुष्यत्वंपुत्रत्वंचस्मात्

तौचापिकेशौनिविशेतांयदूनांकुलेस्त्रियौदेवकींरोहिणींच तयोरेकोबलदेवोबभूवयोसौश्वेतस्तस्यदेवस्यकेशः कृष्णो
द्वितीयःकेशवःसंबभूवकेशोयोसौवर्णतःकृष्णउक्तः ३३ येतेपूर्वंशक्ररूपानिरुद्धास्तस्यांदर्यांपर्वतस्योत्तरस्य इहैवते
पांडवावीर्यवंतःशक्रस्यांशःपांडवःसव्यसाची ३४ एवमेतेपांडवाःसंबभूवुर्येतेराजन्पूर्वमिंद्राबभूवुः लक्ष्मीश्चैषांपूर
र्वमेवोपदिष्टाभार्यायैषाद्रौपदीदिव्यरूपा ३५ कथंहिस्त्रीकर्मणोंतेमहीतलात्समुत्तिष्ठेदन्यतोदैवयोगात् यस्यारूपंसोमसू
र्यप्रकाशंगंधश्चाग्र्यःक्रोशमात्रात्प्रवाति ३६ ॥ ॥ ॥ ॥

तथाचकृष्णस्तुभगवान्स्वयमिति श्रीमद्भागवतोक्तिःसंगच्छते नचकेशोद्धरणात्कृष्णस्याप्यंशत्वंप्रतीयतइतिवाच्यं केशस्यदेहावयवत्वाभावात् तस्मान्न
मुचिवधेकर्त्तव्येपथ्यापांफेनवज्रस्यप्रवेशएवंदेवकीरोहिण्योर्जठरप्रवेशेकर्त्तव्येकेशद्वयेनद्वयमेतेनभगवतःकार्त्स्न्येनैवाविर्भावइष्टव्यइतियुक्तं ३६

दिव्यंघोतमानंरविविविहितंवासावेन्नप्रलान् ३० तस्मरातः तस्मैरात्रे ३८ वद्वापीडानपरिहितालंकारानानालमान्नानतालहस्सप्रमाणान् ३४ ३५ ३६

इदंचान्यत्यीतिपूर्वेनरंइदसानिनेदिव्यमसुमुतंच दिव्यंचक्षुः पश्यकुंतीसुतांस्त्वंपुरोपरिस्थैः पूर्वदेहैरूपेतान् ३७ वैशं ततोव्या
सः परमोदारकर्माश्रुविविप्रसन्नपसातस्पराज्ञः चक्षुर्दिव्यमदत्ताश्च सर्वान्स्पौयश्पस्पर्वदेहैर्ययावत् ३८ ततोसद्दिव्याङ्कमकिरी
टमालिनः शक्रमस्थान्यावककादिन्यवर्णान् वद्वापीडाश्चारुरूपांश्च दृष्टोवावृदोरस्कांस्तालमात्रान्ददर्श ३९ दिव्यैर्वस्त्रैररजोभि
सुगंधैर्माल्यैश्चाग्र्यैः शोभमानानतीव साक्षात्त्र्यक्षा चावसूंश्चापिरुद्रानादित्यान्वासर्वगुणोपपन्नान् ४० तान्स्वैद्रा
नभिवीक्ष्याभिरूपांश्चकौन्तमजंचैदरूपंनिशम्य प्रीतोराजाद्रुपदोविस्मितश्चदिव्यांमायांतामवेश्याप्रमेयां ४१ तांचैवाग्र्यांस्त्रियम
तिरूपयुक्तांदिव्यांसाक्षात्सोमवह्निप्रकाशां योग्यांतेषांरूपतेजोयशोभिः पत्नीमत्वाहृष्टवान्पार्थिवेंद्रः ४२ सतदृष्ट्वामहदा
श्चर्यरूपंजगामद्रुपादोसत्यवत्याः सुतस्य नैतच्चित्रंपरमर्षेत्वयीतिप्रसन्नचेताः सउवाचचैनं ४३ व्यासउवाच आसीत्तपोवनेका
चिदृषेकन्यामहात्मनः नाध्यगच्छत्पतिंसातुकन्यारूपवतीसती ४४ तोषयामासतपसादैःसोत्रोग्रेणशंकरं तामुवाचेश्वरः
प्रीतोवृणुकाममितिस्वयं ४५

३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ अध्यायः अश्रुत्वा विहितस्यैवोपस्थापितस्य अपपानं उपेक्षा तेदैवविधानं आकृतं अपपन्नं कर्तृयुक्तं १ ग्रंथिग्रंथ

सैवमुक्ताब्रवीत्कन्या देवंवरदमीश्वरं पतिं सर्वगुणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः ४६ ददौ तस्यै स देवेशस्तं वरं प्रीतमानसः पंच ते पतयो भद्रे भविष्यंतीति शंकरः ४७ सा प्रसादयती देवमिदं भूयोभ्यभाषत एकं पतिं गुणोपेतं त्वत्तोर्हामीति शंकर ४८ तां देवदेवः प्रीतात्मा पुनः प्राह शुभं वचः पंचकृत्वस्त्वया ह्युक्तो हं पतिं देहीति वै पुनः ४९ तत्तथा भविता भद्रे वचस्ते भद्रमस्तु ते देहमन्यं गतायास्ते सर्वमेतद्भविष्यति ५० द्रुपदैषा हि सा जज्ञे सुता वै देवरूपिणी पंचानां विहिता पत्नी कृष्णा पार्षत्यनिंदिता ५१ स्वर्गश्रीः पांडवार्थं तु समुत्पन्ना महामखे सेह तप्त्वा तपो घोरं दुहितृत्वं तवागता ५२ सैषा देवी रुचिरा देवजुष्टा पंचानामेका स्वकृतेनेह कर्मणा सृष्टा स्वयं देवपत्नी स्वयंभुवा श्रुत्वा राजन्द्रुपदेष्टं कुरुष्व ५३ इत्यादिपर्वणि स्वयंवरे वैवाहिकपर्वणि पंचेंद्रोपाख्यानं द्रुपद उवाच अश्रुत्वैवं वचनं ते महर्षे मया पूर्वं यतितं संविधातुं नैव शक्यं विहितस्यापयानं तदेवेदमुपपन्नं विधानं १ दिष्टस्य ग्रंथिरनिवर्तनीयः स्वकर्मणा विहितं नेह किंचित् कृतं निमित्तं हि वरैकहेतोस्तदेवेदमुपपन्नं विधानं २ ॥ ॥ २ ॥ ॥

५१

नात्वकर्मणा इदानीं तेनेन विहितं सिद्धं निमित्तं तपः २ २ २ २ २ २

३ यो ऽयं पुण्यतमो नैव नेतितं न तु पुंसं तस्यो वैवाहिकत्वात् यो ऽप्यमिति पाठे पुण्याय हितं न वहु संततिप्रदमित्यर्थः ६ आद्यैरेत्येष ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

यथैव वृक्षो क्षवती पुरस्तात् नेकान्यतीन्वेभगवान् ददातु सचाप्येवं वरमित्यब्रवीत्तां देवो हि वेत्ता परमं यदत्र ३ यदि चैवं विहितः शंकरे
ण धर्मो ऽधर्मो वा नात्र ममापराधः गृह्णन्तु इमे विधिवत्पाणिमस्या यथोपजोषं विहितैषां हि कृष्णा वैशं ततो ऽब्रवीद्भगवान्धर्मराज
मद्यैव पुण्याहमुत वः पाण्डवेयाः अद्य पौष्यं योगमुपैति चंद्रमाः पाणिं कृष्णायास्त्वं गृहाणाद्य पूर्वं ४ ततो राजा यज्ञसेनः सपुत्रो जन्या
न्यार्थमुक्तं वहु तत्र द्रव्यं समानयामास सुतां च कृष्णामाप्लाव्य रत्नैर्वहुभिर्विभूष्य ५ ततस्तु सर्वे सुहृदो नृपस्य समाजग्मुः सहिता
मंत्रिणश्च द्रष्टुं विवाहं परमप्रतीता द्विजाश्च पौराश्च यथा प्रधानाः ६ ततो ऽस्य वेश्माग्र्यजनोपशोभितं विस्तीर्णपद्मोत्पलभूषिताजि
रं वलौघरत्नौघविचित्रमावभौ नभो यथा निर्मलतारकान्वितं ७ ततस्तु ते कौरवराजपुत्रा विभूषिताः कुंडलिनो युवानः महार्हव
स्त्राम्बरचंदनोक्षिताः कृताभिषेकाः कृतमंगलक्रियाः ८ पुरोहितेनाग्निसमानवर्चसा सहैव धौम्येन यथाविधि प्रभो क्रमेण
सर्वे विविशुस्ततः सदो महर्षभा गोष्ठमिवाभिनन्दिताः ९ ततः समाधाय स वेदपारगो जुहाव मंत्रैर्ज्वलितं हुताशनं युधिष्ठिरं चाप्यु
पनीय मंत्रविद्नियोजयामास सहैव कृष्णया १० प्रदक्षिणं तौ प्रगृहीतपाणी समानयामास स वेदपारगः ततो ऽभ्यनुज्ञाय तमाजिशो
भिनं पुरोहितो राजगृहाद्विनिर्ययौ ११ ॥

आ०
३२९

१२ १३ चतुर्युजांअश्वचतुष्टययुक्तां हेममयंखलीनंअश्वमुखस्थनियामकं लगामइतिभाषयाप्रसिद्धं रथसंगतं खलीनंयुगंतेनमालिनां १४ पद्मानिगजो

कंमेणाचानेननराधिपात्मजावासिन्यियस्त्रीणगजङ्कमलदाकरं श्रहमहसुत्तमरूपधारिणीमहारथाः कौरववंशवर्द्धनाः ११ इदंचत
त्रास्तुतरूपमुत्तमंजगाददेवर्षिरतीवमानुषं महानुभावाकिलसासुमध्यमाबभूवकन्यैवगतेगतेहनि १३ कृतेविवाहेद्रु
पदोधनंददौमहारथेभ्योवहुरूपमुत्तमं शतंरथानांवरहेममालिनांचतुर्युजांहेमखलीनमालिनां १४ शतंगजानामपिपद्मि
नांतथाशतंगिरीणामिवहेमशृंगिणां तथैवदासीशतमग्र्ययौवनंमहार्हवेषाभरणांवरस्रजं १५ पृथक्पृथग्दिव्यदृशांपुनर्द
दौतदाधनंसौमकिरग्निसाक्षिकं तथैववस्त्राणिविभूषणानिप्रभाववयुक्तानिमहानुभावः १६ कृतेविवाहेतुततस्तुपांडवा न४
: प्रभूतरत्नामुपलभ्यतांश्रियं विजह्रुरिंद्रप्रतिमामहावलाः पुरेतुपांचालनृपस्यतस्यह १७ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीविवा
हः वैशंपायनउवाच पांडवैः सहसंयोगंगतस्यद्रुपदस्यह नवभूवभयंकिंचिद्देवेभ्योपिकथंचन १ कुंतीमासाद्यतानार्यो
द्रुपदस्यमहात्मनः नामसंकीर्त्तयंत्योस्याः जग्मुः पादौस्वमूर्द्धभिः २ ॥ ॥ ॥ ॥

रा०
३२९

त्तमलक्षणानितद्वतांपद्मिनांश्रीमतांवा यद्वाहेमशृंगिणामितिदृष्टान्तानुगुण्यात्पद्मंपद्माकारंगजपल्याणंस्वर्णकोणंशृंगंमंशिखरकलशादियुक्तंतद्वतां १५
१६ १७ इत्यादिपर्वणिद्रौपदीविवाह पांडवैः १ २ २ २

सुमाञ्जलीताह्िकारम्नतवत्सम सौ३ ४ ५ ६ जीवसूः आयुष्मत्सुतिमसः ७ ८ अभिषिच्यस्व अभिषेकं प्राप्नुहि नृपतिं पद्माभिषिक्तं राजानमनु ९ १० ११

कृत्वा च क्षौमसंवीताकृतकौतुकमंगला कृताभिवादनाश्वश्रूमातस्थौ प्रह्वाकृतांजलिः ३ रूपलक्षणसंपन्नांशीलाचारसमन्वितां द्रौपदीमवदत्प्रेम्णापृथाशीर्वचनंस्नुषां ४ यथेंद्राणीहरिहयेस्वाहाचैवविभावसौ रोहिणीचयथासोमेदमयंतीयथानले ५ यथावैश्रवणेभद्रावसिष्ठेचाप्यरुंधती यथानारायणेलक्ष्मीस्तथात्वंभवभर्तृषु ६ जीवसूर्वीरसूर्भद्रेबहुसौख्यसमन्विता सुभगाभोगसंपन्नायज्ञपत्नीपतिव्रता ७ अतिथीनागतान्साधून्वृद्धान्बालांस्तथागुरून् पूजयंत्यायथान्यायंशश्वद्गच्छंतुतेसमाः ८ कुरुजांगलमुख्येषुराष्ट्रेषुनगरेषुच अनुत्वमभिषिच्यस्वनृपतिंधर्मवत्सला ९ पतिभिर्निर्जितामुर्वींविक्रमेणमहाबलैः कुरुब्राह्मणसात्सर्वामश्वमेधेमहाक्रतौ १० पृथिव्यांयानिरत्नानिगुणवंतिगुणान्विते तान्याप्नुहित्वंकल्याणिसुखिनीशरदांशतं ११ यथाचत्वाभिनंदामिवध्वद्यक्षौमसंवृतां तथाभूयोभिनंदिष्येजातपुत्रांगुणान्वितां १२ वेशं ततस्तुकृतदारेभ्यः पांडुभ्यः प्राहिणोद्धरिः वैडूर्यमणिचित्राणिहैमान्याभरणानिच १३ वासांसिचमहार्हाणिनानादेश्यानिमाधवः कंबलाजिनरत्नानिस्पर्शवंतिशुभानिच १४

हेवधु अघ १२ १३ १४ १४ १४ १४ १४ १४ १४ १४

आ०
३३०

प्रेष्याः दासीः १५ १६ भद्रान्भद्रजातीयान् १७ अकृतकं नावृतं आकरोत्थमेवनादिनातप्तमित्यर्थः वीथीकृतं धान्यराशिवत्पृथक्पृथक् मालपाशीकृतं

शयनासनयानानि विविधानि महान्ति च वैडूर्यवज्रचित्राणि शतशो भाजनानि च १५ रूपयौवनदाक्षिण्यैरुपेताश्च स्वलंकृताः प्रेष्याः संप्रददौ कृष्णो नानादेश्याः स्वलंकृताः १६ गजान्विनीतान्भद्रांश्च सदश्वांश्च स्वलंकृतान् रथांश्च दान्तान्सौवर्णैः शुभ्रैः पट्टैरलंकृतान् १७ कोटिशश्च सुवर्णं च तेषामकृतकं तथा वीथीकृतममेयात्मा प्राहिणोन्मधुसूदनः तत्सर्वं प्रतिजग्राह धर्मराजो युधिष्ठिरः मुदा परमया युक्तो गोविन्दप्रियकाम्यया १९ इत्यादिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरः समाप्तः वैशं ततो राज्ञां चरैराप्तैः प्रवृत्तिरुपनीयत पांडवैरुपसंपन्ना द्रौपदी पतिभिः शुभा १ येन तद्धनुरायम्य लक्ष्यं विद्धं महात्मना सोऽर्जुनो जयतां श्रेष्ठो महाबाणधनुर्धरः यः शल्यं मद्रराजं वै प्रोत्क्षिप्यापातयद्बली २ ॥ ॥ ॥

रा०
३३०

वीथीकृतमितिपाठे पृथक्कृतमर्थीकृतं च १८ १९ इति श्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविन्दसूरोः श्रीनीलकण्ठस्य कृतौ भारतभावदीपे आदिपर्वणि द्रौपदीस्वयंवरान्तर्गतार्थप्रकाशः ततो राज्ञां चरैरित्यादिश्चरैः चारैः १२ २ २ २ १ २

पिंडीकृतं कृताकृतमिति पाठे १

सेनांगायोनांरथगजादीनांपातनः ३ ४ विस्मेहेयेहेतुमाहसपुत्रेति ५ ८ अवीरुरुनिश्छिद्रःवीरानिसेवपाडः अन्न ६ १० ११

त्रासयामाससंक्रुद्धोरक्षेणापुरुषान्नरान् नचास्यतंत्रमः कश्चिदासीत्तत्रमहात्मनः ३ सभीमोभीमसंस्पर्शः शत्रुशोनागपा
ततः ३ अल्परूपधराच्छ्रुत्वाप्रणतान्पांडुनंदनान् कौंतेयान्मनुजेंद्राणांविस्मयः समजायत ४ सपुत्राहिपुराकुंतीदग्धाजतु
गृहेश्रुत्वा पुनर्जातानिवचतांतेमन्यंतनराधिपाः ५ धिगकुर्वंस्तदाभीष्मंधृतराष्ट्रंचकौरवं कर्मणातिनृशंसेनपुरोचनकृते
नैव ६ वृत्तेस्वयंवरेचैवराजानः सर्वएवते यथागतंविप्रजग्मुर्विदित्वापांडवान्वृतान् ७ अथदुर्योधनोराजाविमनाभ्रातृभिः
सह अश्वत्थाम्नामातुलेनकर्णेनचकृपेणच ८ विनिवृत्तोवृतंदृष्ट्वाद्रौपद्याश्वेतवाहनं तंतुदुःशासनोव्रीडन्मंदंमंदमिवाब्रवीत्
९ यद्यसौब्राह्मणोनस्याद्विंदेतद्रौपदींनसः नहितंतत्वतोराजन्वेदकश्चिद्धनंजयं १० दैवंचपरमंमन्येपौरुषंचाप्यनर्थकं धि
गस्तुपौरुषंतात यद्धरंतेयत्नपांडवाः ११ एवंसंभाषमाणास्तेनिंदंतश्चपुरोचनं विविशुर्हास्तिनपुरंदीनाविगतचेतसः १२
त्रस्ताविगतसंकल्पादृष्ट्वापार्थान्महौजसः मुक्तान्हव्यभुजश्चैवसंयुक्तान्द्रुपदेनच १३ धृष्टद्युम्नंतुसंचिंत्यतथैवचशिखं
डिनं द्रुपदस्यात्मजांश्चान्यान्सर्वयुद्धविशारदान् १४ १४ १४

१५ १६ वैचित्रवीर्यः कृष्णाभूषणं १७ १८ धृतमरिधानार्थमानीयतामित्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ गतश्रीः नष्टश्रीः कः भवेनऐश्वर्येणाश्रीनबुभूषे

विदुरस्त्वथतांश्रुत्वाद्रौपद्यापांडवैर्वृतान् व्रीडितांधार्त्तराष्ट्रांश्चभग्नदर्पानुपागतान् १५ ततः प्रीतमनाः क्षत्ता धृतराष्ट्रंविशांपते
उवाचदिष्ट्याकुरवोवर्द्धंतइतिविस्मितः १६ वैचित्रवीर्यस्तुनृपोनिशम्यविदुरस्यतत् अब्रवीत्परमप्रीतोदिष्ट्यादिष्ट्येतिभा
रत १७ मन्यतेसवृतंपुत्रंज्येष्ठंद्रुपदकन्यया दुर्योधनमविज्ञानात्प्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरः १८ अथत्वाज्ञापयामासद्रौपद्याभू
षणंबहु आनीयतांवैकृष्णेतिपुत्रंदुर्योधनंतदा १९ अथास्यपश्चाद्विदुरआचख्यौपांडवान्वृतान् सर्वान्कुशलिनोवी
रान्पूजितान्द्रुपदेनह २० तेषांसंबंधिनश्चान्यान्बहून्बलसमन्वितान् समागतान्पांडवैस्तैस्तस्मिन्नेवस्वयंवरे २१ धृत
राष्ट्रउवाच यथैवपांडोःपुत्रास्तुतथैवाभ्यधिकामम यथाचाभ्यधिकाबुद्धिर्ममतान्प्रतितच्छृणु २२ यत्तेकुशलिनोवीरा
मित्रवंतश्चपांडवाः तेषांसंबंधिनश्चान्येबहवश्चमहाबलाः २३ कोहिद्रुपदमासाद्यमित्रंक्षत्तःसबांधवं नबुभूषेद्भवेना
र्थीगतश्रीरपिपार्थिवः २४ वैशं ततस्तथाभाषमाणंतुविदुरः प्रत्यभाषत नित्यंभवतुतेबुद्धिरेवंराजञ्छतंसमाः २५ ततो
दुर्योधनश्चापिराधेयश्चविशांपते धृतराष्ट्रमुपागम्यवचोवृत्तामिदंतदा २६ ॥ ॥ ॥

तमवितुमिच्छेत्स्वपितुसर्वोपीच्छेत् २४ २५ २६ २६ २६ २६

२७ समस्तबुद्धिं तत्कृतां ... इङ्गितमिति पाठः छाद्यः हेव रस्य इह द्वियन्तं द्विषतः मन्त्र २८ २९ प्राप्तकालस्य कर्मणः चिकीर्षा कर्तव्यता ३० अध्यायः अहं विवेक्तुं यत्नीक

संनिधौ विदुरस्य त्वां दोषं वक्तुं न शक्नुमः विविक्तमिति वक्ष्यामः किं तवेदं चिकीर्षितं २७ सपत्नर्द्धिं यतस्तात मन्यसे वृद्धिमात्मनः अ
भिष्टौषि च यं क्षत्तुः समीपे हि स्वतां वर २८ अनुस्मिन्नुपकर्तव्ये त्वं मन्यस्य कुरुषे नघ तेषां बलविघातो हि कर्तव्यस्तात नित्यशः २९
ते वयं प्राप्तकालस्य चिकीर्षां मन्त्रयामहे यथा नो न ग्रसेयुस्ते सपुत्रबलबान्धवान् ३० इत्यादिपर्वणि धृतराष्ट्र उच अहमप्येवमेवैत
मि च्चिकीर्षामि यथा युवां विवेक्तुं नाहमिच्छामि त्वाकारं विदुरं प्रति १ ततस्तेषां गुणानेव कीर्तयामि विशेषतः नावबुध्येत विदुरो ममाभि
प्रायमिङ्गितैः २ यच्च त्वं मन्यसे प्राप्तं तद्ब्रवीहि सुयोधन राधेय मन्यसे यच्च प्राप्तकालं वदाशु मे ३ दुर्योधन उवाच अद्य तात कुशले
र्विप्रैः सुगुप्तैराप्तकारिभिः कुन्तीपुत्रान्मेदयामो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ४ अथवा द्रुपदो राजा महद्भिर्वित्तसंचयैः पुत्राश्चास्य प्रलो
भ्यन्तामामात्याश्चैव सर्वशः ५ परित्यजेद्यथा राजा कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरं अथ तत्रैव वा तेषां निवासं रोचयन्तु ते ६ इहैषां दोषव
द्वासं वर्णयन्तु पृथक् पृथक् ते भिद्यमानास्तत्रैव मनः कुर्वन्तु पाण्डवाः ७ अथवा कुशलाः केचिदुपायनिपुणा नराः इतरेतर
से ४ तः पार्थान्भेदयन्त्वनुरागतः ८ ॥

तैः १ इङ्गितैश्चेष्टितैः २ यच्च कर्तव्यं ३ आप्तकारिभिः अर्थचिकेः ४ ५ ६ भिद्यमानाः असन्तः पृथग्भवन्तः ८ ॥ ॥

५१

सुत्थापनं तु सम्मर्देरणात्यागः स॰ चवङ्कलेदोषेणासुकरः अथवेतितस्याः भर्तृषु वैषम्यं प्रदर्श्य पाण्डवानेव वा नस्यां भेदयं तु न तस्थतो लप्स्यामहे इति शेषः ९ १० ११ १२

सुत्थाप्यं तु वा न हन्तुं वा कुलात्सुकरं हि तत् अथवा पाण्डवास्तस्यां भेदयंतु ततस्थतां ९ भीमसेनस्य वा राजन्नुपायकुशलैर्नरैः
मृत्युर्विधीयतां छन्नैः स हि तेषां बलाधिकः १० तमाश्रित्य हि कौंतेयः पुरा चास्मान्न मन्यते स हि तीक्ष्णश्च शूरश्च तेषां चैव परा
यणं ११ तस्मिंस्त्वभिहते राजन्हतोत्साहा हतौजसः यतिष्यंति राज्याय स हि तेषां व्यपाश्रयः १२ अजेयो ह्यर्जुनः संख्ये
पृष्ठगोपे वृकोदरे तमृते फाल्गुनो युद्धे राधेयस्य न पादभाक् १३ ते जानानास्तु दौर्बल्यं भीमसेन[illegible]मृते महत् अस्मान्बा
लवतो ज्ञात्वा न यतिष्यंति दुर्बलाः १४ इहागतेषु वा तेषु निदेशवशवर्तिषु प्रवर्तिष्यामहे राजन्यथाशास्त्रं निवर्हणं १५
अथवा दर्शनीयाभिः प्रमदाभिर्विलोभ्यतां एकैकस्तत्र कौंतेयस्ततः कृष्णा विरज्यतां १६ प्रेष्यतां चैव राधेयस्तेषामागमना
य वै तैस्तैः प्रकारैः सन्नीयमानाः आप्तकारिभिः १७ एतेषामप्युपायानां यस्ते निर्दोषवान्मतः तस्य प्रयोगमातिष्ठ पुरा
कालोतिवर्तते १८ यावद्ध्यकृतविश्वासा द्रुपदे पार्थिवर्षभे तावदेव हि ते शक्या न शक्यास्तु ततः परं १९ एषाम
मम तिस्तात निग्रहाय प्रवर्तते साध्वी वा यदि वासाध्वी किं वा राधेय मन्यसे २० इत्यादिपर्वणि ॥ ॥ ॥

नपादभाक् न चतुर्थांशतुल्यः १३ १४ एकैकः कौंतेयः प्रलोभनीयः तत्र तेषु ततः प्रलोभनात् १६ संनीयये एकं नीत्वा १७ १८ शक्याः घातयितुमिति शेषः १९
२० इत्यादिरध्यायः ॥ ॥

दुर्योधन १ २ जातपक्षाः सहायवन्तः तद्विपरीता अजातपक्षाः ३ ४ दिष्टकृतेन दैवनिर्माणेन शकिताः शक्तिमन्तः जतुगृहादिभ्य आत्मानं मोचयितुं शक्ता अभूवन्नित्यर्थः

कर्ण उवाच दुर्योधन तव प्रज्ञा न सम्यगिति मे मतिः न ह्युपायेन ते शक्याः पाण्डवाः कुरुवर्द्धन १ पूर्वमेव हि ते सूक्ष्मैरुपायैर्यतितास्त्वया निग्रहीतुं तदा वीर न चैव शकितास्त्वया २ इहैव वर्त्तमानास्ते समीपे तव पार्थिव अजातपक्षाः शिशवः शकिता नैव बाधितुं ३ जातपक्षा विदेशस्था विवृद्धाः सर्वशोद्य ते नोपायसाध्याः कौन्तेयाः ममैषा मतिरच्युत ४ न च ते व्यसनैर्योक्तुं शक्या दिष्टकृतेन च शकिताश्चेप्सवश्चैव पितृपैतामहं पदं ५ परस्परेण भेदश्च नाधातुं तेषु शक्यते एकस्यां ये रताः पत्न्यां न भिद्यन्ते परस्परं ६ न चापि कृष्णा शक्येत तेभ्यो भेदयितुं परैः परिद्यूनान्वृतवती किमुताद्य मृजावतः ७ ईप्सितश्च गुणः स्त्रीणामेकस्या बहुभर्तृता तं च प्राप्तवती कृष्णा न सा भेदयितुं क्षमा ८ आर्यव्रतश्च पाञ्चाल्यो न स राजा धनप्रियः न संत्यक्ष्यति कौन्तेयान् राज्यदानैरपि ध्रुवं ९ तथास्य पुत्रो गुणवाननुरक्तश्च पाण्डवान् तस्मान्नोपायसाध्यांस्तानहं मन्ये कथंचन १० इदं त्वद्य क्षमं कर्तुमस्माकं पुरुषर्षभ यावन्न कृतमूलास्ते पाण्डवेया विशांपते तावत्प्रहरणीयास्ते तुभ्यं तात रोचतां ११ अस्मत्पक्षो महान्यावत्तावत्पाञ्चालको लघुः तावत्प्रहरणं तेषां क्रियतां मा विचारय १२

प ६ परिद्यूनान् शोच्यान् भिक्षाभोजित्वादिना मृजावतः सुवेषान् लघुः स्वल्पकः ७ ८ ९ १० ११ १२

वाहनानिप्रभूतानिमित्राणिचकुलानिच यावन्नेतेषांगांधारेत्तावद्विक्रमपार्थिव १३ यावन्नराज्ञांपांचाल्येनोद्यमेकुरुतेमनः सहपुत्रै
र्महावीर्यैस्तावद्विक्रमपार्थिव १४ यावन्नायातिवाऽर्जुन्यः कृष्णमारथवाहिनी राज्यार्थंपांडवेयानांपांचाल्यसदनंप्रति १५ वसन्ति
विविधाभोगान्राज्यमेवचकेवलं नास्त्याज्यमस्तिकस्यापिपांडवार्थंकथंचन १६ विक्रमेणमहीप्राप्ताभरतेनमहात्मनां विक्रमेण
चलोकांस्त्रीन्जितवान्पाकशासनः १७ विक्रमंचप्रशंसन्तिक्षत्रियस्यविशांपते स्वकोहिधर्मः शूराणांविक्रमः पार्थिवर्षभ १८
तेबलेनवयंराजन्महताचतुरंगिणा प्रमथ्यद्रुपदंशीघ्रमानयामेहपांडवान् १९ नहिसाम्नानदानेनभेदेनचपांडवाः शक्याः
साधयितुंतस्माद्विक्रमेणैवतान्जहि २० तान्विक्रमेणजित्वेमामखिलांभुंक्ष्वमेदिनीं अतोनान्यंप्रपश्यामिकार्योपायंजनाधि
प २१ वैशं श्रुत्वातुराधेयवचोधृतराष्ट्रः प्रतापवान् अभिपूज्यततः पश्चादिदंवचनमब्रवीत् २२ उपपन्नंमहाप्राज्ञेकृ
तास्त्रेसूतनंदने त्वयिविक्रमसंपन्नमिदंवचन[illegible]मीदृशं २३ भूयएवतुभीष्मश्चद्रोणोविदुरएवच युवांचकुरुतंबुद्धिं
भवेद्यानः सुखोदया २४ ॥ ॥

२५ अध्यायः नेरोचेते १ २ ३ ४ ५ ६ ७ मधुरेणामीस्ता ८ ९ १० ११ ११ १

ततस्त्वानाय्यतान्सर्वान्मंत्रिणः सुमहायशाः धृतराष्ट्रोमहाराजमंत्रयामासवैतदा २५ इत्यादिपर्वणि भीष्मउवाच नेरोचेतेवि
ग्रहोमेपांडुपुत्रैः कथंचन यथैवधृतराष्ट्रोमेतथापांडुरसंशयः १ गांधार्याश्चयथापुत्रास्तथाकुंतीसुताामम यथाचममतेरक्ष्या
धृतराष्ट्रतथातव २ यथाचममराज्ञस्तुतथादुर्योधनस्यते तथाकुरूणांसर्वेषामन्येषामपिपार्थिव ३ एवंगतेविग्रहंतैर्नरोचयेसंधाय
वीरैर्दीयतामर्द्धभूमिः तेषामपीहप्रपितामहानांराज्यंपितुश्चैवकुरूत्तमानां ४ दुर्योधनयथाराज्यं त्वमिदंतातपश्यसि ममैवे
तत्कमिस्सैवंतेपिपश्यंतिपांडवाः ५ यदिराज्यंनतेप्राप्ताःपांडवेयाःयशस्विनः कुतएवतवापीदंभारतस्यापिकस्यचित् ६ अ
धर्मेणराज्यंत्वंप्राप्तवान्भरतर्षभ तेपिराज्यमनुप्राप्ताःपूर्वमेवेतिमेमतिः ७ मधुरेणैवराज्यस्यतेषामर्द्धंप्रदीयतां एतद्धिपुरु
षव्याघ्रहितंसर्वजनस्यच ८ अतोन्यथाचेत्क्रियतेनहितंनोभविष्यति तवाप्यकीर्तिः सकलाभविष्यतिनसंशयः ९
कीर्तिरक्षणमातिष्ठकीर्तिर्हिपरमंबलं नष्टकीर्तेर्मनुष्यस्यजीवितंह्यफलंस्मृतं १० यावत्कीर्तिर्मनुष्यस्यनप्रणश्यतिकौ
रव तावज्जीवतिगांधारेनष्टकीर्तिस्तुनश्यति ११

१२ प्रियंतेजीवंति। सकामोनासीत्। आसयंनाशं १३ १४ शेषेराज्यंगच्छतिजानाति १५ संमंतव्यंसंमतंकर्तव्यं १६ १७ अधर्मेराजन्नुपरहदादिना १८ १९ अथा

तमिमंसमुपातिष्ठधर्मंकुरुकुलोचितं अनुरूपंमहाबाहोपूर्वेषामात्मनःकुरु १२ हि ... प्रियंतेपार्थाहिदिष्ट्याजीवतिसाप्रथा
दिष्ट्यापुरोचनःपापोनसकामोत्ययंगतः १३ यदाप्रभृतिदग्धास्तेकुंतिभोजसुतासुताः तदाप्रभृतिगांधारेनशक्नोम्यभिवीक्षि
तुं १४ लोकेप्राणभृतांकंचिच्छ्रुत्वाकुंतींतथागतां नचापिदोषेणतथालोकोमन्येत्पुरोचनं यथात्वांपुरुषव्याघ्रलोकोदोषे
णगच्छति १५ तदिदंजीवितंतेषांतवकिल्बिषनाशनं संमंतव्यंमहाराजपांडवानांचदर्शनं १६ नचापितेषांवीराणांजीवतांकु
रुनंदन पित्र्योंशःशक्यआदातुमपिवज्रभृतास्वयं १७ तेसर्वेवस्थितांधर्मेसर्वेचैवैकचेतसः अधर्मेणनिरस्ताश्चतुल्येराज्येवि
शेषतः १८ यदिधर्मस्त्वयाकार्योयदिकार्यंप्रियंचमे क्षेमंचयदिकर्तव्यंतेषामर्धंप्रदीयतां १९ इत्यादिपर्वणितिद्रो।
णउवाच मंत्रायसमुपानीतैर्धृतराष्ट्रहितैर्नृप धर्म्यमर्थ्यंयशस्यंचवाच्यमित्यनुशुश्रुमः १ ममाप्येषामतिस्तातयाभीष्म
स्यमहात्मनः संविभज्यास्तुकौंतेयाधर्मएषसनातनः २ प्रेष्यतांद्रुपदायाशुनरःकश्चित्प्रियंवद बहुलंरत्नमादायतेषामर्थाय

यः मंत्रायहितैर्मित्रैः २० तेषांपांडवानां १ २ ३ ३ ३ ३

मिथः कृतं संबंधिकवरपक्षीयैर्वधूलंकारादिकन्यापक्षीयैर्वरलंकारादितस्मै द्रुपदाय पत्तेर्थे एतेन मिथः कृते सरवश्वशुरो ज्ञामात्रदायं गृह्णीयात् नान्यथेति सिद्धं हार्दिं चेति
तत्संयोगात् तस्माकं महल्लाभिर्जातनिधनः स्पष्टो दुर्योधनस्य मन्यतः इति तत्र वक्तव्यमित्यर्थः ४ ५ योगस्य संबंधस्य ६ संप्रयच्छतु त्वदीयो मात्सादिः ७ ~ तथाश्वाम

मिथः कृतं च ततस्तस्मै सत्यादाय वसु गच्छतु वृद्धिं च परमां ब्रूयात् तत्संयोगोद्भवां तथा ४ संप्रीयमाणं त्वां ब्रूयाद् राजन् दुर्योधनं तदा अश्म
कं द्रुपदे चैव धृष्टद्युम्ने च भारत ५ उचितत्वं प्रियत्वं च संयोगस्यापि वर्णयेत् पुनः पुनश्च कौंतेयान्माद्रीपुत्रौ च सांत्वयन् ६ हिरण्म
यानि शुभ्राणि बहून्याभरणानि च वचनात्तव राजेंद्र द्रौपद्याः संप्रयच्छतु ७ तथा द्रुपदपुत्राणां सर्वेषां भरतर्षभ पांडवानां च सर्वे
षां कुंत्या युक्तानि यानि च ८ एवं सांत्वसमायुक्तं द्रुपदं पांडवैः सह उक्त्वा सोनंतरं ब्रूयात्तेषामागमनं प्रति ९ अनुज्ञातेषु वी
रेषु बलं गच्छतु शोभनं दुःशासनो विकर्णश्चाप्यानेतुं पांडवानिह १० ततस्ते पांडवाः श्रेष्ठाः पूज्यमानाः सदा त्वया प्रकृतीनाम
नुमते पदे स्थास्यंति पैतृके ११ एतत्तव महाराज पुत्रेषु तेषु चैव हि वृत्तमौपयिकं मन्ये भीष्मेण सह भारत १२ कर्ण उवाच
योजितावर्थमानाभ्यां सर्वकार्येष्वनंतरौ न मंत्रयेतां त्वां श्रेयः किमद्भुततरं ततः १३ १३

रणानि प्रयच्छतु लिसत्यनुषज्य प्रत्येकं द्रुपदपुत्राणामित्यादि मिसाविषुयोज्य ८ ९ १० ११ औपयिकं अवश्यकर्तव्यं १२ अनंतरौ अंतरंगौ भीष्मद्रोणौ १३ १३

नत्वंतरंगोचेत्कथंमछेयोनानुमंत्रयेपमिन्माशंक्यांतरंभागोसा। विमोनत्वंतरंगाविस्माहदुष्टेनेति। दुष्टेनमित्रद्रोहवतामनः संकल्पेनमद्दूषेनेनमाचुहितेसुनापिसाभिहित
वहाभासमानेनमन्वेनरात्मनावुध्यायः रूपान्मत्र स तोसाधूनांसामिनांमतेत्तइत्युक्तिः अथसंकल्पारांकथंकुर्यात् नकथमिति शठमित्रंहिपातपसेवनहिनोयसंधेः १४
ननुशठमित्रत्वतस्यमाशं केतत्तथाचसर्वत्रानाम्भामप्रसंगइत्याशंक्येदंचमेवमुख्यंशद्धिज्ञासादिहेतुरिस्माहनमित्राणीति। मित्राणि साधूनिस्वर्थेहृदयेषुका

दुष्टेनमनसायोवैप्रछन्नेनांतरात्मना। ब्रूयान्निः श्रेयसंनामकथंकुर्यात्सतेमतं १४ नमित्राणपृथक्कछ्रेषुश्रेयसेवेतरापवा। वि
धिपूर्वंहिसर्वस्यदुःखंवायदिवासुखं १५ कृतप्रज्ञोकृतप्रज्ञोवालोवृद्धश्चमानवः ससहायोसहायश्चसर्वंसर्वत्रविंदति १६ श्रूयते
हिपुराकस्मिंद्बुवीचस्तीश्वरः आसीद्राजगृहेराजामागधानांमहीक्षितां १७ सहीनः करणैः सैवैरुच्छासपरमोनृपः अमात्य
संस्थः सर्वेषुकार्येष्वेवाभवत्तदा १८ तस्यामात्योमहाकर्णोर्वभूवैकेश्वरस्तदा सलब्धबलमात्मानमन्यमानोवमन्यते १९

येसंकेटेषुश्रेयसेहनरापनाशायचानप्रभवंतिहियस्मात्विधिपूर्वंपुण्यपापरूपेकहेतुकंसर्वंसुखादिकं १५ एतदेवस्पष्टयतिकृतेति। सर्वंदैवोपनीतंसर्वत्रदेशकाले
च १६ अत्राख्यायिकामाहश्रूयतइति: ईश्वरः समर्थः राजगृहेनाम्नामकेनगरे १७ करणैश्चक्षुरादिभिर्हीनेविकलः उच्छ्वासएवपरमोजीवनीतिज्ञानहेतुर्यस्यसः
अमात्यसंस्थः अमात्याधीनः १८ अवमन्यतेराजानमितिशेषः १९ ॥

२० २१ नहि शाकः हर्तुमिति शेषः २२ अस्माभिरपि कार्यमित्यपेक्षायामाह किमिति। तस्य [illegible] ब्रुवीथ स्म साधु पुरुषेण इत्तात् तन्त्वरं इत्थं त्वं विहितविधिप्राप्तेनैव न तु फलं संपादितं किमन्यद्दद

सगर्भेउपभोग्यानि स्त्रियो रत्नानि च अरिंदम सर्वशो भूरोऽश्वर्यं च बलं यतः २० नदाद्यचलुद्धस्य लाभाल्लोभोऽभिवर्द्धते तथा हि सर्वमा-
दाय राज्यमस्य जिहीर्षति २१ हीनस्य करणैः सर्वैः क्रुद्धस्य परमस्य च यतमानोऽपि तद्राज्यं न प्राप्स्यसि शाकेति नः श्रुतं २२ किमन्यद्धि हितं नृ-
नेतस्य साधु पुरुषेण इत्ता यद्धितैर्विहितै राज्यं भविष्यति विशांपते २३ मिषतः सर्वलोकस्य [illegible] स्थास्यते त्वपि तद्ध्रुवं अतोऽन्यथा चेद्धि हि-
तं पतमानो न लप्स्यसे २४ एवं विदुर उपादत्स्व मंत्रिणां साधु साधुतां दुष्टानां चैव बोद्धव्यम दुष्टानां च भाषितं २५ द्रोण उवाच।
विद्यते भाव वैरो वैरायदुर्योधिरमुच्यते दुष्पाण्डवे हेतोस्त्वं दोषमाख्यापयस्मुत २६ हितं तु परमं कर्ण ब्रवीमि कुलवर्द्धनं अथ त्वं म-
न्यसे दुष्टं ब्रूहि यत्परमं हितं २७ अतोऽन्यथा चेत्क्रियते यद्ब्रवीमि परं हितं कुरवो वै विनंक्ष्यंति न चिरेणैव मे मतिः २८ इत्युद्योगपर्व
णि विदुर उवाच राजन्निः संशयं श्रेयो वाच्यस्त्वमसि बांधवैः न त्वशुश्रूषमाणेषु वाक्यं संप्रतितिष्ठति १ प्रियं हितं च तद्वाक्यमुक्त-
वान्कुरुसत्तमः भीष्मः शांतनवो राजन्प्रतिगृह्णासि तत्त्वच २ तथा द्रोणेन बहुधा भाषितं हितमुत्तमं तच्च राजा सुतः कर्णो मन्यते न
हितं तव ३

शत्रुराज्यराज्यमस्ति न किमपीति भावः प्रकृते योजयति यदीतिः २३ २४ २५ तेन त्वं मंत्र विद्भावदोषेण २६ २७ अहं यद्ब्रवीमि अतोऽन्यथा २८ अध्यायः राजन
१२३

अस्मांभीष्मद्रोणाभ्यांपंचभ्यंतमिदं ४ ५ अनवेरोग्रेष्ठो ६ अनयोःएतोम्पाकर्तारिणस्ती ७ ८ ९ यस्यसंश्रितंअन्यतरस्मैवहितं १० ११ तेष्युपाडवेषु १२

चिंतयंश्चनपश्यामिराजंस्तवसुतंनृप आभ्यांपुरुषसिंहाभ्यांयोवास्यात्प्रज्ञयाधिकः ४ इमौहिवृद्धौवयसाप्रज्ञयाचश्रुतेनच समौच
त्वयिराजेंद्रतथापांडुसुतेषुच ५ धर्मेचानुपमौराजन्सत्यतायांचभारत एतावाशरथेश्रेष्ठौवगयोश्चैवनसंशयः ६ नचोक्तवंतावश्रेयः
पुरस्तादपिकिंचन नचाप्ययकृतंकिंचिदनयोलक्ष्यतेत्वयि ७ तावुभौपुरुषव्याघ्रावनागसिनृपत्वयि नमंत्रयेतांत्वच्छ्रेयः कथंस
सपराक्रमौ ८ प्रज्ञावंतौनरश्रेष्ठावस्मिँल्लोकेनराधिप त्वन्निमित्तमतोनेमौकिंचिज्जिह्मंवदिष्यतः ९ इतिमेनैष्ठिकीबुद्धिर्वर्तते
कुरुनंदन नचार्थहेतोर्धर्मज्ञौवक्ष्यतः पक्षसंश्रितं १० तेषुचैरहितंकिंचिन्मंत्रयेयुरतद्विदः मंत्रिणस्तेनचश्रेयः प्रपद्यंतिविशे
षतः १२ अथयेतत्र्ययराजन्विशेषंसेप्रवर्तंते अंतरस्थंविवृण्वानाः श्रेयः कुर्युर्नतेध्रुवं १३ ॥ ॥

तेतवमंत्रिणः तवअंतरस्थंविशेषंविवृण्वानाः तेध्रुवंशाश्वतंहितंकुर्युः।तवैवेषांपरोक्षमेवैतेप्रकाशयिष्यंतीत्यर्थः १३ १३

एतदर्थं पांडवानां श्रेयोर्थं विदुरं तेनिस्पष्टं विकृतं निंदितं पाक्षपक्षं पा। एव पांडवानां श्रेयो भवलिप्तेभ्यं चेद्रूपः हिशद्देन तत्र तेस्यैव प्रतीतिं प्रमाणयति १४ पक्षेद्युतिस्त्वशक्यतांतिव पुरस्तात्यद्या

एतदर्थमिमौ राजन्महात्मानौ महाद्युती नोचतुर्विकृतं किंचिल्लोके ख्यातविनिश्चयः १४ यच्चाप्यशक्यतां तेषामाहतुः पुरुषर्षभौ तत्तथा पुरुषव्याघ्र तव तद्भद्रमस्तु ते १५ कथं हि पांडवः श्रीमान्सव्यसाची धनंजयः शक्यो विजेतुं संग्रामे राजन्मघवतापि हि १६ भीमसेनो महाबाहुर्नागायुतबलो महान् कथं स्म युधि शक्यो वै विजेतुममरैरपि १७ तथैव कृतिनौ युद्धे यमौ यमसुताविव कथं विजेतुं शक्यौ तौ रणे जीवितुमिच्छता १८ यस्मिन्धृतिरनुक्रोशः क्षमा सत्यं पराक्रमः नित्यानि पांडवे ज्येष्ठे स जीयेत रणे कथं १९ येषां पक्षधरो रामो येषां मंत्री जनार्दनः किं नु तैरजितं संख्ये येषां पक्षे च सात्यकिः २० द्रुपदः श्वशुरो येषां येषां श्यालाश्च पार्षताः धृष्टद्युम्नमुखा वीरा भ्रातरो द्रुपदात्मजाः २१ सोऽशक्यतां च विज्ञाय तेषामग्रे च भारत दायाद्यतां च धर्मेण सम्यक्तेषु समाचर २२ इदं निर्दिष्टमयशः पुरोचनकृतं महत् तेषामनुग्रहेणाद्य राजन्प्रक्षालयात्मनः २३ तेषामनुग्रहश्चायं सर्वेषां चैव नः कुले जीवितं च परं श्रेयः क्षत्रस्य च विवर्द्धनं २४ ॥

हतुरितिसंबंधः तद्भद्रमस्तु तेनातत्तेभ्यः पांडवेभ्यो तेन तव भद्रमस्तु क्रुद्धाः पांडवास्तव सर्वान्पुत्रान्मा हिंस्युरिति भावः १५ १८ २१ अपेक्षितस्तेतुरेव पांडोः राज्यभागित्वका लेदायाद्यतां पितृधनभोजनार्हतां २४

२५ २६ २७ वलवत्त अन्यंतं २८ २९ ३० अध्यायः भीष्मः १ २ ३ ४ ५ ६

दुपदोपिमहाराजा कृतवैरश्चनः पुरा तस्यसंग्रहणंराजन्त्वपक्षस्यविवर्द्धनं २५ वलवंतश्चदाशार्हावहवश्चविशांपते यतः
कृष्णस्ततः सर्वेयतः कृष्णस्ततोजयः २६ यच्चसाम्नैवशक्येत कार्यंसाधयितुंनृप कोदैवशप्तस्तत्कार्यंविग्रहेणसमाचरेत् २७
श्रुत्वाचजीवतः पार्थान्पौरजानपदाजनाः वलवद्दर्शनेगृध्नास्तेषांराजन्प्रियंकुरु २८ दुर्योधनश्चकर्णश्चशकुनिश्चापिसौवलः
अधर्मयुक्तादुःप्रज्ञावालामैषांवचः कृथाः २९ उक्तमेतत्पुराराजन्मयागुणवतस्तव दुर्योधनापराधेनप्रजेयंवैविनंक्ष्यति ३०
इत्यादिपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच भीष्मः शांतनवोविद्वान्द्रोणश्चभगवानृषिः हितंचपरमंवाक्यंत्वंचसत्यंब्रवीषिमां १ यथैवपां
डोस्तेवीराः कुंतीपुत्रामहारथाः तथैवधर्मतः सर्वेममपुत्रानसंशयः २ यथैवममपुत्राणामिदंराज्यंविधीयते तथैवपांडुपु
त्राणामिदंराज्यंनसंशयः ३ क्षत्तरानयगच्छैतान्सहमात्रासुसत्कृतान् तयाचदेवरूपिण्यापाकृतयासहभारत ४ दिष्ट्याजीव
तितेपार्थो दिष्ट्याजीवतिसापृथा दिष्ट्यादुपदकन्यांचलब्धवंतोमहारथाः ५ दिष्ट्यावर्द्धामहेसर्वे दिष्ट्याशांतः पुरोचनः दि
ष्ट्याममपरंदुःखमपनीतंमहाद्युते ६

पे१
७ ८ न्याय्यतोपेष्टानुक्रमेण संयुक्तं आलिंगननमस्कारादिना मिलितं ९ १० ११ १२ १४ १५ १६ १७ १८

वैशंपायन उवाच ततो जगाम विदुरो धृतराष्ट्रस्य शासनात् सकाशं यज्ञसेनस्य पांडवानां च भारत ७ समुपादाय रत्नानि वसूनि विविधानि च द्रौपद्याः पांडवानां च यज्ञसेनस्य चैव ह ८ तत्र गत्वा स धर्मज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः द्रुपदं न्यायतो राजन्संयुक्तमुपतस्थिवान् ९ स चापि प्रतिजग्राह धर्मेण विदुरं ततः चक्रतुश्च यथान्यायं कुशलप्रश्नसंविदं १० ददर्श पांडवांस्तत्र वासुदेवं च भारत स्नेहात्परिष्वज्य स तान्पप्रछानामयं ततः ११ तैश्चाप्यमितबुद्धिः स पूजितो हि यथाक्रमं वचनाद्धृतराष्ट्रस्य स्नेहयुक्तं पुनः पुनः १२ पप्रेछानामयं राजंस्ततस्तान्पांडुनंदनान् प्रददौ चापि रत्नानि विविधानि वसूनि च १३ पांडवानां च कुंत्या द्रौपद्याश्च विशांपते द्रुपदस्य च पुत्राणां यथा दत्तानि कौरवैः १४ प्रोवाच चामितमतिः प्रश्रितं विनयान्वितः द्रुपदं पांडुपुत्राणां संनिधौ केशवस्य च १५ विदुर उवाच राजञ्छृणु सहामात्यः सपुत्रश्च वचो मम धृतराष्ट्रः सपुत्रस्त्वां सहामात्यः सबांधवः १६ अब्रवीत्कुशलं राजन्प्रीयमाणः पुनः पुनः प्रीतिमांस्ते दृढं चापि संबंधेन नराधिप १७ तथा भीष्मः शांतनवः कौरवैः सह सर्वशः कुशलं त्वां महाप्राज्ञः सर्वतः परिपृछति १८ ॥ ॥

१९ मन्यते त्मानं नेत्याचक्षानमितिच्छेदः २० २१ २५ निसृष्टेषुअनुज्ञातेषु २६ अध्यायः एवं १ २ ३ ३ २ ३

भारद्वाजो महाप्राज्ञो द्रोणः प्रियसखस्तव समाश्लेषमुपेत्य त्वां कुशलं परिपृच्छति १९ धृतराष्ट्रश्च यो चात्मत्वया संबंधमीपिवान् कृतार्थं मन्यते त्मानं तथा सर्वे पि कौरवाः २० नतथा राज्यसंप्राप्तिस्तेषां प्रीतिकरी मता यथा संबंधकं प्राप्य यज्ञसेन त्वया सह २१ एतद्विदित्वा तु भवान् प्रस्थापयतु पांडवान् द्रष्टुं हि पांडुपुत्रांश्च त्वरंति कुरवो भृशं विप्रोषिता दीर्घकालमेते चापि नरर्षभाः उत्सुका नगरं द्रष्टुं भविष्यंति तथा पृथा २३ कृष्णामपि च पांचालीं सर्वाः कुरुवरस्त्रियः द्रष्टुकामाः प्रतीक्षंते पुरं च विषयाश्च नः २४ स भवान् पांडुपुत्राणामाज्ञापयतु माचिरं गमनं सह दाराणामेतदत्र मतं मम २५ निसृष्टेषु त्वया राजन् पांडवेषु महात्मसु ततो हं प्रेषयिष्यामि धृतराष्ट्रस्य शीघ्रगान् २६ आगमिष्यंति कौंतेयाः कुंती च सह कृष्णया इत्यादिपर्वणि द्रुपद उवाच एवमेतन्महाप्राज्ञ यथात्थ विदुराद्य मां ममापि परमो हर्षः संबंधे स्मिन् कृते प्रभो १ गमनं चापि युक्तं स्याद्‌ दृढमेषां महात्मनां नतु तावन्मया युक्तमेतद्वक्तुं स्वयं गिरा २ यदा तु मन्यते वीरः कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः भीमसेनार्जुनौ चैव यमौ च पुरुषर्षभौ ३ ३ ॥

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० सविहारंसलीलं ११ प्रतिमहायप्रसुक्रमनाय १२ १३ १४ कौतूहलेनदर्शनेछया १५ १५

रामकृष्णौचधर्मज्ञौतदागछंतुपांडवाः एतौहिपुरुषव्याघ्रावेषांप्रियहितेरतौ ४ युधिष्ठिरउवाच एवंनोवयंराजंस्त्वपिसर्वेमहानु
गाः यथावक्ष्यसितनः प्रीत्यातत्करिष्यामहेवयं ५ वैशं० ततोब्रवीद्वासुदेवोगमनंरोचतेमम यथावामन्यतेराजाद्रुपदः सर्वधर्मवि
त् ६ द्रुपदउवाच यथैव[illegible]मन्यतेवीरोदाशार्हः पुरुषोत्तमः प्राप्तकालंमहाबाहुः साबुद्धिर्निश्चितामम ७ यथैवहिम
हाभागाः कौंतेयाममसांप्रतं तथैववासुदेवस्यपांडुपुत्रानसंशयः ८ नतद्ध्यापतिकौंतेयः पांडुपुत्रोयुधिष्ठिरः यथैषांपुरु
षव्याघ्रः श्रेयोध्यायतिकेशवः ९ वैशं० ततस्तेसमनुज्ञाताद्रुपदेनमहात्मना पांडवाश्चैवकृष्णश्चविदुरश्चमहीपते १० आ
दायद्रौपदींकृष्णांकुंतींचैवयशस्विनीं सविहारंसुखंजग्मुर्नगरंनागसाह्वयं ११ श्रुत्वाचाप्यागतान्वीरान्धृतराष्ट्रोजनेश्वरः प्रति
ग्रहायपांडूनांप्रेषयामासकौरवान् १२ विकर्णंचमहेष्वासंचित्रसेनंचभारत द्रोणंचपरमेष्वासंगौतमंकृपमेवच १३ तैस्ते
परिवृतावीराः शोभमानामहाबलाः नगरंहास्तिनपुरंशनैः प्रविविशुस्तदा १४ कौतूहलेननगरंदीप्यमानमिवाभवत्
तत्रतेपुरुषव्याघ्राः शोकदुःखविनाशनाः १५ १५ श्रीरामरामरामरामरामरामरा

आ०
२३९

१६ १७ १८ किंनुनःप्रियंनकृतंअपितुसर्वंकृतमेव किंतुइतियोदतुशब्दोवाक्यालंकारेवनःशब्दार्थः किंपुनर्नेकृतंअपितुसर्वंकृतमेवेतिपूर्ववदेवार्थः १९ २० २१ नगरे

ततउच्चावचावाचः पौरैःप्रियचिकीर्षुभिः उदीरिताअश्रुश्रावंस्तेपांडवाःपुरुषर्षभाः १६ अयंसपुरुषव्याघ्रःपुनरायातिधर्मवित् योनः
स्वानिवदायादान्धर्मेणाभिरक्षति १७ अद्यपांडुर्महाराजोवनादिवजनप्रियः आगतःप्रियमस्माकंचिकीर्षुर्नात्रसंशयः १८ किं
नुनाद्यकृतंतातसर्वेषांनःपरंप्रियं यन्नःकुंतीसुतावीरानगरंपुनरागताः १९ यदिदत्तंयदिहुतंविद्यतेयदिनस्तपः तेनतिष्ठंतुनग
रेपांडवाःशरदांशतं २० ततस्तेधृतराष्ट्रस्यभीष्मस्यचमहात्मनः अन्येषांचतदर्हाणांचक्रुःपादाभिवंदनं २१ कृत्वातुकुशलप्र
श्नंसर्वेणनगरेणच न्यविशंतगृहेवेश्मानिधृतराष्ट्रस्यशासनात् २२ विश्रांतास्तेमहात्मानःकंचित्कालंमहाबलाः आहूताधृत
राष्ट्रेणराज्ञाशांतनवेनच २३ धृतराष्ट्रउवाच भ्रातृभिःसहकौंतेयनिबोधगदतोमम पुनर्नोविग्रहोमाभूत्खांडवप्रस्थमाविश
२४ नचवोवसतस्तत्रकश्चिच्छक्तःप्रबाधितुं संरक्ष्यमाणान्पार्थेनत्रिदशानिववज्रिणा अर्द्धंराज्यस्यसंप्राप्यखांडवप्रस्थमावि
श वैशंपायनउवाच प्रतिगृह्यतुतद्वाक्यंनृपंसर्वेप्रणम्यच प्रतस्थिरेततोघोरंवनंतन्मनुजर्षभाः २६ ॥ ॥

णासहकुशलप्रश्नंकृत्वानगरेणाविकृतनकुशलप्रश्नाः २२ २३ २४ पार्थेनअर्जुनेन २५ घोरंवनमितिम्लेच्छदेशस्यभूम्यादेशः पांडवेभ्योदत्तइतिज्ञायते २६

रा०
२३९

२७ तेहेतत्तद्घोरं वनं सत्स्वर्गवत् मंडयांचक्रिरे २८ तेद्वाहनगरंमापयामासुरित्यादिना २९ ३० भोगवतीमिवेतिप्रथमार्थेद्वितीयार्ईमितिनिपातनेलोप्रयोगाभोगवतीयथे त्युपेक्षितप्रमादपाठोवा ३१ निर्विद्धैः श्वछिद्रैः श्वमेधैर्वा ३२ शक्तिभिर्हस्तक्षेप्याभिर्लोहमयीभिः ३३ तीक्ष्णांकुशाङ्कुशाश्च शतघ्न्यश्चताभिः आग्नेयोषधवले

५३

अर्द्धराष्ट्रस्य संप्राप्य खांडवप्रस्थमाविशन् ततस्ते पांडवास्तत्र गत्वा कृष्णपुरोगमाः २७ मंडयांचक्रिरे तद्वै पुरं स्वर्गवदच्युताः ततः पुण्ये शिवेदेशे शांतिं कृत्वा महारथाः २८ नगरं मापयामासुर्द्वैपायनपुरोगमाः सागरप्रतिरूपाभिः परिखाभिरलंकृतं २९ प्राकारेण च संपन्नं दिवमावृत्यतिष्ठता पांडुराभ्रप्रकाशेन हिमरश्मिनिभेन च ३० शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवतीमिव द्विपक्षगरुडप्रख्यैर्द्वारैः सौधैश्च शोभितं ३१ गुप्तमभ्रचयप्रख्यैर्गोपुरैर्मंदरोपमैः विविधैरतिनिर्विद्धैः शस्त्रोपेतैः सुसंवृतैः शक्तिभिश्चावृतं तद्धि द्विजिह्वैरिव पन्नगैः तल्पैश्चाभ्यासिकैर्युक्तं शुशुभे योधरक्षितं ३३ तीक्ष्णांकुशशतघ्नीभिर्यंत्रजालैश्च शोभितं आयसैश्च महाचक्रैः शुशुभे तत्पुरोत्तमं ३४ सुविभक्तमहारथ्यं देवताबाधवर्जितं विरोचमानं विविधैः पांडुरैर्भवनोत्तमैः ३५ तत्त्रिविष्टपसंकाशमिंद्रप्रस्थं व्यरोचत मेघवृंदमिवाकाशे विद्धं विद्युत्समावृतं ३६

तउक्तंक्षिप्तेनदृषत्सिंदेनयाः युगपत्शतं सहस्रं वा मनुष्याहीनर्घ्नंतिताभिः शतघ्नीभिर्दुर्गारक्षणिभिः ३४ ३५ विद्धंमिश्रंशिल्पं ३६ ॥ ३६ ॥

आ०
३५०

क्षयोपमंमहोमं ३७ ३९ ४१ ४२ ४३ ४४ अजगतिपर्वतैः नपलीलापात्रौर्थैः कृत्रिमैः पर्वतैः अजस्थोगेहरिब्रह्मविल्वसमहेन्द्रपगतिः स्त्रीमार्गदर्शयो

दर्शनेपात्राम्बुकापयो

तत्ररम्येशिवेदेशेकौरवस्यनिवेशनं शुशुभेसर्वसंपूर्णंधननाथस्यक्षयोपमं ३७ तत्रागच्छन्हिज्ञामर्त्यास्सर्वेवेदविदांवराः निवासंयेचयंतिस्मस
वेभाषाविदस्तथा ३८ वणिजश्चाययुस्तत्रनानादिग्भ्योधनार्थिनः सर्वशिल्पविदस्तत्रवासायाभ्यागमस्तदा ३९ उद्यानानिचरा
म्याणिनगरस्यसमंततः आम्रैराम्रातकैर्नीपैरशोकैश्चंपकैस्तथा ४० पुन्नागैर्नागपुष्पैश्चलकुचैः पनसैस्तथा शालतालतमा
लैश्चवकुलैश्चसकेतकैः ४१ मनोहरैः सुपुष्पैश्चफलभारावनामितैः प्राचीनामलकैर्लोध्रैरंकोलैश्चसुपुष्पितैः ४२ जंबूभिः
पाटलाभिश्चकुलकैरतिमुक्तकैः करवीरैः पारिजातैरम्यैश्चविविधैर्द्रुमैः ४३ नित्यपुष्पफलोपेतैर्नानाद्विजगणायुतैः मत्तबर्हि
णासंघुष्टंकोकिलैश्चसदामदैः ४४ गृहैराद्रर्शविमलैर्विविधैश्चलतागृहैः मनोहरैश्चित्रगृहैस्तथाजगतिपर्वतैः ४५ वापीभि
र्विविधाभिश्चपूर्णाभिः परमांभसा सोपानैरतिरम्यैश्चपद्मोत्पलसुगंधिभिः ४६ हंसकारंडवयुतैश्चक्रवाकोपशोभितैः रम्याश्चवि
विधास्तत्रपुष्करिण्योवनावृताः नद्यागावि चरम्याणिरहंतिसुबहूनिच ४७ ॥ ॥

राम०
३५०

रितिमेदिनी ४५ ४६ वनावृतावनैः आरामैः आरताः जलपूर्णावा ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

पुरोपपन्नैरुपेतं ४८ राज्ञो धृतराष्ट्रस्य धर्मस्य युधिष्ठिरस्य परोक्षे निप्रायेण ४९ ५० ५१ इति नैलकंठीये भारतभावदीपे आदिपर्वणि युधिष्ठिरराज्यलाभोत्तरग्रंथार्थप्रकाशः

तेषां पुरापन्नोपेतं राष्ट्रमाविशत्तां महत् पांडवानां महाराज शश्वत्प्रीतिरवर्द्धत ४ तत्र भीष्मेण राज्ञा च धर्मप्रणयने कृते पांडवाः समपद्यंत खांडवप्रस्थवासिनः ४९ पंचभिस्तैर्महेष्वासैरिंद्रकल्पैः समन्वितं शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवती यथा ५० तान्निवेश्य ततो वीरो रामेण सह केशवः ययौ द्वारवतीं राजन् पांडवानुमते तदा ५१ इत्यादिपर्वणि २०१ राज्यलाभः जनमेजय उवाच एवं संप्राप्य राज्यं तदिंद्रप्रस्थं तपोधन अत ऊर्द्ध्वं महात्मानः किमकुर्वंत पांडवाः १ सर्व एव महात्मानो मम पूर्वपितामहाः द्रौपदी धर्मपत्नी च कथं तानन्ववर्त्तत २ कथं च पंच कृष्णायामेकस्यां ते नराधिपाः वर्त्तमाना महाभागा नाभिद्यंत परस्परं ३ श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्वं विस्तरेण तपोधन तेषां चेष्टितमन्योन्यं युक्तानां कृष्णया सह ४ वैशंपायन उवाच धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाताः कृष्णया सह पांडवाः रेमिरे खांडवप्रस्थे प्राप्तराज्याः परंतपाः ५ प्राप्य राज्यं महातेजाः सत्यसंधो युधिष्ठिरः पालयामास धर्मेण पृथिवीं भ्रातृभिः सह ६ जितारयो महाप्राज्ञाः सत्यधर्मपरायणाः मुदं परमिकां प्राप्तास्तत्रोषुः पांडुनंदनाः ७

एवं १ २ ३ ४ ५ ६ तत्रोषुः तत्रेंद्रप्रस्थे ऊषुर्वासं कृतवंतः ७ ॥ ॥ ॥

आसांचक्रुः स्थिरासनावभवुः पार्थिवेषु राजसंबंधिषु आसनेषु अधिकारविशेषेषु ८ १२ १३ सुसंवीता सम्यक्कृतावगुंठना: १४ १९ १९ १९ १९

कुर्वाणाः पौरकार्याणि सर्वाणि पुरुषर्षभाः आसांचक्रुर्महार्हेषु पार्थिवेष्वासनेषु च ८ अथ तेषूपविष्टेषु सर्वेष्वेव महात्मसु नारदस्त्वथ देवर्षिराजगाम यदृच्छया आसनं रुचिरं तस्मै प्रददौ स्वं युधिष्ठिरः ९ देवर्षेरुपविष्टस्य स्वयमर्घ्यं यथाविधि प्रादाद्युधिष्ठिरो धीमान्राज्यं तस्मै न्यवेदयत् १० प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिः प्रीतमनास्तदा आशीर्भिर्वर्द्धयित्वा च तमुवाचास्यतामिति ११ निषसादाभ्यनुज्ञातस्ततो राजा युधिष्ठिरः प्रेषयामास कृष्णायै भगवंतमुपस्थितं १२ श्रुत्वैतद् द्रौपदी चापि शुचिर्भूत्वा समाहिता जगाम तत्र यत्रास्ते नारदः पांडवैः सह १३ तस्याभिवाद्य चरणौ देवर्षेर्धर्मचारिणी कृतांजलिः सुसंवीता स्थिताथ द्रुपदात्मजा १४ तस्याश्चापि स धर्मात्मा सत्यवागृषिसत्तमः आशिषो विविधाः प्रोच्य राजपुत्र्यास्तु नारदः १५ गम्यतामिति होवाच भगवांस्तामनिंदितां गतायामथ कृष्णायां युधिष्ठिरपुरोगमान् विविक्ते पांडवान्सर्वानुवाच भगवानृषिः १६ नारद उवाच पांचाली भवतामेका धर्मपत्नी यशस्विनी यथा वो नात्र भेदः स्यात्तथा नीतिर्विधीयतां १७ सुंदोपसुंदौ हि पुरा भ्रातरौ सहितावुभौ आस्तामवध्यावन्येषां त्रिषु लोकेषु विश्रुतौ १८ एकराज्यावेकगृहावेकशय्यासनाशनौ। तिलोत्तमायास्तौ हेतोरन्योन्यमभिजघ्नतुः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

अन्योन्यप्रीतिभावकं। परस्परप्रीत्याभावो वृद्धिर्यस्य तत्तथा २० अघ्नतां हतवंतौ २१ कस्य देवस्य कन्या १२ २३ अध्यायः शृणु १२ ३ निरंतरमतिभेदं विना ४५६ ७८

र्सनं नो ऽद्रुहं तस्मादन्योन्यप्रीतिभावकं यथा वो नात्र भेदः स्यात्तत्कुरुष्व युधिष्ठिर २० युधिष्ठिर उवाच सुंदोपसुंदावसुरौ कस्य पुत्रौ महामुने
उत्पन्नश्च कथं भेदः कथं चान्योन्यमघ्नतां २१ अप्सरा देवकन्या वा कस्य चैषा तिलोत्तमा यस्याः कामेन संमत्तौ जघ्नतुस्तौ परस्परं २२
एतत्सर्वं यथावृत्तं विस्तरेण तपोधन श्रोतुमिच्छामहे ब्रह्मन्परं कौतूहलं हि नः २३ इत्यादिपर्वणि २०१ नारद उवाच शृणु
मे विस्तरेणेममितिहासं पुरातनं भ्रातृभिः सहितः पार्थ यथावृत्तं युधिष्ठिर १ महासुरस्यान्ववाये हिरण्यकशिपोः पुरा निकुंभो ना
म दैत्येंद्रस्तेजस्वी बलवानभूत् २ तस्य पुत्रौ महावीर्यौ जातौ भीमपराक्रमौ सुंदोपसुंदौ दैत्येंद्रौ दारुणौ क्रूरमानसौ ३ तावेकनिश्च
यौ दैत्यावेककार्यार्थसंमतौ निरंतरमवर्तेतां समदुःखसुखावुभौ ४ विनान्योन्यं न भुंजाते विनान्योन्यं न जल्पतः अन्योन्यस्य प्रि
यकरावन्योन्यस्य प्रियंवदौ ५ एकशीलसमाचारौ द्विधैवैकोऽभवत्कृतः तौ विवृद्धौ महावीर्यौ कार्येष्वप्येकनिश्चयौ ६ त्रैलोक्य
विजयार्थाय समाधायैकनिश्चयं दीक्षां कृत्वा गतौ विंध्यं तावुग्रं तेपतुस्तपः ७ तौ तु दीर्घेण कालेन तपोयुक्तौ बभूवतुः क्षुत्पिपा
सापरिश्रांतौ जटावल्कलधारिणौ ८ ॥

श्री०
३४२

९ १० ११ १२ १३ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २१

मलोपचितसर्वांगौवायुभक्षौबभूवतुः आत्ममांसानिजुह्वंतौपादांगुष्ठाग्रधिष्ठितौ ऊर्द्ध्ववाहूचा[illegible]निमेषौदीर्घकालंधृतव्रतौ ९ तयो
स्तपः प्रभावेणादीर्घकालंप्रतापितः धूमंप्रमुमुचेविंध्यस्तदद्भुतमिवाभवत् १० ततोदेवाभयंजग्मुरुग्रंदृष्ट्वातयोस्तपः तपोविघातार्थम
थोदेवाविघ्नानिचक्रिरे ११ रत्नैः प्रलोभयामासुः स्त्रीभिर्भोगैःपुनः पुनः नचतौचक्रतुर्भंगंव्रतस्यसुमहाव्रतौ १२ अथमायांपुनर्दे
वास्तयोश्चक्रुर्महात्मनोः भगिन्योमातरोभार्या[illegible]स्तयोश्चात्मजनस्तथा १३ प्रपात्यमानाविन्यस्ताः शूलहस्तेनरक्षसा भ्रष्टाभर
णकेशांताभ्रष्टाभरणवाससः १४ अभिभाष्यततः सर्वास्तौत्राहीतिविचुक्रुशुः नचतौचक्रतुर्भंगंव्रतस्यसुमहाव्रतौ १५ यदाक्षोभं

प नौयातिनान्यतरस्तयोः ततस्त्रियस्ताभूतंचसर्वमंतरधीयत १६ ततःपितामहःसाक्षादभिगम्यमहावरौ वरेणच्छंदयामास
सर्वलोकहितः प्रभुः १८ ततः सुंदोपसुंदौतौभ्रातरौदृढविक्रमौ दृष्ट्वापितामहंदेवंतस्थतुःप्रांजलीतदा १९ ऊचतुश्चप्रभुं
देवंततस्तौसहितौतदा आवयोस्तपसानेनयदिप्रीतःपितामहः २० मायाविदावस्त्रविदौबलिनौकामरूपिणौ उभावप्यमरौ
स्यावः प्रसन्नोयदिनोप्रभुः २१

राम०
३४२

येनामरत्तुल्यत्वं भवेत्तादृशं विधानं दृशीं तं ज्ञापयत २२ प्रभविष्यावः प्रभुत्वैश्वर्ये करिष्यावः यत्कामोपहारमेतत्समाप्तो न देवत्वमनेनाप्यदिस्यथेः २३ ४ यथावद्वाय

ब्रह्मोवाच ऋतेमरत्वं युवयोः सर्वमुक्तं भविष्यति अन्यद्वृणीतं मृत्योश्च विधानममरैः समं २१ प्रभविष्याव इति यन्महदभ्युद्य
तं तपः युवयोर्हेतुनानेन नामरत्वं विधीयते २३ त्रैलोक्यविजयार्थाय भवद्भ्यामास्थितं तपः हेतुनानेन दैत्येंद्रौ न वां कामं करोम्यहं
२४ सुंदोपसुंदौ ऊचतुः त्रिषु लोकेषु यद्भूतं किंचित्स्थावरजंगमं सर्वस्मान्नौ भयं न स्यादृतेन्योन्यं पितामह २५ पितामह उवाच यं
त्प्रार्थितं यथोक्तं च काममेतद्ददामि वां मृत्योर्विधानमेतच्च यथावद्वां भविष्यति २६ नारद उवाच ततः पितामहो दत्वा वरमेतत्तदान
यो: निवर्त्य तपसस्तौ च ब्रह्मलोकं जगाम ह २७ लब्ध्वा वराणि दैत्येंद्रावथ तौ भ्रातरावुभौ अवध्यौ सर्वलोकस्य स्वमेव भवनं गतौ
२८ तौ तु लब्धवरौ दृष्ट्वा कृतकामौ मनस्विनौ सर्वः सुहृज्जनस्ताभ्यां प्रहर्षमुपजग्मिवान् २९ ततस्तौ तु जटा भित्वा मौलिनौ सं
बभूवतुः महार्हाभरणोपेतौ विरजोंबरधारिणौ ३० अकालकौमुदीं चैव चक्रतुः सार्वकालिकीं नित्यप्रमुदितः सर्वस्तयोश्चै
व सुहृज्जनः ३१ भक्ष्यतां भुज्यतां नित्यं दीयतां रम्यतामिति गीयतां पीयतां चेति शब्दश्चासीद्गृहे गृहे ३२ ३१

हा२

यावदेव २४ २८ मौलिनौ किरीटवंतौ मौलिः किरीटे धम्मिल्ले इति मेदिनी। वीरवादिनी ब्रीरवादिवादिनः ३२ ३१ ३१

तल्लनादितैः करतलध्वनिभिः वाद्यघोषैर्वा ३३ समाः वह्निर्वर्षाणि रण्कं दिनमिवाभूत् ३४ अध्यायः उत्तवे १ मद्यासुगमनार्थेनि विष्टे विनक्षत्रे आसुरत्वात्पयतुः

तत्र तत्र महानादैः रुलत्कलतल्लनादितैः हर्षप्रमुदितैः सर्वैर्दैत्यानामभवत्पुरं ३३ तैस्तैर्विहारैर्वहुभिर्दैत्यानां कामरूपिणां समाः संक्रीडतां तेषां महैकमिवाभवत् ३४ इत्यादिपर्वणि नारद उवाच उक्तवरत्नमात्रेतु त्रैलोक्याकांक्षिणावुभौ मंत्रयित्वा ततः सेनां लात्वाज्ञापयतां तदा १ सुतष्टिरण्यतुल्यानौ दैत्येन्द्रैः श्वमंत्रिभिः कलाप्रास्थानिकं रात्रौ मघास्तुपयतुस्तदा २ गदापट्टिशधारिणावाशूलमुद्गरहस्तौ प्रस्थितौ सहवर्मिणाम हस्ताद्दैत्यसंनया ३ मंगलैः स्तुतिभिश्चापि विजयप्रतिसंहितैः चारणैः स्तूयमानौ तौ जग्मतुः परया मुदा ४ तावंतरिक्षमुत्क्लुत्य दैत्यौ कामगमावुभौ देवानामेव भवनं जग्मतुर्युद्धदुर्मदौ ५ तयोरागमनं ज्ञात्वा वरदानं च तत्स्वभोः हित्वा त्रिविष्टपं जग्मुर्ब्रह्मलोकं ततः सुराः ६ ताविन्द्रलोकं निर्जित्य यक्षरक्षोगणांस्तदा खेचराण्यपि भूतानि जघ्नतुस्तीव्रविक्रमौ ७ अन्तर्भूमिगतान्नागान्जित्वा तौ च महारथौ समुद्रवासिनीः सर्वाम्लेच्छजातीर्विजिग्यतुः ८ ततः सर्वां महीं जेतुमारब्धावुग्रशासनौ सैनिकांश्च समाहूय सतीक्ष्णां वाकमूचतुः ९ राजर्षयो महायज्ञैर्हव्यकव्यैर्द्विजातयः तेजो बलं च देवानां वर्द्धयन्ति श्रियं तथा १०

२ ३ विजयप्रतिसंहितैः विजयकथकैः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० १० १०

११ १४ नाक्रामंतनव्याघ्रवंतः तयोः तौकमेणाधृष्टौ १५ १८ अदृश्यपिङ्गरंतर्हितैः ऋषिभिर्हेतुभूतैस्तौ विकुर्वाते विविधानि सिंहव्याघ्रादीनि रूपाणि जगृहाते निरोधार्थ

तेषामेवं प्रपन्नानां सेवेषामसुरद्विषां संभूय सैवैरस्माभिः कार्यः सर्वात्मना वधः ११ एवं सर्वान्समादिश्य पर्वते तौ रेमहोदधेः क्रूरां मतिं
समास्थाय जग्मतुः सर्वतोमुखौ १२ यज्ञैर्यजंति ये केचिद्याजयंति च ये द्विजाः तान्सर्वान्प्रसभं हत्वा बलिनौ जग्मतुस्ततः १३ आश्र
मेष्वग्निहोत्राणि मुनीनां भावितात्मनां गृहीत्वा प्रक्षिपंतस्म सुविश्रब्धौ महासेनिकास्तयोः १४ तपोधनैश्च ये युक्तैः शापाउत्क्रामहात्मा
भिः नाक्रामंत तयोस्तेपि वरदाननिराकृताः १५ नाक्रामंत यदा शापा बाणा मुक्ता शिलास्विव नियमांस्तपरित्यज्य व्यद्रवंत हि
जातयः १६ पृथिव्यां यततयः सिद्धा दांताः शमपरायणाः तयोर्भयात्तद्रुवुस्ते वैनतेयादिवोरगाः १७ मथितैराश्रमैर्भग्नैर्विकी
र्णकलशस्रुवैः शून्यमासीज्जगत्सर्वं कालेनेव हतं तदा १८ ततो राजन्नदृश्यद्भिः ऋषिभिश्च महासुरौ उभौ विनिश्चयं कृत्वा।
विकुर्वाते वधैषिणौ १९ प्रभिन्नकरटौ मत्तौ भूत्वा कुंजररूपिणौ संलीनमपि दुर्गेषु निन्यतुर्यमसादनं २० सिंहौ भूत्वा पुन
र्व्याघ्रौ पुनश्चांतर्हितावुभौ तैस्तै रुपायैस्तौ क्रूरौ ऋषीन्दृष्ट्वा निजघ्नतुः २१ २१ २१ २१

यततस्तद्रूपाज्ञानात प्रकटान्मुनीन् गजादिरूपैर्निजघ्नतुरित्यर्थः १९ तेर्ध्वाहप्रभिन्नेति। प्रमेदनप्रभिन्नौ करटौ गंडौ येषां ययोस्तौ। संलीनमपि मुनिं २० २१ ॥

उत्सवोपात्तविवाहादिः २२ निवृत्तविपणाः क्रयविक्रयादिव्यवहारशून्याः आपणाः हट्टाः २३ अस्थीनि हस्त्यादीनां संबंधीनि कंकालाः देहसंध्यस्थीनि पार्श्वादिसहितानि २४

निवृत्तयज्ञस्वाध्याया मग्नाश्च पतिद्विजाः उत्सन्नोत्सवयज्ञा च बभूव वसुधा तदा २१ हाहाभूता भयार्त्ता च निवृत्तविपणापणा निवृत्तदेव कार्या च पुण्योद्वाहविवर्जिता २३ निवृत्तकृषिगोरक्षा विध्वस्तनगराश्रमा अस्थिकंकालसंकीर्णा सर्वभूतोग्रदर्शना २४ निवृत्तपितृकार्यं च निर्वषट्कारमंगलं जगत्त्वतिभयाकारं दुःप्रेक्ष्यमभवत्तदा २५ चंद्रादित्यौ ग्रहास्तारा नक्षत्राणि दिवौकसः जग्मुर्विषादं तत्कर्म दृष्ट्वा सुंदोपसुंदयोः २६ एवं सर्वा दिशो दैत्यौ जित्वा क्रूरेण कर्मणा निःसपत्नौ कुरुक्षेत्रे निवेशमपि चक्रतुः २७ इत्यादिपर्वणि २०४

नारद उवाच ततो देवर्षयः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः जग्मुस्तदा परामार्तिं दृष्ट्वा तत्कदनं महत् १ तेभिजग्मुर्जितक्रोधा जितात्मानो जितेंद्रियाः पितामहस्य भवनं जगतः कृपया तदा २ ततो ददृशुरासीनं सह देवैः पितामहं सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव समंतात्परिवारितं ३ तत्र देवो महादेवस्तत्राग्निर्वायुना सह चंद्रादित्यौ च शक्रश्च पारमेष्ठ्यास्तथर्षयः ४ वैखानसा वालखिल्या वानप्रस्था मरीचिपाः अजाश्चैवाविमूढाश्च तेजोगर्भास्तपस्विनः ५ ऋषयः सर्व एवैते पितामहमुपागमन् ५ ५

२५ ग्रहाः कुजादयः ताराः सप्तर्ष्यादयः नक्षत्राणि अश्विन्यादीनि २६ ७ अध्यायः तत्र १५ १५ १५ १५

६ ७ ८ ९ १० १५ ततस्याः गात्रे सूक्ष्ममपि तद्रंगं नास्ति पश्चरत्नदर्थे रूपसंपदो हेतुभूता या यत्र नियुक्ता निरीक्षतां दृष्टिर्न सज्जतीति संबंधः १६ १७ १८

ततोभिगम्य तेदेवाः सर्वएव महर्षयः सुंदोपसुंदयोः कर्म सर्वमेव शशंसिरे ६ यथा हृतं यथा चैव कृतं येन क्रमेण च न्यवेदयंस्ततः सर्वम
खिलेन पितामहे ७ ततो देवगणाः सर्वे तेचैव परमर्षयः तमेवार्थं पुरस्कृत्य पितामहमचोदयन् ८ ततः पितामहः श्रुत्वा सर्वेषां त
द्वचस्तदा मुहूर्तमिव संचिंत्य कर्तव्यस्य च निश्चयं ९ तयोर्वधं समुद्दिश्य विश्वकर्माणमाह्वयत् दृष्ट्वा च विश्वकर्माणं व्यादिदेश पिताम
हः सृज्यतां प्रार्थनीयेति प्रमदेति महातपाः ११ पितामहं नमस्कृत्य तद्वाक्यमभिनंद्य च निर्ममे योषितं दिव्यां चिंतयित्वा पुनः पुनः
१२ त्रिषु लोकेषु यत्किंचिद्भूतं स्थावरजंगमं समानयद्दर्शनीयं तत्तद्यत्र विश्ववित् १३ कोटिशश्चैव रत्नानि तस्या गात्रे न्यवेशयत् तां
रत्नसंघातमयीमसृजद्देवरूपिणीं १४ सा प्रयत्नेन महता निर्मिता विश्वकर्मणा त्रिषु लोकेषु नारीणां रूपेणाप्रतिमाभवत् १५
न तस्याः सूक्ष्ममप्यस्ति यद्गात्रे रूपसंपदा नियुक्ता यत्र वा दृष्टिर्न सज्जति निरीक्षतां १६ सा विग्रहवतीव श्रीः कामरूपा वपु
ष्मती जहार सर्वभूतानां चक्षूंषि च मनांसि च १७ तिलं तिलं समानीय रत्नानां यद्विनिर्मिता तिलोत्तमेति तत्तस्या नाम चक्रे
पितामहः १८ ॥

१९ प्रलोभं अर्थात्सुंदोपसुंदयोरेव २० ताभ्यां तयोः २१ मंडलं समुदायं २२ भगवान्विष्णुः प्राङ्मुखो भायादिनेनयामपितत्रमोहोद्योतितः २३ २४ द्रष्टुकामस्यस्थाणोः

आ० ३४५

ब्रह्माणंसानमस्कृत्यप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् किंकार्यमपिभूतेशयेनास्म्यद्येहनिर्मिता १९ पितामहउवाच गच्छसुंदोपसुंदाभ्यामसु
राभ्यांतिलोत्तमे प्रार्थनीयेनरूपेणाकुरुमेप्रलोभनं २० तत्क्लृतेदर्शनादेवरूपसंपत्कृतेनवै विरोधःस्याद्यथाताभ्यामन्योन्येनतत्
थाकुरु २१ नारदउवाच सातथेतिप्रतिज्ञायनमस्कृत्यपितामहं चकारमंडलंतत्रविबुधानांप्रदक्षिणं २२ प्राङ्मुखोभगवानास्ते
दक्षिणेनमहेश्वरः देवाश्चैवोत्तरेणासन्सर्वतस्त्वृषयोभवन् २३ कुर्वंत्यातयातत्रमंडलंतत्प्रदक्षिणं इंद्रःस्थाणुश्चभगवान्धै
र्येणप्रत्यवस्थितौ २४ द्रष्टुकामस्यचात्यर्थंगतायापार्श्वतस्तया अन्यदंचितपक्ष्माग्रंदक्षिणंनिःसृतंमुखं २५ पृष्ठतःपरिवर्त्त
सापश्चिमंनिःसृतंमुखं गतायाश्चोत्तरंपार्श्वमुत्तरंनिःसृतंमुखं २६ महेंद्रस्यापिनेत्राणांपृष्ठतःपार्श्वतोग्रतः रक्तांतानांविशा
लानांसहस्रंसर्वतोभवत् २७ एवंचतुर्मुखःस्थाणुर्महादेवोभवत्पुरा तथासहस्रनेत्रश्चबभूवबलसूदनः २८ तथादेवनि
कायानांमहर्षीणांचसर्वशः मुखानिचाभ्यवर्त्तंतयेनयातितिलोत्तमा २९ तस्यागात्रेनिपतितातांदृष्टिस्तेषांमहात्मनांसर्वेषामे
वभूयिष्ठमृतेदेवंपितामहं ३० ॥

ए०म० ३४५

२५ २८ देवनिकायानां देवसंघानां येनदेशेनमार्गेणसायातितत्रयामुखानिअभ्यवर्त्तंत २९ ३० ३१ ३०

३१ ३२ अध्यायः जित्वा कृत्वा स्वाधीनं अव्यग्रं विविधं विशेषं यथा स्यात्तथा १ २ ३ ४ ५ प्रस्थशिखरे ६ ७ ८ वेषं शृंगारं आधाय साक्षिमंत्रा

गच्छं स्तातु तयासैवं देवाश्च परमर्षयः कृतमित्येव तत्कार्यं मेनिरे रूपसंपदा ३१ तिलोत्तमायां तस्यां तु गतायां लोकभावनः
सर्वान्नविसर्जयामास देवान्विगणांश्च तान् ३१ आदिपर्वणि सुंदोपसुंदाख्याने नारदवाक्ये। जित्वा तु पृथिवीं दैत्यौ निः
सपत्नौ गतव्यथौ कृत्वा त्रैलोक्यमव्यग्रं कृतकृत्यौ बभूवतुः १ देवगंधर्वयक्षाणां नागपार्थिवरक्षसां आदाय सर्वरत्नानि
परां तुष्टिमुपागतौ २ यदा न प्रतिषेद्धारस्तयोः संतीह केचन निरुद्योगौ तदा भूत्वा विजह्राते अमराविव ३ स्त्रीभिर्माल्यैश्च गं
धैश्च भक्ष्यभोज्यैः सुपुष्कलैः पानैश्च विविधैर्हृद्यैः परां प्रीतिमवापतुः ४ अंतःपुरवनोद्याने पर्वतेषु वनेषु च यथेप्सितेषु देशेषु
विजह्राते अमराविव ५ ततः कदाचिद्विंध्यस्य प्रस्थे समशिलातले पुष्पिताग्रेषु शालेषु विहारमभिजग्मतुः ६ दिव्येषु सर्वका
मेषु समानीतेषु तावुभौ वरासनेषु संहृष्टौ सह स्त्रीभिर्निषीदतुः ७ ततो वादित्रनृत्ताभ्यामुपातिष्ठंत तौ स्त्रियः गीतैश्च स्तुतिसंयु
क्तैः प्रीत्यामुपजग्मिरे ८ ततस्तिलोत्तमा तत्र वने पुष्पाणि चिन्वती वेषं साक्षिप्तमाधाय रक्तेनैकेन वाससा ९ नदीती
रेषु जातान्सा कर्णिकारान्प्रचिन्वती शनैर्जगामतं देशं यत्रास्तां तौ महासुरौ ॥१०॥

कृत्स्नमनोविकल्पं तेन सहत्वं यथा स्यात्तथा सस्मितकवासमा सौधारितत्वात् विविक्तावयवत्वेन जनं व्याकुलयंती समर्थः ।।८।। ९।। १०।। ७ ७ ७ः

स्वा०
३४६

यथितोकामेन ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

तौतुपीत्वावरंपानंमदरक्तांतलोचनौ दृष्ट्वावृतांवरारोहांथयथितोसंवभूवतुः ११ तावुत्थायासनाद्दृष्ट्वाजग्मतुर्यत्रसास्थिता उभौचका
मसंपन्नावुभौप्रार्थयतस्तदा १२ दक्षिणेतांकरेसुभ्रूंसुंदोजग्राहपाणिना उपसुंदोमिलित्याहवामपार्श्वेतिलोत्तमां १३ वरमहानमत्तौ
तावेवरसेनवलेनच धनरत्नमदाभ्यांतथासुरापानमदेनच १४ सर्वेरेतैर्मदैर्मत्तावन्योन्यंभ्रुकुटीकृतौ मदकामसमाविष्टौ
परस्परमथोचतुः १५ ममभार्यातवगुरुरितिसुंदोभ्यभाषत ममभार्यातववधूरुपसुंदोभ्यभाषत १६ नैषातवममै
षेतितत्रस्तौमन्युराविशत् तस्यारूपेणसंमत्तौविगतस्नेहसौहृदौ १७ तस्याहेतोर्गदेभीमेसंगृह्णीतामुभौतदा म
त्तश्चगदेभीमेतस्यांतौकाममोहितौ १८ अहंपूर्वमहंपूर्वमित्यन्योन्यंनिजघ्नतुः तौगदाभिहतौभीमौपेततुर्धरणीतले
१९ रुधिरेणावसिक्तांगौद्वाविवार्कौनभश्च्युतौ ततस्ताविद्रुतानार्यःसदैत्यगणास्तथा २० पातालमगमन्सर्वेविषा
दभयकंपिताः ततः पितामहस्तत्रसहदेवैर्महर्षिभिः आजगाममहात्माप्रशंसयन्तिलोत्तमां २१ वरेणच्छंदयामासभगवान्
पितामहः वरंदित्सुःसतत्रैनांप्रीतःप्राहपितामहः २२ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ एमकीमग्रहारण्डतममः

६२

राम०
३४६

तेजसाऽकेवसरदृष्टव्यसिभावकत्वात् सुदृष्टांसम्यग्दर्शनंकरिष्यतिकश्चित् २४ २५ २६ २७ २८ ३० ३१ इतितैलकंठीयेभारतभावदीपेसुंदो

स्थाहित्सवयितांलोकान्निवरिष्यसिभाविनि तेजसाचसुदृष्टांतांनकरिष्यतिकश्चन २३ एवंतस्मैवरंदत्वासर्वलोकपितामहः
ददेतैलोक्यमाधायब्रह्मलोकंगतः प्रभुः २४ नारदउवाच एवंतौसहितौभूत्वासर्वार्थेष्वेकनिश्चयौ तिलोत्तमार्थंसंक्रुद्धावन्योन्य
मभिजघ्नतुः २५ तस्मात्सर्वान्ब्रवीमिवः स्नेहात्सर्वानभरतसत्तमाः यथावोनात्रभेदः स्यात्सर्वेषांद्रौपदीकृते २६ तथाकुरुतभद्रंवोममचे
त्प्रियमिच्छथ २७ वैशंपायनउवाच एवमुक्तामहात्मानोनारदेनमहर्षिणा समयंचक्रिरेराजंस्तेन्योन्यवशमागताः २८ समक्षंतस्यदेव
र्षेर्नारदस्यामितौजसः द्रौपद्यानः सहासीनानन्योन्योभिदर्शयेत् २९ सनोद्वादशवर्षाणिब्रह्मचारीवनेवसेत् कृतेतुसमयेत
स्मिन्पांडवैर्धर्मचारिभिः नारदोप्यगमत्प्रीतइष्टंदेशंमहामुनिः ३० एवंतैःसमयःपूर्वंकृतोनारदचोदितैः नचाभिद्यंततेसर्वेतदान्यो
न्येनभारत॥ ३१ आदिपर्वणिसुंदोपसुंदोपाख्यानंसमाप्तं वैशंपायनउवाच एवंतेसमयंकृत्वान्यवसंस्तत्रपांडवाः वशेशस्त्र
प्रतापेनकुर्वंतोन्यान्महीक्षितः १ तेषांमनुजसिंहानांपंचानाममितौजसां बभूवकृष्णासर्वेषांपार्थानांवशवर्तिनी। २ ७ ७॥

७७

वाक्यानां ... र्थप्रकाशः एवं १२ २ २ २ २ २७ ॥ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

नागैर्गीतैः सरस्वती बहुसंघैर्युक्ता वनस्थली साहित्यैर्जर्युक्ता मैत्रैश्च तुमनाज्ञा तयाचराजानो बलिनः एवंते मिथोह्युद्धिहेतवे सर्वे ३ १ हस्तधारणाक्षिपतांश्च

तेनृपास्तेज्यसा वीरैः पतिभिः सहपंचभिः बभूवपरमप्रीता नागैर्गीतैव सरस्वती ३ वर्तमाने युधिष्ठिरे पांडवे बहुमहात्मम् अववृक्षैनकुरु
वः सर्वैर्हीनदोषाः सुखान्विताः ४ अथ दीर्घेण कालेन ब्राह्मणस्य विप्राणांपते कस्यचित्तस्करानकुः केचिद्गत्वा नृपसत्तम क्षिपमाणे धनेत
स्मिन् ब्राह्मणं क्रोधमूर्छितः आगम्य राजं पांडवं श्रेष्ठमुक्तो ब्राह्मणपांडवान् ६ ह्रियते गोधनं ह्येते नेशं मे र क्षतात्मभिः अस्माच्च वासमहिष
पाश्च धावत पांडवाः ७ ब्राह्मणस्य वचनं तस्माद्धविर्ध्वांक्षैः प्रलुप्यते शार्दूलस्य गुहां शून्यां नीचः क्रोष्टाभिमर्शति ८ अरक्षितारं राजा
नं बलिषड्भागहारिणं तमाहुः सर्वलोकस्य समग्रपापचारिणं ९ ब्राह्मणस्वत्वे हृते चौरैर्धर्मार्थे च विलोपिते रोरूयमाणे च मयि
क्षिपतां हस्तधारणा १० वेश्मपापानुच्चार रोरूयमाणस्याभ्याशे भृशं विप्रस्य पांडवः तानि वाक्यानि श्रुत्वा च कुंतीपुत्रो धनंजयः ११
श्रुत्वा वचं महाबाहुर्माभैरित्याह तं द्विजं आयुधानि च पत्नीगृहं पांडवानां महात्मना कृष्णया सह तत्रास्ते धर्मराजो युधिष्ठिरः १२ संप्रवे
शाय वा शक्तो गमनाय च पांडवः तस्य चार्त्तस्य तैर्वाक्यैश्चोद्यमानः पुनः पुनः १३ आक्रंदे तत्र कौंतेय चिंतयामास दुःखितः ह्रियमा
णे धने तस्मिन् ब्राह्मणस्य तपस्विनः १४ ॥

सपत्नीपतायामिति सर्गे १० ११ १२ १३ १४ १५ १५

उपेक्षणाज्जः उपेक्षाजनः अधर्म इति स्थिरः १५ अनास्तिक्यं आस्तिक्याभावः रक्षणे विषये १६ प्रतितिष्ठेत स्थिरः स्यात् तेन वनेऽस्माकं अधर्मश्च महान् भवेत् राज्ञा
न महीलोकं च आपृथ्व्या गारवस्य संमतिमपि गते सति १७ अनुमेवेऽस्मिन् कस्मिन्नापि लिप्यामहे इममारांग अस्माकं ग्रामवने १८ अमत्वनवासादिकं परिहृतं तुच्छं । धर्मं गतानुस्मृ अधर्मो

पि३

अस्माकमपमानं तेनं तस्य कर्तव्यमिति निश्चयः उपेक्षणाज्जोऽधर्मः सुमहान्स्यान्महीपते १५ यद्यस्मत्कृते तोह्यनिन केनोपाय
रक्षणं अनास्तिक्यं च सर्वेषामस्माकमपि रक्षणे १६ प्रतितिष्ठेत लोकेस्मिन्नधर्मश्च ध्रुवो भवेत् अनादृत्य तु राजानं गते म
यि नमंडपः १७ अज्ञातशत्रोर्नृपतेर्मर्यादा न कृतं भवेत् अनुगेहे शरणं हस्तं वनवासो भवेन्मम १८ सर्वमन्यत्परित्यक्तं धर्म
णात्तु महीपते अधर्मश्चैव महान्स्यात् वने वा मरणं मम शरीरस्य विनाशेन धर्म एव विशिष्यते १९ एवं विनिश्चित्य ततः
कुंतीपुत्रो धनंजयः अनुप्रविश्य राजानमापृच्छ्य च विशांपते २० धनुरादाय संहृष्टो ब्राह्मणां समभाषत ब्राह्मणाग
म्यतां शीघ्रं यावत्परधनैषिणः न दूरं ते गताः क्षुद्रास्तावद्गच्छावहे सह २१ यावन्निवर्तयाम्यद्य चोरेभ्यस्ता हृतं तव ॥७

६१

महान् वा शत्रुरस्यार्थे येनाधर्मेण मम वने मरणमपि तस्मात् स एवास्तु यतोऽस्मात् ब्राह्मणस्य रक्षणाज्जोऽधर्मः स्यात् १९ आपृच्छ्य धनुरादाय २० २१

श्वा०
३४८

समुपाकृत्य समाघस्य पुरं आजगामेति द्वितीयेनान्वयः २३ २५ समयः अनुमेव षड्गुण्यदशारार्थिकोपनयामनियमः २६ मज्जमानया सलिलं सा २७ २९ अनु

सोनुरस्य महाबाहुर्लोकेमारथीध्वजी शौरेर्विघ्रमतां स्थाणं नत्रिसर्वम स्तुतं ब्राह्मणं समुपाकृत्य पशुः प्राणवत्पुण्यवः २३

ततस्तेहा [illegible] धर्म पार्थोहत्वात मे स्थितातपे आजगाम पुरं वीरः मत्स्यसाचीधनंजयः २४ स्वामि

वाचगुरुं नमस्वनमैवे आज्ञामिनेदितः धर्मराजमुवाचेदं व्रतमारितं सममम २५ समयः समतिकांतोभवत्संदर्शनं मया अनघा

आमि ४ संगमिसमयेयात्स्यषष्ठः कृतः २६ इत्युक्तोधर्मराजस्तु सहसावाक्यमप्रियं कथमित्यब्रवीद्वाचा शोकार्तः मज्जमानया २७ युधिष्ठि

रगुडाकेशं भ्राता भ्रातरमच्युतं उवाच होमोराजा व्यधनंजयमिदं वचः २८ प्रमाणमसियदि ते मतः श्रणुष्वेमनघ अनुमेवेशा

यदृष्टं कृतवान्स्वममाप्रियं २९ सर्वं तदनुजानामि यल्लोकं नवमेस्थिरं गुरोरनुमतेनात्मोपघातेनपवीपसः पुत्रो यतो नुमते

आत्मोपघ्नविधिलोपकः ३० निवर्तस्व महाबाहो कुरुषस्व नमम नहितेधर्मलोपोस्ति न चतेधर्षणाकृता ३१ अर्जुन

उवाच नयानेनवरं कर्मयदितेमभवतः कृतं नमस्कारं बलिष्यामिमस्तेनायुधमालभे ३२ वैशं सोमन्नुत्त्याप राजानं वनवर्माव

शीक्ष्णितः वैवेद्यास्त्रवर्णगणवामान्समुजगामहः ३१

पा१

जानामिब्राह्मणार्थं त्वेन गुणात्मनेवंगीकरोतिस्म लोकं प्रियपंत्वयातो निघ्नः विधिलोपकः धर्मघ्नः ३० तद्येतत्सर्षा ३३ ३३ ३ ३ ७ रामजीरामजी

राम०
३४८

अध्यायः तंप्र १ भैक्षाः भिक्षान्नेविनोयतयोब्रह्मचारिणश्चैवाक्षाइतिपाठेवाल्लोगीतोमुचोवत्स्लेतथातीस्तामनोत्पोपीतिमिदिनोवाक्षाइसेवुमुख्यःपातः२ श्रमणाः

इत्यादिपर्वणिअर्जुनतीर्थयात्रायां वैशं तंप्रयांतंमहाबाहुंकौरवाणांयशस्करं अनुजग्मुर्महात्मानोब्राह्मणावेदपारगाः १ वे
दवेदांगविद्वांसस्तथैवाध्यात्मचिंतकाः भैक्षाश्चभगवद्भक्ताः सूताः पौराणिकाश्चये २ कथकाश्चापरेराजन्श्रमणाश्चवनौ
कसः दिव्याख्यानानियेचापिपठंतिमधुरंद्विजाः ३ एतैश्चान्यैश्चबहुभिः सहायैः पांडुनंदनः वृतः श्लक्ष्णकथैःप्रायान्मरुद्भिरिव
वासवः ४ रमणीयानिचित्राणिवनानिचसरांसिच सरितः सागरांश्चैवदेशानपिचभारत ५ पुण्यानिचैवतीर्थानिददर्शभरत
र्षभः सगंगाद्वारमाश्रित्यनिवेशमकरोत्प्रभुः ५ तत्रतस्याद्भुतंकर्मशृणुत्वंजनमेजय कृतवान्यद्विशुद्धात्मापांडूनांप्रवरोहिसः ६
निविष्टेतत्रकौंतेयब्राह्मणेषुचभारत अग्निहोत्राणिविप्रास्तेप्रादुश्चक्रुरनेकशः ७ तेषुप्रबोध्यमानेषुज्वलितेषुहुतेषुच कृतपुष्पो
पहारेषुतीरांतरगतेषुच ८ कृताभिषेकैर्विद्वद्भिर्नियतैः सत्पथिस्थितैः शुशुभेतीवतद्राजन्गंगाद्वारंमहात्मभिः ९ तथापर्या
कुलेतस्मिन्निवेशेपांडवर्षभः अभिषेकायकौंतेयोगंगामवततारह १० तत्राभिषेकंकृत्वासतर्पयित्वापितामहान्उ
त्तितीर्षुर्जलाद्राजन्नग्निकार्यचिकीर्षया ११ ११११

पुः ४

ऊर्द्ध्वरेतसः यतयोब्रह्मचारिणः ३ ४ ५ १० अग्निकार्यचिकीर्षयेतिपत्नीसांनिध्याभावेपिप्रवसतास्त्रीपामनहोमः कर्तव्यइतिदर्शितं ११ ११

आ०
३४९

अपकृष्टोऽपनीतः कामयानया तं पतिमिच्छंत्या ११ १२ अशंकमानेन आपद्धर्मं निश्चित्य यथाविधिना विस्मयरहितेन १४ १७ समुद्रगां गंगां १८ अनंगग्लपि

अपकृष्टो महाबाहुर्नागराजस्य कन्यया अंतर्जले महाराज उलूप्या कामयानया १२ ददर्श पांडवस्तत्र पावकं सुसमाहितः कौरव्य स्याथ नागस्य भवने परमार्चिते १३ तत्राग्निकार्यं कृतवान्कुंतीपुत्रो धनंजयः अशंकमानेन हुतस्तेनातुष्यद्धुताशनः १४ अग्नि कार्यं स कृत्वा तु नागराजसुतां तदा प्रहसन्निव कौंतेय इदं वचनमब्रवीत १५ किमिदं साहसं भीरु कृतवत्यसि भामिनि कश्चायं सुभगो देशः

पं ४ का च त्वं कस्य चात्मजा १६ उलूप्युवाच ऐरावतकुले जातः कौरव्यो नाम पन्नगः तस्यास्मि दुहिता राजन्नुलूपी नाम पन्नगी १७ साहं त्वा मभिषेकार्थमवतीर्णं समुद्रगां दृष्ट्वैव पुरुषव्याघ्र कंदर्पेणाभिमूर्छिता १८ तां मामनंगग्लपितां त्वत्कृते कुरुनंदन अनन्यां नंदय स्वाद्य प्रदानेनात्मनोऽनघ १९ अर्जुन उवाच ब्रह्मचर्यमिदं भद्रे मम द्वादशवार्षिकं धर्मराजेन चादिष्टं नाहमस्मि स्वयंवशः २० त व चापि प्रियं कर्तुमिच्छामि जलचारिणि अनृतं नोक्तपूर्वं च मया किंचन कर्हिचित २१ कथं च नानृतं मे स्यात्तव चापि प्रियं भवेत् न च पीड्येत मे धर्मस्तथा कुर्यां भुजंगमे २२ उलूप्युवाच जानाम्यहं पांडवेय यथा चरसि मेदिनीं यथा च ते ब्रह्मचर्यमिदमादिष्टवा न्गुरुः २३

तां कामेन पीडितां १९ २२ जानाम्यहं पांडवेय सादिना सर्वमतीद्रियं ज्ञानं दर्शयंती द्रौपदीनिमित्तमेव तत्र ब्रह्मचर्यं नान्यत्रेत्याह अत एवान्येपि चित्रांगदाया भद्रायाः पाणिग्रहणं संगच्छते २३ २३२३

२४ २६ २८ ३० ३३ परिसज्ञमुनिसमाजेतौविसस्य ३४ ३५ अध्यायः ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५ ३५३५

परस्परं वर्त्तमानानां तु पदं स्यात्मज्ञां प्रति योनो नु मविज्ञान्यो हा स्वै वेद्यासज्ञा वार्षिकं २४ यदेवेरे तत्र यव यमितिवः समयः हेतः तसिद्धं द्रोपदी हेतोरमोन्यस्मग्रामनं २५ ज्ञातवांस्तत्र धर्मार्थमन्य धर्मो न लुप्यति परित्राणं भवकर्त्तव्यमार्त्तानां राष्ट्रलोचन २६ कृत्वा मम परित्राणां नवधर्मो न लुप्यते यदि वाप्यस्य धर्मस्य सूक्ष्मोपि स्याद्व्यतिक्रमः २७ मत्कृते धर्म [illegible] स्वस्याः कृता प्राणास्मया ज्जुन भक्तांश्च भज मां पार्थ मतामेतन्मतं प्रभो २८ न करिष्यसि चेदेवं मत्तां मामुपधारय प्राणत्यागान्महावाहो चरधर्मसमुत्तमं २९ शरणं च प्रयन्नास्मि त्वामयपुरुषोत्तम दीनानना थान्कौन्तेय परिरक्ष मितिनिसशः साहं शरणा मम्येमि रोरवीमिव दुःखिता ३० यदि त्वं त्राभिका माहं तस्मात्कुरु मम प्रियं मत्समात्सम होनेन नमत्को मां कर्त्तुमर्हसि ३१ वैशंपायन उवाच एवमुक्तस्तु कौन्तेयः पन्नगेश्वरकन्यया कृतवांस्तत्तथा सर्वं धर्ममुद्दिश्य कारणां ३२ स नागभवने रात्रिं तामुषित्वा प्रतापवान् उदितेभ्युत्थितः सूर्ये कौरव्यस्य निवेशनात् ३३ आगतस्तु पुनस्तत्र गंगाद्वारं तपाम सह परित्यज्य गता साध्वी उलूपी निजमंदिरं ३४ दत्वा मनजवे रे पतं जले सर्व वेत्र भारत साध्या जलचराः सर्वे भविष्यन्ति न संशयः ३५ आदिपर्वणि अर्जुनतीर्थयात्रायां॥ ७ ७

कथयित्वा १ भृगुतुंगे ॐ नानाबहूनि प्रसिद्धे १ निवेशान्गृहाणि ३४५ ६ महानदीं गयास्योमेववसुदीं ७ ८ ९ राष्ट्रद्वारेषु पर्वतसंधिमार्गेषु कालिंगस्य

वैशंपायन उवाच कथयित्वा तु तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यः स भारत प्रययौ हिमवत्पार्श्वं ततो वज्रधरात्मजः १ अगस्त्यवटमासाद्य वसि
ष्ठस्य च पर्वतं भृगुतुंगे च कौंतेयः कृतवाञ्छौचमात्मनः २ प्रददौ गोसहस्राणि सुबहूनि च भारत निवेशांश्च द्विजातिभ्यः सोऽदद
त्कुरुसत्तम ३ हिरण्यबिंदौ स्नात्वा च तीर्थे च स्नात्वा पुरुषसत्तमः दृष्टवान्पांडवश्रेष्ठः पुण्यान्यायतनानि ४ अवतीर्य नरश्रेष्ठो ब्राह्मणैः
सह भारत प्राचीं दिशमभिप्रेप्सुर्जगाम भरतर्षभ ५ आनुपूर्व्येण तीर्थानि दृष्टवान्कुरुसत्तमः नदीं चोत्पलिनीं रम्यामरण्यं
नैमिषं प्रति ६ नंदामपरनंदां च कौशिकीं च यशस्विनीं महानदीं गयां चैव गंगामपि च भारत ७ एवं तीर्थानि सर्वाणि प
श्यमानस्तथाश्रमान् आत्मनं पावनं कुर्वन्ब्राह्मणेभ्यो ददौ च गाः ८ अंगवंगकलिंगेषु यानि तीर्थानि कानिचित् जगाम ता
नि सर्वाणि तीर्थान्यायतनानि च ९ दृष्ट्वा च विधिवत्तानि धनं चापि ददौ ततः कलिंगराष्ट्रद्वारेषु ब्राह्मणाः पांडवानुगाः अभ्यनु
ज्ञाप्य कौंतेयमुपावर्तंत भारत १० स तु तैरभ्यनुज्ञातः कुंतीपुत्रो धनं[illegible]जयः सहायैरल्पकैः शू
रः प्रययौ यत्र सागरः ११ स कलिंगानतिक्रम्य देशानायतनानि च हर्म्याणि रमणीयानि प्रेक्षमाणो ययौ प्रभुः ॥ १२

तीर्थानामनतिमहत्त्वात्तत्ता उपावर्तंत परावृत्ताः १० ११ १२ १२ १२ १ १ १

३१ १२ चैत्रवाहनमीत्रिवाहनमस्य दुहितरं १६ १७ २१ २३ हेतु विधिना पुत्रहेतोः पुत्रिकायामपि पुत्रशब्दप्रयोगविधानात् तल्लिंगलक्षीवनमिति वत्स तथाच

न्या १

महेन्द्रपर्वतं दृष्ट्वा तापसैरुपशोभितं समुद्रतीरेण शनैर्मणिपूरं जगाम ह १३ तत्र सर्वाणि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च अभिगम्य महाबाहुरभ्यगच्छन्महीपतिं १४ मणिपूरेश्वरं राजन्धर्मज्ञं चित्रवाहनं तस्य चित्रांगदा नाम दुहिता चारुदर्शना १५ तां ददर्श पुरे तस्मिन्विचरन्तीं यदृच्छया दृष्ट्वा च तां वरारोहां चकमे चैत्रवाहिनीं १६ अभिगम्य च राजानमवदत्स्वं प्रयोजनं देहि मे खल्विमां राजन्क्षत्रियाय महात्मने १७ ततस्तच्छ्रुत्वा राजा त्वब्रवीत्कस्य पुत्रोसि नाम किं उवाच तं पाण्डवोऽहं कुन्तीपुत्रो धनंजयः १८ तमुवाचाथ राजा स सान्त्वपूर्वमिदं वचः राजा प्रभंकरो नाम कुलेस्मिन्संबभूव ह १९ अपुत्रः प्रसवेनार्थी तपस्तेपे स उत्तमं उग्रेण तपसा तेन देवदेवः पिनाकधृक् २० ईश्वरस्तोषितः पार्थ देवदेव उमापतिः स तस्मै भगवान्प्रादादेकैकं प्रसवं कुले २१ एकैकः प्रसवस्तस्माद्भवत्यस्मिन्कुले सदा तेषां कुमाराः सर्वेषां पूर्वेषां मम जज्ञिरे २२ एका च मम कन्येयं कुलस्योत्पादनी भृशं पुत्रो ममायमिति मे भावना पुरुषर्षभ २३ पुत्रिकाहेतुविधिना संज्ञिता भरतर्षभ तस्मादेकः सुतो योस्यां जायेत भारत त्वया २४ ॥ ७

ग्र २

लिंगं पुमांसमेवमेष पुत्राजायते नेति तेन पुत्र अपि पुत्रसंज्ञिता २४॥ ॥ २४ २५

मुक्तमौल्यं अद्यापि पुत्रिकापुत्रिका पुत्रस्यैव राज्यमिति इति शङ्कितोऽर्जुनः कोलेषु संबोधयते २५ समाः वर्षाणि इमाः इति पोवेपि हेमंतत्रयेण समवायो लग्नः परयेम

एतच्छुल्कं भवत्वस्याः कुलकृज्जायतामिह एतेन समयेनेमां प्रतिगृह्णीष्व पाण्डव २५ स तथेति प्रतिज्ञाय तां कन्यां प्रतिगृह्य च उवास नगरे तस्मिन् तिस्रः कुंतीसुतः समाः २६ तस्यां सुते समुत्पन्ने परिष्वज्य वरांगनां आमंत्र्य नृपतिं तं तु जगाम परिवर्तितुं २७ अपि पर्वे अर्जुनतीर्थयात्रायां वैशंपायन उवाच ततः समुद्रे तीर्थानि दक्षिणे भरतर्षभः अभ्यगच्छत्सुपुण्यानि शोभितानि तपस्विभिः १ वर्जयंति स्म तीर्थानि तत्र पंच स्म तापसाः आचीर्णानि तु यान्यासन्पुरस्तात्तु तपस्विभिः २ अगस्त्यतीर्थं सौभद्रं पौलोमं च सुपावनं कारंधमं प्रसन्नं च हयमेधफलं च तत् ३ भारद्वाजस्य तीर्थं तु पापप्रशमनं महत् एतानि पंच तीर्थानि ददर्श कुरुसत्तमः ४ विविक्तान्युपलक्ष्याथ तानि तीर्थानि पांडवः दृष्ट्वा च वर्ज्यमानानि मुनिभिर्धर्मबुद्धिभिः ५ तपस्विनस्ततोऽपृच्छत्प्रांजलिः कुरुनंदनः तीर्थानीमानि वर्ज्यंते किमर्थं ब्रह्मवादिभिः ६ तापसा ऊचुः ग्राहाः पंच वसंत्येषु हरंति च तपोधनान् तत एतानि वर्ज्यंते तीर्थानि कुरुनंदन ॥ ७ ७ ॥ ७ ७ ७ ॥ ७ ७ ७ ७ ७
पा० १

त्वा शत ९ इमा इति वैशंप्रयोगाब्द २६२२ अध्यायः ततः १ पंचतीर्थानि आगस्त्यसौभद्रपौलोमकारंधमभा रद्वाजानि पापानि पंचतीर्थानि २२ ४ धर्मबुद्धिभिः
धर्मरत्नाः रोषतीर्थे ग्राह्यविनाशं पश्यद्भिः ५६७ : ५६ ५६७ ५६७ १५६७ ॥ ७ ७ ७ ७ ७